Agriculture and Rural Advisory Services Development Strategy (2017-2021)

5 Versiyon

Mayıs, 2017

Prepared
by the EU funded
Farm Advisory Services Project

Feragat: Bu belge Avrupa Birliği'nin finansal desteği ile hazırlanmıştır. Dile getirilen görüşler sadece uzmanlara aittir. Hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin resmi fikrini temsil etmemektedir.

ÖNSÖZ

Kıbrıs'ın kuzey kesiminde tarım sektörünün ve kırsal sektörün içinde bulunduğu zorlayıcı durum, sektörü ve sektörün gelecekteki gelişimini desteklemek için yeni yaklaşımlar ve yöntemleri gerektirir. 2017-2021 dönemi için önerilen Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri (ARAS) Kalkınma Stratejisi, (Bundan böyle "ARAS Stratejisi" olarak adlandırılır) halen hazırlık aşamasında olan sektör için 'Tarım Master Planı'nda ifade edildiği gibi, sektörün gelişmesi için yeni, kapsamlı bir stratejik müdahalenin yapısal ve birbirine bağlı bir parçasını oluşturacak şekilde tasarlanmıştır. Sektör için acilen daha sürdürülebilir ve rekabetçi bir platform oluşturmaya yardımcı olma konusunda kritik bir rol oynayabilen dolayısıyla gelecekteki büyüme ve refahı sağlayabilecek tarım üreticileri, kırsal işletmeler ve bölgenin daha geniş kırsal nüfusu, bütün bu sektörel reform çerçevesine acilen ihtiyaç duymaktadır.

ARAS Stratejisi önümüzdeki beş yıllık dönemde (2017-2021) Kıbrıs'ın kuzey kesiminin tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık hizmetleri için bir kalkınma planı ortaya koymaktadır. Son *Ortak Tarım Politikası* (CAP) Çerçevesinde tanımlandığı gibi, *akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme* ve bağlantılı amaç ve hedefleri için *AB 2020* stratejisi de dahil olmak üzere zaten mevcut olan stratejik belgelere dayandırılarak hazırlanan2014-2020 dönemi Kıbrıs Türk *Tarım Master Planı* ve Kıbrıs'ın kuzey kesimi için yeni *Kırsal Kalkınma Programı* (NCRPD), ARAS Stratejisi tarımsal ve kırsal iş performansının gelişimini desteklemek için orta vadeli bir vizyon sunmayı amaçlamaktadır. Bütünüyle başarılı olmak amacıyla, tarım-işletme ortamını iyileştirmeyi, sektörün modernizasyonu için yatırımları teşvik etmeyi ve genel olarak rekabet gücünü artırmayı hedefleyen isitikrarlı, uzun vadeli, öngörülebilir ve şeffaf bir yasal çerçeve oluşturulması da dahil olmak üzere, bir dizi tamamlayıcı politika reformu gerekmektedir. ARAS Stratejisi, aynı zamanda daha geniş bir reform sürecinin başarıyla takip edilmesinive uygulanmasını sağlamak için orta vadede gerekli olacak bazı kurumsal reformlara yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

Gelişime yönelik dengeli bir yaklaşım benimseyen ARAS Stratejisi tarımsal ve kırsal KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmayı amaçlar, ama aynı zamanda bölgedeki doğal zenginlikerin ve çevresel zenginliklerin korunmasının yanı sıra, daha geniş kırsal kalkınma hedeflerinin ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin kademeli olarak iyileştirilmesine de katkıda bulunur.

ARAS Stratejisi, kamu sektöründe ve özel sektördeki kilit paydaşlar ve kırsal sivil toplum ile geniş çaplı istişareler dahil olmak üzere Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı öncülüğünde işbirlikçi bir süreç benimsenerek AB tarafından finanse edilen TDH Projesi ile işbirliği içinde geliştirilmiştir. İş adamları dernekleri ve üretici birlikleri, sivil toplum ve akademi de dahil olmak üzere, çok çeşitli görüşleri ile ARAS Stratejisi kalkınma sürecine önemli bir değer katan çeşitli paydaşların yakın ilgisi kadar, bu sürece katkıda bulunan herkesin çabası büyük takdir almıştır.

Kapsamlı bir yaklaşım benimseyen ARAS Stratejisi, arazi yönetimi, krediye erişim, vergilendirme, tarımsal araştırma ve eğitim, devlet destek mekanizmaları, gıda güvenliği, çevre ve diğer önemli sorunlar dahil olmak üzere bir bütün olarak tarım sektörünün ve kırsal sektörün performansını etkileyen konularda çok çeşitli sorunları kapsamayı amaçlamaktadır; tüm bunlar da etkin ve verimli bir tarımsal ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık hizmeti kurulmasından faydalanabilir. Bu sorunların büyük çoğunluğunun herhangi bir bireysel kamu kuruluşu, departmanı ve/veya kurumunun yetkisi altında kalmadığını dikkate almak önemlidir; bu nedenle büyük ARAS Stratejisi'nin başarısının çoğunlukla görülmemiş bir seviyede kurumlararası ve bölümler arası işbirliğinin ve koordinasyonun geliştirilmesine bağlı olduğunu kabul etmek önemlidir. Bu amaçla, Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı'nın, Strateji ve Eylem Planı'nın uygulanmasını, etkilerini izlemek ve değerlendirmek de dahil olmak üzere takip etmek amacıyla, operasyonel bir koordinasyon mekanizması kurmayı taahhüt etmesi önerilmektedir. Meslek örgütleri ve sivil toplum dahil olmak üzere tüm ilgili taraflar, bu süreçe aktif olarak katılmaya davet edilecektir. Ayrıca ARAS Stratejisi'nin uygulanması sırasında, özellikle mevcut bütçe sınırlarının ötesinde, ileri bir fon enjeksiyonu gerektirecek iyi tarım ve çevre uygulamalarının temel yapılarını ve ölçeklemesini bütünüyle faaliyete geçirmek amacıyla bağışçıların aktif katılımının devam etmesi beklenmektedir. Hedeflenen öncelikler ve pratik eylemler içeren gerçekçi bir Eylem Planı da ARAS Stratejisi'ne eşlik etmektedir. Bu Eylem Planı'nın başarılı bir şekilde uygulanmasının,

tarım sektörü ve Kıbrıs'ın kuzey kesiminin kırsal alanları üzerinde önemli ve olumlu bir etkiye sahip olacağına inanıyoruz.

YÖNETİM ÖZETİ

Kıbrıs'ın kuzey kesiminde tarım sektörünün ve kırsal sektörün mevcut durumu üzerine yapılan bir değerlendirme sektörün istikrarlı bir düşüş halinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu, tarım-gıda ürünlerinde ticaret olanaklarını sınırlayan, işlem maliyetlerini artıran ve genellikle yurtiçi ve uluslararası piyasalarda sektörün rekabet gücünü düşüren bölgenin yüksek oranda kısıtlı olan jeo-politik durumu gibi bir dizi faktörden kaynaklanmıştır. Bu sorunlar, olağan kuraklığa ve su kaynaklarının kıtlığına neden olan zorlu agro-klimatik koşullarla, kademeli olarak (öncelikle tuzlanma nedeniyle) bozulan toprak ve tarımsal-çevresel koşullarla yoğunlaşır. Bu durum, muhtemelen daha fazla ticaret olanağı barındıran (ör. meyve ve çeşitli bahçe bitkileri) diğer birincil tarım-gıda ürünleri ile karşılaştırıldığında, daha düşük karşılaştırmalı avantaja (ör. çiftlik hayvanları) sahip olan diğer alt sektörlerin desteklenmesinden yana olan geçici ve bozucu bir dizi politika müdahalesi ile daha da kötüleşmiştir. Bu politika müdahalelerinin geniş toplumsal yönelimi ve karakteristiğinin, bölgede tarımı ve kırsal çıkarları genel rekabet gücünü ve sürdürülebilirliğini artırmak konusunda çok sınırlı bir etkisi olmuştur.

Zamanla, bu faktörlerin genel etkisi tarım ve kırsal hane gelirlerinde önemli bir azalma, istihdam seviyelerinde dramatik bir düşüş kaydederken ve gençler farklı istihdam formları ve gelir getirici faaliyetler için sektör dışına gittiğinden giderek artan oranda köyden kente göç eğilimi yaşamıştır *(ayrıntılı değerlendirme için Kısım 1 ve 2'ye bakınız).*

Bir dizi yeni politika tedbiri ve araçlarını bir araya getiren, kamu ve özel sektör arasında daha işbirlikçi bir ortaklık kurulmasını sağlayan bu sektör sorunlarını etkili bir şekilde çözmek için farklı bir yaklaşım gereklidir. Bu yeni politika karışımındaki kritik unsur, Kıbrıs'ın kuzey kesimi için yeni bir bütüncül Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Sistemi'nin kurulması olacaktır. Bu belge, böyle bir hizmetin geliştirilmesi için detaylı bir Strateji ve Eylem Planı'nı oluşturmaktadır. *(daha fazla bilgi için Kısım 3-7'ye bakınız)*.

Bununla birlikte ARAS aşağıdaki hedeflere ulaşma konusunda katkı sağlamayı amaçlamaktadır:

'Doğal kaynakların ve çevrenin korunmasını sağlarken, mevcut olan ve yeni tarım işletmelerinin ve kırsal işletmelerin ve toplumsal kalkınma fırsatlarının güçlendirilmesi ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesinin sağlanması yoluyla tarım ve gıda sektörünün rekabet gücünü artırmak' (Taslak Tarım Master Planı temelinde).

Özellikle, ARAS'ın hedefleri uygulanabilirdir ve aşağıda listelenmiştir::

Merkezden koordine edilen bir danışma sistemi ve hizmet sağlayıcılar vasıtasıyla, çiftçiler ve kırsal girişimciler için mevcut olan *tarımsal bilgi, yenilik, deneyim, araştırma ve iş ile ilgili bilgi hizmetleri*ni artırmak;

Mevcut ve gelecekteki tarım ve kırsal işletmelerin ihtiyaçları ve öncelikleri ile ilişkili yeni müfredat ve yeni mesleki eğitim kurslarının geliştirilmesi dahil olmak üzere, kamu ve özel eğitim kuruluşlarını yeniden düzenlemek danışmanlık hizmet sağlayıcılar ve eğitim kurumlarına destek vererek *tarımsal danışmanlık, eğitim ve öğretim kalitesini* artırmak;

Kamu araştırma kurumlarının çiftçilere, tarımsal gıda işletmelerine ve yeni pazar fırsatlarının geliştirilmesine ilişkin araştırma yapmalarını sağlamak amacıyla, bu kurumların yeniden yapılanması ve optimizasyonu yoluyla *kaliteyi, verimliliği ve tarımsal araştırmanın uygunluğunu* sağlamak.

Danışmanlık hizmetlerinin öncelikli hedef ‹kitlesinin' şu grupları içermesi öngörülmektedir[1]:

Küçük ve orta ölçekli çiftçiler: Aile çiftliklerinden ve gelirleri tarım ağırlıklı olan küçük ölçekli çiftliklerden bireyleri içerecektir (küçük ölçekli çiftçiler 0-3 Ha arazisi bulunan kişiler olarak tanımlanırken, orta ölçekli çiftçiler 3-20 Ha arazisi olanlar olarak belirlenmiştir. Bütün hayvan yetiştiricileri de bu gruba

[1] Öncelikli hedeflerin mevcut kaynaklara göre düzeltilmesi gerekebilir.

girerr).

Küçük ve orta ölçekli kırsal girişimciler: Bireysel kırsal girişimcileri, aile işletmelerini ve şirketleri içerecektir (öncelikle 50'den az personeli bulunan işletmeleri hedeflemektedir).

Yeni tarımsal ve kırsal işletme start-up'ları: 18 ila 40 yaşları arasındaki genç çiftçileri ve kırsal girişimcileri içerecektir.

Köy ve Kırsal Toplum temelli Gruplar / Liderler: Kırsal topluluklardaki tüzel kişileri ve gelişmekte olan kırsal toplum liderlerini içerecektir.

Danışmanlık hizmetlerinin öncelikli hedef ‹sağlayıcılarının' şu grupları içermesi öngörülmektedir:

Özel sektör danışmanları ve uzmanları: Çiftçiler ve kırsal girişimcilere danışmanlık ve destek hizmetlerini vs. sağlamak için uygun niteliklere sahip olan ve düzenli olarak eğitilmiş bireyleri içerecektir.

Dernek ve çiftçi grubu danışmanları ve uzmanları: Çiftçi grupları ve dernekleri aracılığıyla çiftçilere tavsiyelerde bulunan ve onları destekleyen bireyleri içerecektir.

Eğitim ve öğretim kurumları: Çiftçilere ve kırsal girişimcilere danışmanlık ve destek hizmetleri sağlayabilecek ilgili kurs, araştırma ve eğitim kurumlarını ve/veya bireyleri içerecektir.

Ana organizasyonel çerçeve gereksinimleri aşağıdaki şemada özetlenmiştir:

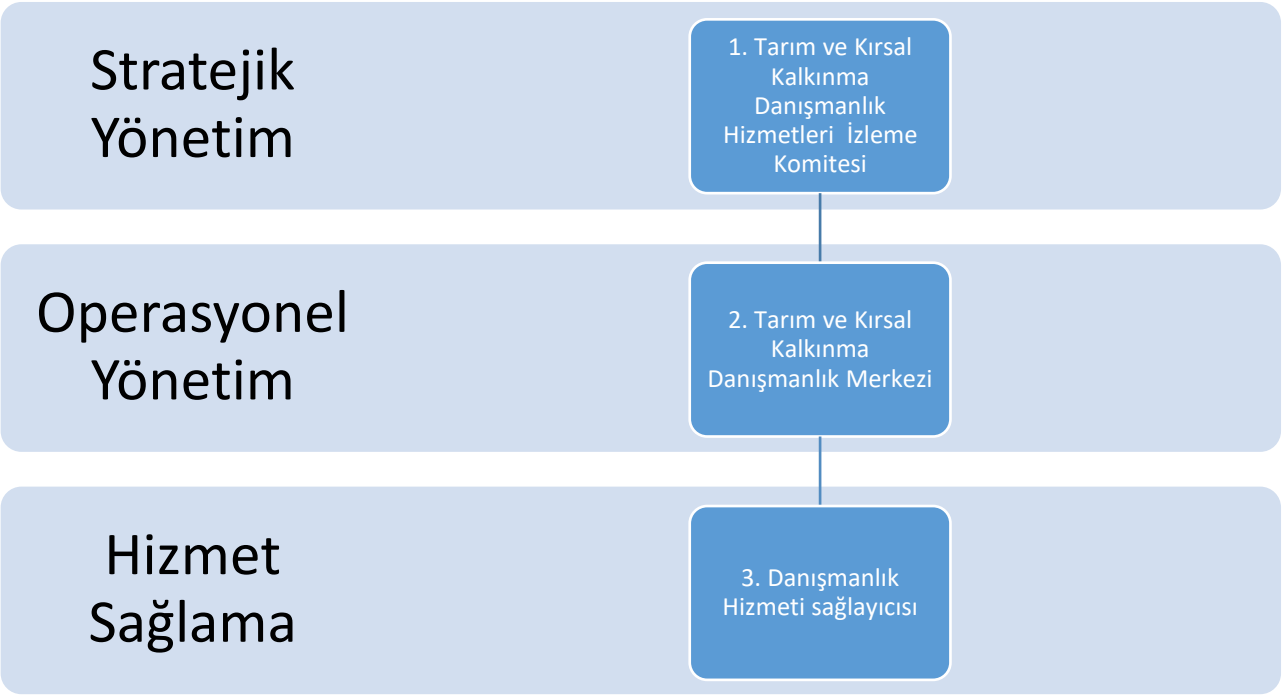

Ana *organizasyonel çerçevenin (daha fazla bilgi için 4. kısıma bakınız)* aşağıdaki ana bileşenleri içermesi önerilmektedir:Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri İzleme Komitesi (YK): YK, Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmeti'nin (ARAS) tasarımını, kurulmasını, yönetimini ve koordinasyonunu denetlemekten sorumlu olacaktır. Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisinin (ARAS) uygulanmasına denetimi konusunda birincil yönetim sorumluluğunu üstlenecektir. YK'ya bir Tarım Bakanlığı üst düzey temsilcisi başkanlık edecektir. YK üyeleri, tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık hizmetlerinin verilmesinde aktif payı olan kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının dengeli bir şekilde atanmış temsilcilerinden oluşacaktır. Bu temsilcilerin, Ekonomi, Maliye ve Milli Eğitim Bakanlıkları da dahil olmak üzere (ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere) diğer ilgili bakanlık temsilcilerini de içermesi beklenmektedir. Aynı zamanda, danışmanlık hizmetlerini desteklemek için kaynak sağlayan ilgili tüm bağışçılardan ve/veya uluslararası finans kuruluşlardan da katılım kabul edecektir. YK ayrıca çiftçi birlikleri ve tarımsal gıda işletmeleri ve pazarlamacıları arasından seçilen temsilciler de içerecektir:Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi: Merkez, Danışmanlık Eylem Planı'nın uygulanmasını ve izlenmesini

denetlemekten sorumlu olacak ve YK'ya rapor verecektir. Bu, kalitenin ve tutarlılığın sağlanması da dahil olmak üzere, danışmanlık sisteminin sağlanması için kapsamın, önceliklerin, yöntemlerin, içeriğin, standartların, sertifikasyon prosedürleri ve temel performans kriterlerinin ve belirlenmesini içerecektir. Bununla birlikteAna *Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Sağlama Yapıları* aşağıdaki ana bileşenleri içerecek şekilde önerilmektedir:

Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar): Hizmet Sağlayıcı(lar) özel sektörden olacak ve kendilerinden beklenen danışmanlık hizmetlerini etkin ve etkili bir şekilde sağlamak için gerekli kapasiteye, becerilere ve kaynaklara sahip olduğunu kanıtlayabilecek organizasyonlardan olacaklardır.. Hizmet Sağlayıcı, eğitimli ve onaylı danışman havuzundan aldığı destekle hizmetlerin yürütülmesini organize edecektir. Bununla birlikte, yeni teknolojiler ve yenilikler hakkında gerekli bilgi ve analizleri sağlayacak; sonuçları yayacak ve politika yapmayı besleyecek; tüm ilçe danışmanlık hizmeti iletişim noktalarına / bölgesel ağlara teknik destek sağlayacak, Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi'ne teknik destek verecektir.

Sistem ve hizmet sağlamanın etkili bir şekilde işlevsel hale getirilmesinden kaynaklanan koordinasyon ihtiyaçlarını ve süreçleri kolaylaştırmak için, BT tabanlı bir çözüm geliştirmek, yani bir *Bilgi E-platformu* oluşturmak önerilmektedir. Özellikle, serbest, elektronik ve halkın erişebileceği bir e-platformun tasarlanması ve oluşturulması önerilmektedir. Bu E-platform, bütün faaliyet alanlarında danışman ve danışmanlık hizmetlerinin yararlanıcıları için bir bilgi havuzu sunacaktır. E-platformun 2 temel amacı vardır; danışmanlık hizmetlerinin sağlanması ve koordinasyonunu kolaylaştırmak; tarım ve kırsal bilgi e-platformuna erişim sağlamak.

Yerel Danışmanlık Hizmeti Bilgi Merkezleri: Yerel organizasyonlar, gerek kamusal, gerek özel olsun, çiftçilere ve danışmanlık hizmeti müşterilerine sunulan hizmetlere erişebilecekleri noktalarda birinci elden bilgi sunarak (işaretlerle göstererek), sistemin işleyişine katkıda bulunacaktır.. Bu "bilgi merkezleri" sistemin organizasyonunda yer alan yapıların bir parçasını oluşturmayacak, dolaylı yoldan sisteme katkı sağlayıp, onu destekleyecektir.

Danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, başlangıçta *dört ana danışmanlık hizmeti paketi* kapsamında yapılanmak üzere aşağıdaki şekilde önerilmiştir:

Danışmanlık hizmetlerine erişim, tarım arazisi ya da kırsal işletme konusunda zorunlu bir "Durum Değerlendirmesi" ile bağlantılı olacaktır (Danışmanlık Hizmeti Paket 1). Bu hizmet sayesinde, danışman diğer danışmanlık hizmet alanları (ör. Danışma Hizmeti Paketleri 2, 3 ve 4'e erişim) ile ilgili olarak müşterinin özel ihtiyaçlarını belirleyecektir.

Buna ek olarak, danışmanların eğitimi ve sertifikasyonu, hizmeti verecek olan danışmanlar için zorunlu bir gereklilik olarak organize düzenlenecektir (ör. Paket 1 - 4). Bu hizmet, seçilen eğitim kurumları tarafından sağlanarak, tek başına bir eylem olarak sunulacaktır *(daha fazla bilgi için 4. Kısıma bakınız).*

ARAS Stratejisi'nin uygulanması için gerekli genel yönetim ve kaynak talepleri göz önüne alındığında, tamamlayıcı eylemlerin daha kademeli bir şekilde uygulanması için tasarlanan bir takım *geçici düzenleme,* değerlendirilmek üzere önerilmiştir *(daha fazla bilgi için 5. kısıma bakınız)*. Bunlar, aşağıdaki önerileri içerecektir:

Bakanlar Kurulu kararlarıyla danışmanlık hizmetleri yönetişim yapılarının kurulmasına ön ayak olmak;
Danışmanlık hizmeti sağlamak üzere kayıtlı tüm özel danışmanların, zorunlu eğitimi aldığından emin olmak, böylece akredite danışman olarak asgari düzeyde teknik yeterliliğe sahip olmalarını sağlamak. Bu standartlar onaylanmış eğitim sağlayıcı(lar) tarafından tanımlanacak ve izlenecektir.
İyi tarım ve çevre uygulamalarını teşvik etmek için daha dengeli bir dizi teşvik sunmak; Mevcut olan ilgili yasal metni, AB metinleri ile uyumlu hale getirmek.
Bir danışmanlık hizmeti sisteminin kurulması ve geliştirilmesi için ek bir güvenli teknik yardım desteği kurmak.
Hibe fonları ve diğer mali kaynakların kullanımı için mevcut çerçeveleri ARAS Stratejisi ile uyumlu olacak şekilde değiştirmek.

Son olarak, ARAS Stratejisinin içsel bir parçası olarak, uygulamaya dair bir dizi risk ve dikkate alınmak üzere önerilen hafifletici eylemler, stratejinin başarısını garanti etmek üzere önerilmiştir.

Yukarıdaki bütün unsurlar Kıbrıs'ın kuzey kesimi için bir Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri'nin (ARAS) Sisteminin geliştirilmesi için Kapsamlı bir Strateji ve Eylem Planı sağlamayı hedefler.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ
YÖNETİM ÖZETİ
İÇİNDEKİLER
KISALTMALAR

KISIM 1: DURUM ANALİZİ VE GEREKÇE

1. MEVCUT DURUMUN TANIMI
1.1 Tarım sektörü & kırsal sektör değerlendirmesi
1.2 Politika ve hukuki değerlendirme
1.3 Kurumsal çevre
1.4 Mali durum
1.5 Danışmanlık Hizmetlerinin Arz ve Talep Analizi

2 ANA BULGULARIN ÖZETİ, SONUÇLAR VE GELECEK MÜDAHALELERİN GEREKÇESİ
2.1 Güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditlerin özeti (SWOT)
2.2 Sonuçlar ve gelecekteki müdahaleler için gerekçe

KISIM 2: STRATEJİ VE EYLEM PLANI

3 TARIM VE KIRSAL KALKINMA DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN STRATEJİ VE EYLEM PLANI
3.1 Stratejik hedefler
3.2 Yol gösterici ilkeler
3.3 Hedef yararlanıcı ve sağlayıcılar
3.4 Sistemin kilit bileşenleri
3.5 Elde edilecek kilit sonuçlar
3.6 Stratejik performans hedefleri

4 UYGULAMA ÇERÇEVESİ
4.1 Ana Danışmanlık Hizmetleri
4.2 Danışmanlık Hizmet Paketleri
4.3 Danışmanlık hizmeti sağlama yaklaşımı
4.4 Hizmet sağlayan danışmanların eğitimi
4.5 Sistem mekaniği
4.6 Hizmet sağlanması için asgari zorunlu gereksinimler
4.7 Yasal çerçeve
4.8 Sistem ve hizmetlerin finansmanı
4.9 İzleme ve değerlendirme çerçevesi

5 GEÇİCİ DÜZENLEMELER

5.1 Kamu danışmanlık hizmetinin sağlanması
5.2 Özel danışmanlık hizmetinin sağlanması
5.3 Yararlanıcılar
5.4 Politika ve yasal çerçeve
5.5 Teknik destek
5.6 Mali kaynaklar
5.7 Diğer gereksinimler

6 GENEL EYLEM PLANI (2017-2021)

RISK DEĞERLENDİRME VE TEDBİR PLANI

BÖLÜM 3: YARDIMCI EKLER

EK 1: İlgili Sektör İstatistikleri
EK 2: Kurumsal Değerlendirmeler
EK 3: Paydaş Değerlendirmeleri
EK 4: Danışmanlık Hizmetlerinin Karşılaştırmalı Analizi
EK 5: Kaynakça
EK 6: İzleme ve Değerlendirme Çerçevesi
EK 7: Terimler Sözlüğü
EK 8: Tarımsal üreticiler ve işleyiciler için Ulusal Zorunlu Standartlar
EK 9: ARAS'ın kurulması için Hukuki Metin Taslağı + Gerekçe

KISALTMALAR

AMP	Tarım Master Plan
ARAS	Tarım ve Kırsal Danışmanlık Hizmetleri
ARASMB	Tarım ve Kırsal Danışmanlık Hizmetleri Yönlendirme Kurulu
ARASSC	Tarım ve Kırsal Danışmanlık Hizmetleri Alt Komitesi
ARERSC	Tarım ve Kırsal Kalkınma Eğitim & Araştırma Alt Komitesi
ARRC	Tarım ve Kırsal Kaynak Merkezi
ARVTS	Tarım ve Kırsal Kalkınma Mesleki Eğitim Alt Komitesi
CSO	Sivil Toplum Örgütü
DG	Genel Müdürlük (Avrupa Komisyonu)
EC	Avrupa Komisyonu
EU	Avrupa Birliği
EUCC	AB Koordinasyon Merkezi (Kıbrıs Türk Toplumu Organı)
TDH	Kırsal Danışmanlık Hizmetleri
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
MoA	Tarım Bakanlığı
MANR	Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı
M&E	İzleme ve Değerlendirme
MIS	İzleme Bilgi Sistemi
NOS	Ulusal Zorunlu Standartlar
PCM	Proje Döngüsü Yönetimi
PRAG	AB komisyonu Dış Eylemler Sözleşme Prosedürleri Uygulama Rehberi
PSDP	Özel Sektör Kalkınma Programı
FAS	Kırsal Kalkınma Programı
SME	KOBİ
TAIEX	Teknik Destek ve Bilgi Değişim Ofisi
TCc	Kıbrıs Türk Toplumu

KISIM 1: DURUM ANALİZİ VE GEREKÇE

1. MEVCUT DURUMUN TANIMI

Bu bölümde, bir danışmanlık sisteminin organizasyonuna yönelik ihtiyaç ve gerekliliklerle ilişkili olduklarından, tarım sektöründe ve kırsal sektörde mevcut ve geçmiş eğilimler değerlendirilmiştir. Buna sektörün ekonomik önemi, doğal kaynakların ve önemli zorlukların değerlendirilmesi, politika, yasal, kurumsal ve mali durum değerlendirmesi de dahildir. Bu değerlendirme sonucu ortaya çıkan bulgular Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri için önerilen Strateji'nin dayandığı temeli gösteren genel bir SWOT analizi (başlıca güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) ile özetlenmiştir.

1.1. Tarım Sektörü &Kırsal Sektör Değerlendirmesi

Agro-iklimsel koşullar: Kıbrıs'ın kuzeyinde tarım sektörü, sık sık yaşanan kuraklık, su kaynaklarının iyi kalitede olmayıp az olması ve mevcut tarımsal altyapının kısıtlı olması dahil birçok zorlayıcı agro-iklimsel koşullara bağlı olarak hektar başına düşük verimlidir.

Bölgede kışların ılıman (kıyı şeridinde), yazların ise sıcak geçtiği yarı kurak bir Akdeniz iklimi hakimdir. Yağış genellikle kış mevsiminde görülüp, yaz ayları ise genellikle kurak geçer. Kıyı şeridinde yıllık ortalama sıcaklık gündüz 23-24 °C, gece ise 13-14 °C'dir. Genellikle, Nisan ve Kasım ayları arasında olmak üzere yılın sekiz ayı yüksek sıcaklıklar ölçülürken, geriye kalan dört ayda ise nispeten ılıman iklim görülmektedir.

Kıbrıs'ın kuzeyinde toprak kırmızı toprak, bakiye(sedenter) toprak, ve alüvyal ve kolüvyal toprak olarak sınıflandırılır. Güzelyurt, Gazimağusa, Girne ve İskele bölgeleri, üretim için en verimli topraklara sahiptir. Mesarya bölgesindeki toprak düşük su filtrasyonu nedeniyle daha geçirimsizdir. Bu bölgede sulu tarım göz önünde bulundurulduğunda, toprağın bu özelliği zorlayıcı bir etkendir.

Kıbrıs'ın kuzeyinde tarımsal arazi toprağı toplam bölgenin (329,891 hektar) %56.7'sini temsilen 187.069 hektardır. Bunun 157.483 hektarı (%84.2) sürülebilir arazidir. 2007-2014 yılları arasında, sürülebilir arazi yüzeyi %66.1'den %84.2'e kadar artış gösterdi. Ancak, şu anda toplam tarımsal arazinin sadece %59.6'sı ekonomik amaçlar için kullanılmaktadır. Ekonomik amaçlı kullanılan u alanın dışında, sadece %8.7'si sulanmaktadır.

Tarımsal verim oranı öncelikle yağış miktarı ve su kaynaklarına erişime dayanır. İşlenmiş toprağın (Mağusa bölgesi) büyük bir kısmında yağmur suyuyla sulanan mevsimlik bitkiler (tahıl, kuru baklagiller, yeşil yem ve endüstriyel bitkiler) bulunur. Aşağıda verilen Şekil 1'de, Güzelyurt ve Mesarya adı verilen en önemli iki tarımsal bölgenin aslında yıllık en düşük yağışı alan yerler olduğu görülmektedir.

Sulama olanağı sektördeki bitkisel üretimi etkileyen en önemli faktör olmuştur. Zaman geçtikçe, su kaynaklarının çoğunda tuz seviyesi artmaya başlamış, kullanılabilir su miktarı da azalmıştır. Son 15 yıl içinde, yatırım ve sübvansiyonlar, damlama yöntemi ile sulamanın daha etkin kullanılmasına yönelik olsa da, toplam üretime çok bir etkileri olmamıştır. Düşen yağış oranı ve değişen iklim (sıcaklık artışı) sektörde yeni zorlayıcı koşullara yol açmıştır. Bunun üstesinden gelmek için, 2016 yılında, yeni su tedariği projesi tamamlanmıştır. Proje kapsamında Türkiye'nin güneyinden Kıbrıs'ın kuzeyine su taşımak amacıyla boru hattı kurulmuştur. Proje aynı zamanda hem içme hem de sulama için kullanılacak su tedariği için kurulan su arıtma ve su dağıtım tesislerini de kapsar. Boru hattı bölgeye yılda 75 milyon metre küp su aktaracak kapasitededir. Tarımsal amaçlı kullanılan suyun uygun fiyatlandırılması, eşit ve verimli bir şekilde dağıtılması ve uygun politikalar hazırlanıp uygulanması koşuluyla, bu önemli yatırımın bölgedeki tarımsal üretimi desteklemek için su olanakları ve kalitesine olumlu ve radikal bir etkisi olabilir.

Şekil 1: Kıbrıs'ın kuzeyinde yıllık ortalama yağış*(mm)*

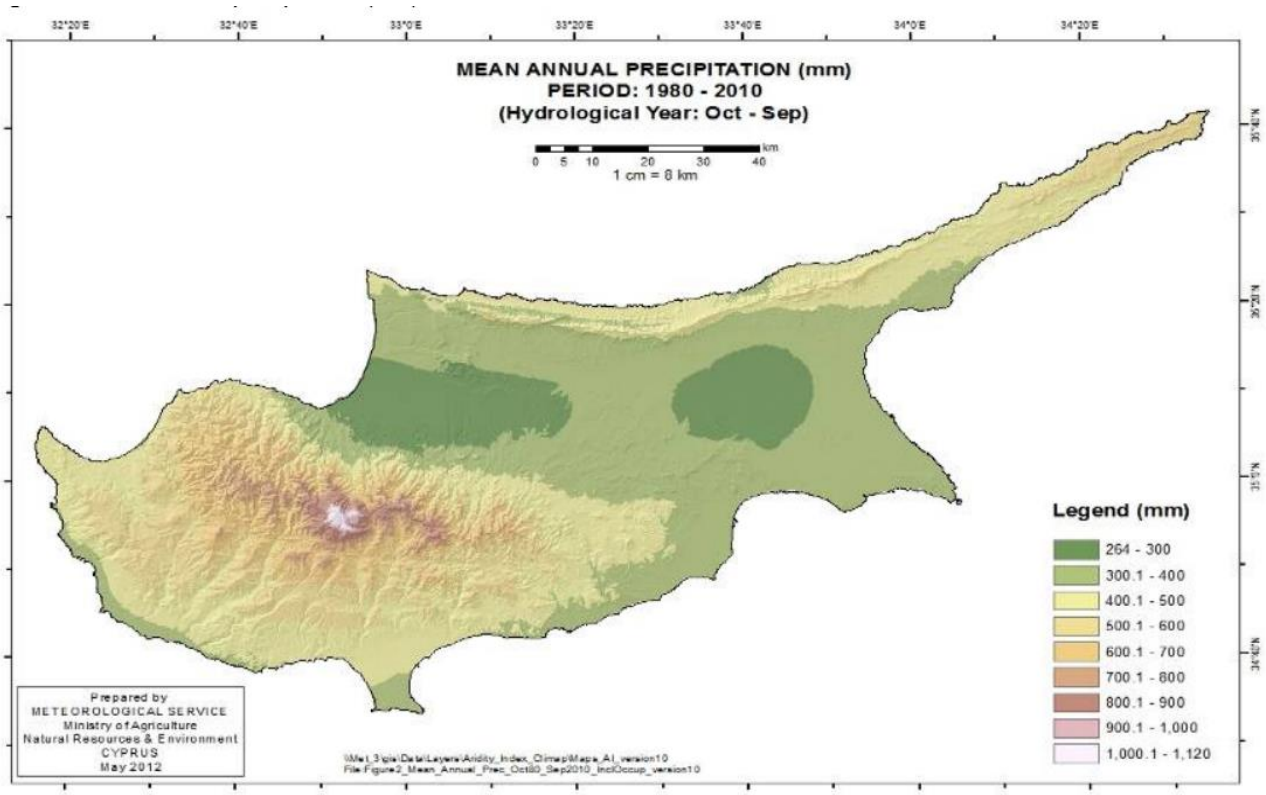

Sektörün ekonomik önemi: Tarım alanları ve kırsal alanlar Kıbrıs'ın kuzeyinde tarih boyunca hem ekonomik hem de sosyal açıdan önemli rol oynamıştır ve halen ekonomiye önemli katkı sağlamaya devam etmektedir. Bölge nüfusunun %50'si halen kırsal alanlarda yaşamaktadır. Ancak, Kıbrıs'ın kuzey kesiminde tarımın ekonomik önemi gitgide azalmıştır ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya katkısı yaklaşık olarak sadece 5.5%[2]'dir. Bu katkının yaklaşık %48'i bitkisel üretim *(234 mTL)*, %45.5'i hayvancılık (*222 mTL*), %6.5'i balıkçılık (*31 mTL*) ve %0.2'si ise ormancılıktır (873,007 TL).

Tarım sektöründe istihdam oranı tarihsel olarak çok önemliydi ve 1980 yılında toplam istihdamın %38'ini temsil ediyordu. Ancak geçtiğimiz 35 yıl içinde belirgin şekilde azalmış, 2014'te toplam istihdamın yaklaşık %5.5'ini oluşturmuştur.

Mevcut olan resmi verilere göre, tarım ürünü ticaretinde süregelen bir mali açık bulunmakta olup, tarım ihracatının toplam değeri giderek düşmektedir. Öyle ki 2014'te 42 milyon doları süt ve süt ürünlerinde, 24 milyon doları narenciyede, 4.3 milyon doları narenciye konsantresinde ve 1.2 milyon doları ise patateste olmak üzere, yaklaşık 134 milyon dolar olduğu tahmin edilmektedir. Halbuki, 2014 yılında tarımsal ürün ithalatının toplam değeri bir önceki yıla oranla %11'lik bir artış göstererek, 178 milyon doların üzerinde seyretmişti. Tarım sektörünün genel ticarete katkısı aşağıdaki Tablo 1'de özetlenmektedir. Ticari durum olumsuz olsa da, tarımsal ürünlerin bölgedeki toplam ihracat portföyünde önemli rol oynayacağı oldukça açıktır.

Tablo1: *2013 ve 2014 yılları için ihraç edilen ürünlerin kategorisi, değeri ve yüzdesi*

Kategoriler	2013		2014	
	Değer (milyon $)	%	Değer (milyon $)	%
Süt ve süt ürünleri	**40.9**	**33.9**	**49.7**	**37.1**
Narenciye	**23.9**	**19.8**	**15.3**	**11.4**

[2] 2014 resmi verilerine göre, 8.858 milyon TL'lik GSH'nin 489 milyon TL'si tarımdan sağlanmıştır.

Rakı	13.3	11.0	12.8	9.6
Hurda	6.9	5.7	9.1	6.8
Tavuk	**6.3**	**3.6**	**6.2**	**5.1**
Konsantre narenciye suyu	**4.3**	**5.2**	**6.8**	**4.6**
Konfeksiyon	3.6	1.0	3.4	3.8
Alçıtaşı	3.0	2.5	3.5	2.6
Sebze	**3.6**	**3.0**	**3.4**	**2.5**
Patates	**1.1**	**0.9**	**5.1**	**1.0**
Diğer	16.1	13.3	20.7	15.4
Toplam	**120.7**	**100.0**	**133.9**	**100.0**

Politik duruma bağlı olarak süregelen ticari kısıtlamalar nedeniyle, Kıbrıs'ın kuzeyinden ihraç edilen ürünlerin çoğu Türkiye'ye veya Türkiye üzerinden diğer ülkelere dağıtılır. 2014 yılında, Türkiye'ye ihraç edilen ürünler, toplam ihracatın %58'ini oluşturur. Bu durum özellikle bölgeden çıkan tüm ticari ürünlerin genel maliyetini ve rekabeti olumsuz yönde etkiler. Ancak, geçmişte, bazı tarımsal ürünlerin belirli Avrupa ülkelerine ve bazı Orta Doğu ülkelerine ihracatında başarı elde edilmiştir. 2014'te, tarımsal ürünler toplam ticaretin %25'ini temsil ederken (toplam tarımsal ticaretin yaklaşık %78'i balık ürünleri ve çoğunlukla taze sebze olmak üzere diğer ürünler), yeşil hat üzerinden yapılan ticaretin 4.9 milyon doları aştığı, yani toplam ihracatın %3.6'sını oluşturduğu hesaplanmıştır.

Önemli veriler detaylı incelendiğinde, tarımsal ticaret dengesini bozan en önemli faktörlerden birinin hayvancılığı desteklemek için ithal edilen yem ürünlerine olan bağımlılığın artması olduğu aşikârdır (örneğin, 2014 yılında ithal edilen toplam arpanın değeri 56.8 milyon dolar iken, hayvan yeminin değeri 39.8 milyon dolardır). Bu rakamlar bitkisel üretimden çok hayvancılık sektörünün desteklenmesi eğilimi gösteren üretimde geçmişte yaşanan ve süregelen bozukluğu yansıtır.

Bitkisel Üretim: Ekonomik amaçlı kullanılan tarımsal alanların (109.447 ha) dağılımı aşağıdaki Tablo 2'de özetlenmiştir. Veriler toplam tarımsal arazi kullanımının %88'inden fazlasına tekabül eden, hayvancılık için üretilen tahıl ve baklagilin önemini anlatır.

Tablo 2: *Ekonomik amaçlı kullanılan Tarımsal Arazide BitkiÇeşitliliği*

Tür	2012		2013		2014	
	Arazi (ha)	%	Arazi (ha)	%	Arazi (ha)	%
Tahıl	81979	75.9	86942	78.0	85930	78.5
Yem için baklagil	11468	10.6	10087	9.0	10021	9.2
İnsan tüketimi için baklagil	216	0.2	292	0.3	252	0.2
Sebze	2129	2.0	2213	2.0	2261	2.1
Meyve	6033	5.6	5885	5.3	5251	4.8
Üzüm bağları	388	0.4	289	0.3	258	0.2
Narenciye	5362	5.0	5369	4.8	5017	4.6

Sulu araziler göz önünde bulundurulduğunda, toplam sulu arazinin %24'ü sebze ve seracılık, %18'i diğer meyveler, %2'si üzüm bağı, %2'si baklagil ve %48'inden fazlası narenciye üretimi için kullanılır.

Hayvancılık: Kıbrıs'ın kuzeyinde hayvancılık sektörünün çoğunu sığır, koyun, keçi, tavukçuluk ve arıcılık oluşturur. Ortalama hayvancılık tesisi alanı 2 hektardır. Hayvancılıkla uğraşanlar ürün türlerini karıştırmak yerine, sadece sığır veya keçi/koyun üretimine yönelir. Hayvancılık sektörü genelinde son on yılda sığır üretiminde önemli, keçi ve koyun üretiminde ise sınırlı bir artış görülmüştür. Mevcut su kalitesinin düşük ve su kaynaklarına erişimin kısıtlı olması hayvancılığa ilişkin çalışmaları da etkilemeye devam etmektedir.

Hayvancılık tesisleri genellikle Organize Hayvancılık Bölgeleri diye bilinen merkezden uzak yerlerde bulunur. Bu bölgelerin yaklaşık yarısının altyapısı (yol, elektrik ve su) zayıftır. Hem sığır hem de keçi, koyun tesislerinde hayvancılık veriminin artmasını ve birim fiyatlarının düşmesini sağlayacak olan hayvan refahı standartlarını ve verimliliği artırmak için barınakların, depoların ve diğer üretim tesislerinin mevcut yapısında iyileştirme yapılmalıdır. Yerel hayvancılık uygulamalarının uzun süre bir anlamda izole edilmiş olması Kıbrıs'ın kuzeyindeki hayvan üretimini olumsuz yönde etkilemiştir. Çağdaş teknolojiye erişimin kısıtlı olmasına ek olarak, 'iyi tarımsal uygulamalar' konusunda güvenilir bilgiye kısıtlı erişim de, geleneksel olarak çiftçilik yapan kesime büyük zarar vermiştir.

Süt ineği: Mevcut durumda toplam 64.263 sığır bulunan yaklaşık 1.078 sığır tesisi vardır. Tesis başına ortalama 58 sığır düşmektedir.

Ancak, bölgede uzmanlaşmış sığır eti üretimi yoktur. Sektörün gelişmesi için yaklaşık 186 sığırı destekleyen bir soğuk süt zinciri sistemi kurulmuştur. İnek sütü üretiminin yaklaşık %78'i bu tesislerden elde edilir. Yıllık toplam inek sütü üretimi yaklaşık 140.000 tondur.

Süt şu anda kamuya ait Süt Ürünleri Endüstrisi Kurumu (SÜTEK) üzerinden tedarik edilir. Ancak, tedarik edilen sütün kalitesi ve miktarı sezona ve tesisin türüne göre önemli ölçüde değişkenlik gösterip, süt kalitesini artırmak için çiftçileri teşvik edici veya standartları düzenleyici herhangi bir destek veya sıkı kontrol mekanizması mevcut değildir.

Koyun ve Keçi: Mevcut koyun ve keçi tesislerinin çoğu ekstansif üretim yapmaktadır. Tesis ve hayvan sayısı son on yıldır aşağı yukarı sabit kalmıştır. Günümüzde, bölgede yaklaşık 233.458 koyun, sürü boyutu ortalama 63 koyun olan 3.733 çiftlik bulunur. Toplam 2.593 tesiste, toplam keçi sayısı ise yaklaşık 96.841'dir. Yukarıda verilen toplam tesis sayısı bilgisinde hem koyu hem keçi beslenen tesisler hayvan türüne göre ayrılmamıştır. Ortalama keçi sürüsü yaklaşık 23 hayvan olan tesislerin sayısı aşağı yukarı aynı kalmıştır.

Tavukçuluk: Tavukçuluk da bölgede oldukça gelişmiş ve bir alt sektör olarak, son dönemde önemi ve kalitesi açısından 9 milyon kuştan fazla sürü büyüklüğü ile yükselme göstermiştir.

Balıkçılık: Kıbrıs'ın kuzeyinde şu an kayıtlı 476 balıkçılık gemisi olup, aktif olanların sayısı ise 378'dir. Bu gemilerin yarısından fazlası İskele bölgesinde bulunur (2014 verilerine göre). Yıllık toplam üretim, yaklaşık 250 tondur. Tutulan balığın %75'i yeşil hat üzerinden yılda yaklaşık 500,000 Euro'ya Kıbrıs'ın güneyine satılır. Diğer ülkelere balık satışı ise tahminen yılda 200.000 Euro'dur. Aynı dönemde toplam balık ithalatı ise yerel arz ve tedarik arasında önemli açığa neden olarak, 2014'te 2 milyon, 2015'te ise 2.6 milyon Euro'dur.

Genel sektör verimi ve rekabet: Bölgede tahıl türü olarak en belirgin türler arpa ve buğdaydır. Ancak, bu tahılların ortalama verimi sırasıyla buğday için 133kg/ha, arpa için ise 168kg/ha olarak kaydedilirken, verim dünya ortalamasının oldukça altındadır (dünya ortalamasının %-59'u ve %-42'si – İstatistiklerin yer aldığı Ek'e bakınız). Buğday ürünlerinde de Türkiye, İspanya ve güney Kıbrıs gibi iklimsel olarak karşılaştırılabilecek ülkelere bakıldığında, seviye oldukça düşüktür. Mevcut verilere dayanarak, diğer ülkelere kıyasla tahıl üretimi ekonomik olarak güvenilir görülmemektedir. Bunun temel nedeni zorlayıcı agro-iklimsel koşullar, kuraklık, güvenilir su kaynaklarına kısıtlı erişim ve yeterli zirai bilginin ve uzmanlığa erişimin eksikliğidir.

Yulaf, inek fiğleri, bakla ve fasulye verimi de diğer ülkelere göre düşüktür. Ancak, bölgenin en önemli tarımsal ürünlerinden biri olan patates dünya ortalamasının %10 üzerinde kaydedilerek, güney Kıbrıs'taki ürün miktarına çok yaklaşmıştır. Yine de, Türkiye ve İspanya'nın belirli bölgelerinde elde edilen ürün

miktarından azdır. Ürün kayıtlarına göre, Kıbrıs'ın kuzeyinde en yüksek verime sahip bitkiler arasında sarımsak da vardır. Bu ürünün miktarı güney Kıbrıs, Türkiye ve İspanya'dan yüksektir.

Narenciye: Narenciye ürünleri bölgede üretilen en önemli ürünlerden olup, üretimi ve pazarlaması öncelikle kuraklık, su eksikliği ve dış pazara kısıtlı erişimden dolayı şu an bir kriz yaşamaktadır.Üretimin yaklaşık %95'i Güzelyurt bölgesinde toplanmıştır. Bu bölgedeki su kalitesi ve su rezervleri son bir kaç yıl içinde gitgide düşerek narenciye üretimini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak, bu olumsuzluğa rağmen, ürün miktarında, özellikle Valensiya portakalı, limon ve narenciyenin genelinde, dünya ortalamasının halen üzerindedir. Toplam narenciye ürün miktarı genellikle dünya ortalamasının üzerinde olsa da, benzer iklimsel koşullara sahip diğer ülkelere kıyasla üretim düşüktür. Diğer taraftan, meyve kalitesi düşük olduğundan, üretimin yarısından fazlası konsantre meyve suyu üretimi için kullanılarak çiftçi ve işleyiciler için kısıtlı bir gelir getirme kapasitesine sahiptir.

Diğer meyveler: Nar üretim alanları oldukça küçük olup, son on yılda git gide artış gösterirken üretim şu anda dünya ortalamasının üzerindedir. Diğer meyveler arasında, badem ve ceviz üretimi de diğer ülkelere kıyasla oldukça yüksektir. Ancak bu ürünlerin üretimi için ayrılan alan oldukça kısıtlıdır.

Kalite tabanlı ürünler (Organik üretim dahil): Gelişmiş kalite standartları ve genel rekabeti desteklemek için önemli mekanizmalar olan organik üretim ve sertifikalandırma işlemi göz önünde bulundurulduğunda, bu tür organic üretim standartlarını desteklemek üzere tanınmış herhangi bir çerçeve ya da destek yapısı bulunmamaktadır. Mevcut verilere göre, 2014'te bölgede 480 hektarlık alanda 67 çiftçi organik üretim yapmıştır. Bu 67 çiftçinin 37'si sadece organic üretim, 30'u ise dönüşümdeydi. 67 üreticiden birinin aynı zamanda sertifikalı agro-turizm faaliyetleri de yürütttüğü kaydedilmiştir. Hayvancılık için dönüşümün ikinci yılında; ikisi arıcılık, üçü de sertifikalı işleme üniteleri (zeytin yağı) için dönüşümdeydi. Bunun yanı sıra, GLOBALG.A.P sertifikalı narenciye ve nar üretimi yapan 47 çiftçiden 22'si 40 hektarlık alanda nar, 25'i ise 250 hektarlık alanda narenciye yetiştirir. Kuşkonmaz, karnıbahar, brokoli, kabak ve üzüm üretimi ile, 3 çiftçi daha GLOBAL G.A.P. sistemine girmiştir. Verilen örnekler çok olumlu olsa da, bu figürler çiftçilerin çok az bir kısmını temsil ederve hem genel hem de organic üretim için standartlar ve sertifikasyon sistemlerinin iyileştirilmesi için çiftçilere verilmesi gereken desteğin altını çizer.

Pazar ve ürünün işlenmesine dair altyapı: Kırıs'ın kuzeyinde pazar altyapısı oldukça kısıtlıdır. Bunun nedeni, ülkedeki politik durum ve ticarete konulan ambargolardır. Ambargolardan ve bazı ticari kısıtlamalardan önce, Avrupa ülkelerine gönderilen özellikle narenciye ürünleri, patates ve diğer meyve sebzeler sayesinde tarım ürünleri ticareti daha dinamikti. O zamanlar, ürünlerin hasat, taşıma, depolama, işleme ve ulaşımı çoğunlukla zirai gıda zincirine katkı yapan yerel işletmeler tarafından yürütülürdü. Ambargo uygulamasından sonra, bu gibi ürünler için tek Pazar Türkiye oldu. Bu durum, birçok işletmenin kapatılmasına ve sektördeki insanların ve yatırımın farklı yönlere dağılmasına neden oldu. Günümüzde, narenciye ve diğer bahçe tarımı ürünlerinin ticareti ve ihracatı çoğunlukla yabancı işletmeler ve/veya kamuya ait Cypfruvex tarafından yürütülür. Cypfruvex, taban fiyat belirleyerek çiftçiyi korumayı amaçlayıp, pazarda dengeleyici rol oynar. Bu sosyo-ekonomik model mevcut piyasa için oldukça önemlidir. Ancak, orta ve uzun vadede belirgin kamu fonu/sübvansiyonu olmadan sürdürülebilir değildir.

2006'dan beri, Avrupa ve Türkiye'den gelen yardımlar, hedeflenen hasat, depolama ve işleme tesislerinin geliştirilmesine yardımcı olmuş, ancak kapsam ve ölçü olarak oldukça kısıtlı kalmıştır.

Yerel ürünlerin tüketiciye arzı, bölgede üç şekilde gerçekleştirilir; (i) Özellikle açık pazarlarda, çiftçilerin doğrudan satışı,; (ii) birçok çiftçi ve perakende yerlerinden oluşan bir ağa sahip olan yerel tüccarlar; (iii) ürünleri çiftçilerden toplayıp perakende veya tüketici marketlerine satan toptancılar. Toptancılık yapan birçok işletme olsa da, pazar payının %90'ını temsil ederek piyasaya hakim olan 4 şirket vardır.

Çiftlik yapısı ve mülkiyet: 12.592 kayıtlı çiftlik istatistiği ortaya koyan, 2011 resmi verileri çiftlik sayısına ilişkin en güvenilir ve yeni kaynaktır. Bu sayının sadece 46'sı çiftlik işletmesidir. Kayıtlı çiftlikler tarımsal

arazinin yaklaşık 1.304.828'ini temsil eder. Çiftliklerin çoğu oldukça küçük arazilerdir. Hemen hemen tüm çiftliklerin (%98) mülkiyeti birey veya ailelerde olup, çok az bir kısmı (%1.74) ise dernek veya kooperatiflerdedir.

Çiftlik büyüklüklerinin dağılımı tarımsal işletmelerin %41,3'ünün 0-3 hektar, %41,3'ünün de 3-20 hektar arasında olduğunu gösterir. Diğer taraftan, tarımsal işletmelerin %82,6'sı 0-20 hektar arasında olup, sürülebilir arazinin %32,47'sini oluşturur (Tablo 3'e bkz).

Çiftliklerin yarısından fazlası (%54,8) 67dekardan (50 dönüm) azdır. Bu çiftlikler toplam tarımsal alanın sadece %9,85'ini temsil eder. Her biri 334,5 dekardan (250 dönüm) fazla alana alana sahip 942 çiftlik (%7,48) vardır. Bu 942 çiftliğin kapladığı toplam alan yaklaşık toplam tarımsal alanın %53,67'sini oluşturur. Çiftliklerin %27'si 6,7-20 dekar (5-15 dönüm), %20'si ise 669 ve 1338 dekar (500-1,000 dönüm) arasında bir alana sahiptir. Tarımsal işletmelerin en yoğun olduğu Güzelyurt, en az olduğu bölge ise Girne'dir.

Çiftliklerin %27'sinde (3.411) bitkisel üretim ve hayvancılık, %62'sinde (7.835) bitkiselüretim ve %10,69'unda (1.346) ise hayvancılık yapılmaktadır. Bitkisel üretim yapılan çiftliklerin ortalama büyüklüğü 13.3 hektardır. Ancak, çiftlik büyüklüğü tarımsal faaliyetlerin yağmur suyu mu yoksa sulama sistemi kullanılarak yapılmasına göre değişkenlik gösterir. Örneğin, narenciye alt sektörü için, ortalama çiftlik büyüklüğü çok küçüktür ve çiftlik başına 1,3 hektara tekabül etmektedir.

Tarım Dairesi'nin verilerine göre, 2011 yılında 12.592 tarımsal çiftlik olup, 1.304.828 dekarlık alanı kapsamaktaydı. 2016'da ise tarımsal çiftlik sayısı 14.630'dur. Verilere göre, tarımsal çiftlik sahiplerinin %40.73'ü 50 yaşın altında, yaklaşık %60'ı ise 50 yaşından büyüktür (Tablo 3'e bkz). Bu da yaş konusunda kırsal nüfusta bir yetersizliğe neden olmaktadır.

Tabo 3.*Çiftçilerin Yaşlara Göre Dağılımı*

Yaş Aralığı	Sayı	%'lik Sayısı	% Kümülatif Sayı
17-20	20	0,14%	0,14%
21-30	825	5,64%	5,78%
31-40	2.241	15,32%	21,09%
41-50	2.873	19,64%	**40,73%**
51-60	3.512	24,01%	64,74%
61-70	2.971	20,31%	85,04%
71-80	1.601	10,94%	95,99%
81-90	494	3,38%	99,36%
91-100	68	0,46%	99,83%
101-116	25	0,17%	100,00%
Toplam	**14.630**	**100,00%**	

Tarımsal işletmelerin çoğu kendi tüketimi için üretim yapıp, üretimlerinin az bir kısmını pazara sürer. Çiftliklerin ve hayvan sürülerinin ortalamada küçük olması ve düşük üretim düzeyi gözönünde bulundurulduğunda, çiftçilerin çiftçilik dışında gelir sağlayıcı faaliyetlere yöneldiği gözlemlenmiştir. Tarımsal faaliyetleri yürütmek için, çiftçilerin çoğu yarı zamanlı olarak tarımla uğraşır. Buna ek olarak, kırsal alan ve şehirler arasında kısa mesafe olmasından dolayı kişiler tam zamanlı işlerine ek olarak, aile gelirini artırmak için tarım işleri yürütür.

Kırsal alanlarda sosyo-ekonomik koşullar: Çiftçilik gelirlerinin giderek daha da kısıtlı olduğu ve tarım sektöründe istihdamın azaldığı düşünüldüğünde, Kıbrıs'ın kuzeyinde çiftliklere ilişkin olmayan istihdam türleri olarak etkin bir şekilde desteklenen ve süregelen ikili kırsal ekonomi gözlemlenmiştir.

Tarımdışı gelir ve istihdam: Toplam istihdamın yaklaşık %3,9'u tarım sektöründeyken (ormancılık, avcılık ve balıkçılık), diğer sektörler bu iş gücünü kendi taraflarına çekmek zorunda kaldı. Buna %18,2 oranında büyüyen toptan-perakende ticaret sektörü, %14,6 oranında kamu yönetimi, %9,2 oranında eğitim , %8,6 oranında restorant ve oteller, %7,8 oranında imalat, %7,8 oranında inşaat, %7,7 taşınmazlar ve kiralama, %6,2 oranında diğer toplum hizmetleri ve %6,2 oranında ulaşım, depolama, iletişim ve programlama dahildir. Çiftlik dışı istihdam kaynakları genellikle Lefkoşa, Girne ve Mağusa gibi kentsel bölgelerde bulunur. Böylelikle, arazi ve insan gücü açısından temel tarım kaynağı olan Güzelyurt git gide nüfus kaybetmekte, insanlar diğer bölge veya şehirlere taşınmayı tercih etmektedir.

Turizm ve agro-turizm: Kıbrıs Türk ekonomisinin öncü sektörlerinden biri turizmdir. 2012 yılında ülkeye 1,1 milyonun üzerinde turist gelmiştir. Otel ve restoranlar ise toplam gayri safi yurtiçi hasılanın %8,5'ini oluştururken 328 milyon dolarlık gelir elde etmiştir. Gazino turizmi ekonomiyi en çok geliştiren sektörlerden biridir. Birçok oteli, eğlence tesisi, canlı gece hayatı ve alışveriş bölgeleriyle, Girne turizmin başkenti kabul edilir. Otel yatak sayısı da gitgide yükselmiştir. 2002'de, mevcut yatak sayısı 10.611 iken, 2014'te bu sayı 19.276'ya yükselmiştir. Dolayısıyla, 12 yılda yaklaşık %80'lik bir artış gözlemlenmiştir. Dipkarpaz ve Yeşilırmak gibi, bazı kırsal bölgelerde eko-turizm faaliyetleri de yapılmaktadır. Ülkeye gelen turist sayısı da turist tesisleri ve hizmet kalitesi arttıkça yükseliş göstermiştir. 2002'de kaydedilen toplam turist sayısı 425.556 iken, %47'nin üzerinde bir otel doluluk oranı ile , 2014'te 1.366.077'ye yükselmiştir.

Ulaşım Durumu: Demiryolu sistemi eksikliği nedeniyle, ülkedeki anayollar büyük şehirler arası ulaşımı sağlamak için kullanılır. 21. yüzyılda, bu anayolların çoğu çift şerit yapılmış, 2016 yılından itibaren de Karpaz bölgesindeki bazı yollar ve Güzelyurt Lefke arasındaki yolun iyileştirme çalışmaları devam etmektedir. Kıbrıs'ın kuzeyinde yaklaşık 7.000 kilometre yol olup, bu yolların üçte ikisi asfaltlanmıştır. Ürünlerin çiftliklerden pazara ulaşımı genellikle toptancılar aracılığıyla yapılır. Toptancıların kullandığı araçlar

genellikle açık, sıcaklık kontrolü olmayan araçlardır. 2010'dan beri, bazı toptancılar, marketler ve çiftçiler ulaşım koşullarını geliştirmek ve hasat sonrası ürün kaybını azaltmak için yatırım yapmıştır. Ancak, önemli olan ulaşım maliyetini düşürüp, ulaşım verimini artırmaktır.

Kırsal alanlardaki telefon bağlantısı ve internet erişimi ortalama düzeyde seyrederken, genellikle internet bağlantısı daha yavaştır. Cep telefonu kullanımı oldukça yüksektir (Mart 2016'da 811.815 kayıtlı hat, 648.698 aktif hat kaydedildi). Aylık ortalama cep telefonu kullanımı diğer AB ülkelerindeki kullanıma benzerlik gösterirken 201 dakika olup, Kıbrıs'ın kuzeyinde 205 dakikadır. Bu mobil telefon kullanıcıları arasında akıllı telefon kullananların sayısı 288.571'dir, bu da bölgede mobiil telefon kullanımının yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, mobil baz istasyonlarının dağılımı kırsal bölgelerle kıyaslandığında, kentsel bölgelerde çok daha yüksektir.

Kıbrıs'ın kuzeyinde sosyal medya kullanımı da oldukça yaygındır. Toplam nüfusun yaklaşık %95'i Facebook, %49'u Twitter, %45'i Instagram ve %26'sı ise konum bildirme uygulamalarını kullanmaktadır. Diğer taraftan, internet kullanıcılarının %43'ü fotoğraf, %38'i haber ve %7'si ise video paylaşmaktadır.

Yağmurlu günler ve sıcak yaz ayları boyunca bazı aksaklıklar olsa da, elektrik devlete ait Teknecik termik santralı ve özel bir kurum olan AKSA tarafından tedarik edilir. 2014'te elektrik fiyatları yaklaşık 2.3 Euro/kWs olarak kaydedilmiştir, bu rakam güney Kıbrıs ile hemen hemen aynıyken, ancak AB (0.20€/kWs) ve Türkiye (0.12€/kWs) ortalamasından yüksektir. 2013'te elektrik tüketimi kişi başı yaklaşık 3,965 kWs olup, benzin tüketimi ise 824 lt idi.

Eğitim: 2013'te lise seviyesine kadar eğitim oranı %88, yüksek öğretim oranı ise %65'ti. 2003-2004 akademik yılında, ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin toplam sayısı 38.764 iken, 2.843 öğrenci (%7,3) özel okulda okumaktaydı. 2013-2014 akademik yılında ise toplam sayı 46.936'ya yükselirken, özel okulda okuyan öğrenciler bu rakamın %18,5'ini oluşturuyordu. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2008-2009'da 10,4 iken, 2013-2014 yılında sürekli düşüş göstererek 9,3 oldu. Kıbrıs'ın kuzeyinde zorunlu ders saatleri OECD ülkelerinden, ilkokullarda %25, liselerde ise %42 oranında daha azdır. 2014'te, ülkenin 9 üniversitesinde 114 farklı ülkeden toplam 70.004 universite öğrencisi kaydedilmiştir (15.210 Kıbrıslı Türk; 36.148 Türk; 18.646 uluslararası öğrenci). 2005-2006 yıllarında toplam öğrenci sayısı yaklaşık 40.000'di. Böylelikle 9 yılda %75 bir artış gözlemlenmiştir.

Sağlık: Ülkede sağlık hizmetleri oldukça yetersizdir. 2014 verilerine göre, gayri safi yurtiçi hasılanın sadece %3,2'si sağlık hizmetleri için kullanılmıştır. 2013'te, doktor başına düşen hasta sayısı 487, yatak başına 157 idi. Doğum sırasında ölüm 11,3 iken, erkeklerde ortalama ömür79,6, kadınlarda ise 83,2'dir.

Zirai çevresel koşullar: Tarımsal ürün kalitesi ve zirai çevresel standartların uygulanması kısıtlıdır. Mevcut verilere göre, yeni bir ürün piyasaya sürülmeden önce birkaç kontrol yapılır. Ancak, özellikle tarım ve gıda ürünlerinde, bu kontrollerin yürütülmesi ve izlenmesini sağlamak için kaynaklar ve/veya sistemler oldukça kısıtlıdır. GLOBAL G.A.P sertifikası veren sadece bir kurum olduğundan, ülkede sanayi yönetimi ve sertifikalandırma da gelişmiş düzeyde değildir.

Çiftçiler aynı zamanda toprak erozyonu, tuzluluk ve biyoçeşitliliğin zarar görmesi ve su yetersizliği gibi sorunlar dahil olmak üzere, zirai çevresel zorluklarla baş etmektedir. Evde ve tarımda kullanılmak üzere temiz suya erişimin iyileştirilmesi için kurulan yeni içme suyu hatları ile bu zorluklar konusunda destek verilebilir. Ancak su fiyatlarına yönelik politikaların çiftçiler için yeni kurulacak hatlarla suya erişiminin potansiyel etkilerini ve faydalarını sınırlandırma tehlikesi bulunmaktadır. Yine de, kamu sektöründe veya özel sektörde, bu sorunların üstesinden gelmek için çiftçilere yardımcı olabilecek eğitim veya bilginin mevcudiyetine ilişkin kaynak bulunmamaktadır.

Aynı zamanda, bölge için önemli olan belirli ekinlere oldukça zarar veren zararlılar ve hastalıklar da vardır. Çiftçilere bu hastalıklarla mücadele konusunda yardımcı olan herhangi bir yapısal program

bulunmamaktadır. Örneğin, bölgede narenciye, nar, incir, şeftali ve diğer meyvelere zarar veren Akdeniz meyve sineği bulunur. Bazı böcek ilaçlarının kullanımının kalıntı problemi yaratabilmesi ve temas ilaçlarının ise etkili olmaması, bu zararlıların kontrolünü oldukça zorlaştırır. Kıbrıs'ın kuzey ve güneyi arasında işbirliği gerektiren bir eradikasyon programının uygulanmasına ihtiyaç vardır. Kırmız böceği, kabuklu bit, külleme, örümcek kurdu, narenciye yaprağı kurdu, yaprak biti ve kurtları narenciye üretimini etkileyen diğer önemli zararlılar ve hastalıklar arasındadır. Bölgede *Alternaria alternate* de bulunmaktadır, meyvenin içini çürütmesi ve bunun dışarıdan kolayca belli olmamasından dolayı, nar üretimine yıkıcı bir zararı vardır. Patates üretiminde ise patates kurdu, büyük bir zorluktur. Bu kurtlar toprağın çatlak yerlerinden (kuraklığın oluşturduğu) girip mahsüle zarar verir. Patates mantarı hastalığı, külleme ve *Botrytis cinera* bölgedeki üzüm (ve bazı başka sebzelerin) üretiminde en önemli zararlılarve hastalıklardır. Zeytin sineği de zeytin üretimini etkileyen zararlıların başında gelir. Bölgedeki domates üretimi de, domates kurduna (*Tuta absoluta*) karşı mücadele vermektedir. Tüm bu zararlılar ve hastalıklar için, kamu ve özel sektör ortaklığında yeni bir sistemin kurulması ve bilgi, tecrübe, eğitim, danışmanlık ve araştırmaya daha kolay erişim dahil, çiftçilere hem teorik hem de pratik yardım programlarının uygulanması gerekmektedir.

1.2 Politikalar ve Hukuki Değerlendirme

Mevcut Sektör Politikası Çerçevesi:

Tarım Bakanlığı, tarım, doğal kaynaklar ve gıda sektörlerine ilişkin politika oluşturulması ve hizmet verilmesinden sorumlu ana kurumdur. Bunun yanında, gıda güvenliğine yönelik belli başlı politika düzenlemelerinde sağlıktan sorumlu kurumlarla ve ormancılık gibi çeşitli doğal kaynak politikalarında çevreden sorumlu kurumlarla ortak sorumluluk paylaşmaktadır. Tarım Bakanlığı içerisinde bu politika planlama, koordinasyon ve bütçeden esas olarak sorumlu bir merkezi yönetim bulunmamaktadır. Politika koordinasyon görevi, yedi teknik daire arasında paylaşılmıştır. Söz konusu teknik dairelere ait, beş idari bölgenin her birinde, çiftçilere danışmanlık desteği de dâhil olmak üzere sektöre çeşitli hizmetler sunduklan şubeler bulunmaktadır. Politika geliştirmede mevcut iç koordinasyon oldukça kısıtlıdır. Bu durum entegre bir stratejik politika çerçevesi ve bir takım tamamlayıcı politika araçlarından ziyade farklı alt sektör programlarınının geliştirilmesine neden olmuştur. Buna rağmen, önemli olarak, Kıbrıs'ın kuzey kesiminde 2014-2020 dönemi için *Tarım Master Planı* ve yeni bir *Kırsal Kalkıma Programı (RDP)* olmak üzere iki ana stratejik belge hazırlık aşamasındadır. Bu iki belge, sektör için gerekli stratejik politika çerçevesini sağlayacaktır.

Tarım Master Planı, çiftçiler ve tarımsal gıda zincirine doğrudan desteği artırma planlarını kırsal kalkınma politikasına bağlayarak tarım ve kırsal kakınma sektörü için kısa ve orta vadeli kalkınma için stratejik bir çerçeve sunmayı amaçlamıştır. Şüphesiz, danışmanlık hizmetlerinin önemli bir rol alacağı stratejik hedeflerin, seçilmiş önceliklerin ve stratejinin geliştirilmesindeki ilgili girişimlerin uyumunu güvence altına almak için Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Sistemi Kalkınma Stratejisi, Tarım Master Planı'yla yakın bir şekilde bağlanlanmalı ve koordine edilmelidir. Bu, aynı zamanda sektör gelişimi için gösterge bütçe planlamasında ve gerçekçi ve başarılabilir performans hedeflerinin tanımlanmasında kritik bir role sahiptir.

2014-20 Kırsal Kalkınma Programı (RDP), kırsal sektörün tanımlanmış olan ihtiyaçlarına ilişkin önceliklerini ve tedbirlerini belirleyecektir. Bölge için daha önce hazırlanan RDP'lerde olduğu gibi, AB Üye Devletleri kırsal kalkınma politikaları ve programları (1305/2013 sayılı AB Tüzüğü ile düzenlenmiş) temel alınarak yapılmıştır. Mevcut taslak RDP belgesi net bir şekilde program stratejisi dâhilinde ele alınacak olan ihtiyaçları belirlemekte ve seçilmiş müdahale tedbirlerini gerekçelendirmektedir. Eğitim ve danışmanlık hizmetleri de dâhil olmak üzere toplamda 13 tedbir öngörülmektedir. Özellikle, tarımsal şirketlerin ve işleme hizmetlerinin rekabet edebilirliğini geliştirmeye, iklim değişikliği etkileriyle başa çıkma tedbirleri de

dâhil çevre dostu tarımsal uygulamaların, bilgi aktarımı ve inovasyonlar gibi ortak hedeflerin tanıtılmasına vurgu yapılmaktadır. Tarımsal çevre, az tercih edilen bölge ve organik çiftçilik kapsamındaki yükümlülükler için telafi edici ödemelerin hatasız bir şekilde hesaplanması gerektiğinden, bölgesel kırsal kalkınma tedbirleri hala hazırlanma aşamasındadır. Tüm bu alanlarda etkili uygulamaya olanak sağlanması için danışmanlık hizmetlerinin desteği çok büyük bir öneme sahiptir. "Kırsal Kalkınma Birimi", *2014–20 Kırsal Kalkınma Programı (RDP)* 'nın kapsadığı seçilmiş müdahalelerin programlama ve uygulama sürecini koordine eder. Kırsal kalkınma müdahaleleri için ayrılmış mevcut bütçe, EC (TAA) (yıllık 1,5 milyon €) ve Avrupa Komisyonu (2014-2020 için hibeler, teknik yardım ve araç/makine masrafları dahil 5 milyon€) tarafından finanse edilmektedir.

Yukarıda belirtilen unsurlara bağlı olmaksızın, şu anda bölgedeki tarım sektörünü destekleyen ana politika aracı, doğrudan gelir desteğidir. Şu anda Tarım Bakanlığı'nın "Doğrudan Ödeme Birimi", çiftçiler ve tarımsal gıda zincirine doğrudan gelir desteğine ilişkin yıllık *Destek Planı'*nın oluşturulmasından sorumludur. Bu yıllık planlarda belirlenmektedir. Mevcut Kıbrıs Türk Toplumu Destek Planı alan başına ürün ve hayvan başına ödeme temel alarak yapılmaktadır, fakat tarımsal ürünlerin girdi ve çıktı getirilerini de içermektedir. 145 milyonluk (43 million €) 2016 yılı toplam destek bütçesi, hayvancılık için %56, bitkisel üretim için %43 ve balıkçılık için %1 oranında planlı ödeneği içermektedir. Bu destek ödemeleri, herhangi çiftlik/sürü büyüklüğü için herhangi bir verimlilik hedefi ya da minimum eşikle bağlantılı değildir. Bunun yanında mevcut destek planını ilgili hayvan refahı, sağlığı ve hijyeni standartlarına ilişkin uyum kontrolüyle ilişkilendirecek herhangi bir çerçeve de mevcut değildir. Bu nedenle çiftçiler bitki ve/veya hayvan sağlığı ve refahı standartlarına veya toprak ve çevreyi koruma standartlarına uymasalar bile, doğrudan gelir desteğinden yararlanabilmektedirler.

Yukarıda verilen sektör politikası çerçevesine ek olarak, Tarım Bakanlığı tarımla uğraşan kesim için akaryakıt destek programınının başlatılmasını ve tarımsal arazilerin kaydı da dâhil olmak üzere çiftlik kayıt sisteminin kurulmasını planlamaktadır. Tüm bu girişimler, danışmanlık hizmetlerinin sağlayacağı destek hizmetlerinin geleceği için önemli çıkarımlar sunacaktır.

Mevcut Yasal Çerçeve:

Kamu danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasında başvurulan mevcut yasal dayanak Kıbrıs Türk Toplumu içerisindeki bakanlıkları tanımlayan "*Bakanlıkların Kuruluş İlkeleri (57/1977)"* hukuki metnidir. Bu mevzuat doğrultusunda, bakanlığın teknik daireleri" aracığıyla, "tarımsal ürünler ve piyasalardan ve buna ek olarak tarımsal danışma, araştırma ve geliştirme, kırsal kalkınma, gıda ve yem güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı ve yenilenebilir enerji konularında Tarım Bakanlığı'na yasal sorumluluk verilmiştir. Geleneksel tarımsal politika ve düzenleyici görev ve sorumluluklara ilaveten, son dönemlerde jeoloji, madenler, su işleri ve enerji konuları da Tarım Bakanlığı'nın sorumluluklarına eklenmiştir. Bu durum politika koordinasyonunu ve düzenleyici koordinasyonu daha karışık hale getirmiştir.

Hâlihazırda özel danışmanlık hizmetlerini düzenleyen bir yasal dayanak mevcut değildir. Bunun yanında, son zamanlarda böyle bir dayanağın hazırlanmasına ilişkin adımlar atılmıştır. Yaklaşımlarda ve yasal çerçevede tutarlılığı güvence altına almak amacıyla, danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi için bir strateji ve planın belirlenmesiyle birlikte, söz konusu yasal dayanağın tamamlanmasına karar verilmiştir.

Mevcut durumda, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı, iklim, çevre, su kaynaklarının korunması, hayvan refahı veya çiflik ve arazilerin karşılaması gereken şartlara ilişkin ortak kuralları belirleyecek çapraz uygunluk standartları ve gereklilikleri bulunmamaktadır. *Tarım ve gıda piyasası standartları'*nı tanımlayan mevcut yasal dayanak ''Genel Gıda ve Yem ile ilgili Yasal Metin (56/2014)" altında yer almaktadır. Buna ek olarak, belirli ihracat ve ithalat standartları gereklilikleri ve denetim yükümlülüklerini düzenleyen Dış

Ticaret ile ilgili Yasal Metin ve ilgili ikincil uygulama hükümleri altında belli ticaret standartları düzenlenmiştir. *Tarımsal çevre standartlarını* tanımlayan yasal tutanak ise Çevre ile ilgili Yasal Metin (12/2012)'dir. Yasal çerçevenin AB Müktesabatı'yla ne derecede uyumlu olduğu net değildir.

1.3 Kurumsal çevre

Bu kısım, Kıbrıs'ın kuzeyi içerisinde tarım sektörü için danışmanlık hizmetlerinin sağlanmasıyla ilgilenen başlıca kurumsal paydaşların kısa bir değerlendirmesini yapmaktadır. Bu değerlendirme ayrıca sunulan hizmetlerdeki mevcut boşlukları, beceri ve tecrübe seviyelerini ve bölge için çoğulcu, sürdürülebilir ve etkili danışmanlık sisteminin kurulmasına katkıda bulunabilecek genel kurumsal kapasiteyi tespit etmektedir. (NOT: Danışmanlık hizmetlerinin kurumsal tasarımına ilişkin daha ayrıntılı bilgi, bu belge'ye ait **EK 2'**de bulunabilir.)

(i) Tarım Bakanlığı, destek birimleri ve başlıca daireler:

Tarım, Doğal Kaynaklar ve Gıda Bakanlığı, çeşitli daire ve birimleriyle birlikte, çiftçi ve kırsal işletmelere verilecek danışmanlık hizmetlerinin organizasyonu, sunumu ve denetiminden sorumludur. Bakanlık içerisinde danışmanlık hizmetleri desteğinden sorumlu olan başlıca daireler aşağıdaki gibidir:

Tarım Dairesi, Hayvancılık ve Veteriner Dairesi: Bu daireler resmi olarak tarımı destekleyici düzenleme ve danışmanlık görevlerini yürütmektedir ve bölge içerisinde farklı kaza ofislerinde görev almaktadır. Söz konusu kaza ofisleri, aynı idari bölgede çalışan diğer bakanlık/daire kaza ofislerinden bağımsız olarak çalışmaktadırlar. Kaza ofisleri resmi olarak çiftçilere yayım hizmeti sağlama, çiftçi yıllık beyanlarını toplama, Genel Sigorta Fonu (GIF) adına doğrudan gelir desteği yatırım programlarına ilişkin ilk kontrolleri, yerinde denetimleri ve benzeri eylemleri yürütme sorumluluklarına sahiptir. Bu durum genel anlamda, sözü edilen dairelerin zaman ve kaynaklarının sadece % 10-20'unun çiftçilere danışmanlık ve eğitim hizmetlerine ayrılabileceği anlamına gelmektedir. Çiftçilere verilen desteklerde, çiftçiler bu desteklerin geçici bilgi olarak verildiğini ve karar verilmiş veya standart müfredata dayalı daha yapılandırılmış eğitimlerden çok, hedeflenmiş eğitim oturumları şeklinde gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Çiftçilere özel danışmanlık hizmetleri verildiğine dair çok az kanıt bulunmakta ya da hiç bulunmamaktadır. Diğer yandan, "daire"lerin kaza ofisleri, aynı şehir veya kasabada olsalar bile farklı binalarda bulunmaktadırlar. Çiftçilerin çerçeve uygulamalarını desteklemek için gerekli ihtiyaç ve gereklilikleri takip etmeleri için birçok Tarım Bakanlığı kaza ofisini dolaşması gerekmektedir ve bu durum çiftçi destek hizmet koordinasyonu ve hizmetini engellemektedir. Ayrıca yeni bilgi, teknik ve zorulukların paylaşılmasına dair personel eğitimi ve gelişim programlarının yapıldığına dair hiçbir kanıt da bulunmamaktadır.

Kırsal Kalkınma Birimi: Bu Birim, Kırsal Kalkınma Programı (RDP)'na ilişkin faaliyetleri ve kırsal kalkınmaya ilişkin Kıbrıs Türk Toplumu ve Türkiye arasında imzalanan protokolde belirtilen faaliyetleri koordine eder. Mevcut programda toplam 13 tedbir öngörülmektedir. Özellikle, gelişmiş teknoloji ve standartlardaki ilerlemelere erişimi sağlayarak tarımsal şirketlerin ve işleme hizmetlerinin rekabet edebilirliğini geliştirmenin üzerinde durulmuştur. Fakat birim, fonun uygulanmasında faydalanıcılara doğrudan destek veya danışmanlık hizmeti sağlamamaktadır.

Doğrudan Ödeme Birimi: Bu birim, çiftçileri desteklemek için sunulan başlıca politika aracı olan doğrudan gelir desteği programının yönetilmesini koordine etmektedir. Ödemeler, alana göre*mahsul ve hayvan sayısına göre yapılmaktadır. Hijyen ve diğer kalite veya ticaret standartlarına ilişkin çiftçilerin farkındalığını artırmak amacıyla bu birimin diğer Tarım Bakanlığı daireleriyle çalıştığına dair bir kanıt yoktur ve çiftçilerin

bu standartlara uymasını garanti altına alacak mevcut araçlar da bulunmamaktadır.

(ii) ***Araştırma ve Üretim Daireleri:***

Tarım Bakanlığı altında bir Araştırma Enstitüsü ve bir 'devlet üretme çiftliği' de bulunmaktadır:

Tarımsal Araştırma Enstitüsü: "Enstitü", bilgilendirici materyalleri (broşür, yayım) yayınlar ve araştırma bulgularının yayılması için radyo/televizyon gibi pratik kanalları kullanır. Bu kanalları, çiftçilere gelişmiş teknolojiler hakkında tavsiyeler veren bilgi paketleriyle tamamlar. Araştırma önceliklerinin çiftçilerin ihtiyaçlarına göre öncelik sırasına konulmasını sağlayan bir kamu mekanizması mevcut değildir. "Enstitü", son değerlendirmelerde, sağladıkları bilgilere ilişkin çiftçiler arasında az seviyede bir farkındalık olduğunu rapor etmiştir. Diğer paydaş değerlendirme bulguları da araştırma, alan seviyesi uygulamalı gösteriler ve bilgilerin çiftçilere aktarılması hususunda bir bağlantı kopukluğu olduğuna dikkat çekmiştir.

"Devlet Üretme Çiftlikleri": Şu anda yaklaşık büyüklüğü 4.000 hektarı kaplayan, "devlete ait" 4 adet çiftlik vardır. Bu çiftlikler gelir sağlaması amacıyla (genellikle yetiştirilen yavruların özel üreticilere satılması aracığıyla) gelişmiş türlere ilişkin araştırmalar yürütmekten sorumludur. Bunun yanında, değerlendirmeler araştırma, danışma ve destek işlevlerinin mevcut durumunun çok kısıtlı olduğunu ve çiftçilere çok az bir eğitim ve danışmanlık hizmetinden faydalanabildiğini ortaya çıkarmıştır. Devlet çiftliklerine verilen desteğin sınırlı olduğu göz önüne alındığında, bu çiftliklerin ana faaliyetleri kendi geçimlerini sağlamak ve personelin maaşlarını ödeyebilmek üzerine yoğunlaşmıştır.

(iii) ***Diğer ilgili kamu kurumları:***

Belirli çiftçi gruplarına danışmanlık hizmeti verebilecek kamuya bağlı diğer kurumlar şöyledir:

- *"Süt Endüstrisi Kurumu" (SÜTEK):* SUTEK bir "yarı devlet" kurumu olarak çalışmaktadır ve çiğ süt alış ve satış fiyatlarını belirlemekte ve sütün tedarikçilerden alımını ve süt ürünleri üreticilerine dağıtımını yapmaktadır. Kurum, düzenli olmamakla birlikle, Yakın Doğu Üniversitesi VeterinerFakültesi'yle iş birliği içerisinde beslenme ve hayvan genetiği arasındaki bağlantı gibi süt ürünleri üretimine ilişkin çeşitli teknik konularda çiftçilere eğitim ve seminerler düzenlemektedir.
- *"Genel Sigorta Fonu":* Genel Sigorta Fonu iklimsel, doğal nedenler ve sağlık nedenlerinden dolayı meydana gelen çiftçi kayıplarını tazmin eder. Herhangi bir danışmanlık hizmeti sunmamakta, sadece bir tür tazminat bölümü olarak hizmet vermektedir. Fakat gelecekte yaşanabilecek afetlerde kayıpların azalması amacıyla çiftçileri yönlendirmede önemli bir role sahip olabilir. Buna rağmen, Kurumun daha önce Tarım Bakanlığı'na ait herhangi bir daireyle uygulamalı bir işbirliği içerisinde bulunduğuna dair pek kanıt yoktur ve bu nedenle geçmiş tecrübelerden öğrenilenler başarılı bir şekilde belgelere aktarılmamış veya zayıf çiftlik yönetimi uygulamalarından kaynaklı meydana gelen mahsul ve hayvan kayıplarını önlemek adına eğitim/danışmanlık girişimlerinde bulunmak üzere kullanılmamıştır.
- *"Narenciye Pazarlama Kurumu" (CYPRUVEX):* CYPRUVEX Kuzey Kıbrıs'taki narenciye piyasasının düzenlenmesi için bir devlet işletmesi olarak kurulmuştur. İşletme, çiftçileri ziyaret edip, narenciye işletimine ilişkin çeşitli konularda danışmanlık ve eğitim hizmetleri veren bir ekibe sahiptir. Buna ragmen, çiftçilere bilgi aktarımı, düzenli bir takvime dayalı eğitimler veya danışmanlık hizmetlerinden ziyade, üretim ve hasatın son kademesine odaklanan doğaçlama bilgilere dayalıdır.

(iv) ***İlgili diğer özel sektör kuruluşları:***

Dağınık durumları ve iyi yapılandırılmamış olmalarına rağmen, Kıbrıs'ın kuzeyinde büyüyen bir özel sektör

danışmanlık hizmetleri ağı vardır. Bu ağ, özel veterinerler, malzeme tedarikçileri, potansiyel alıcılarına danışmanlık hizmeti veren özel şirketler ve Kıbrıs Nar Üreticileri Birliği gibi birliklerden oluşmaktadır. Bu kuruluşlar, hayvan yetiştiricileri için hastalıklara hazırlık ve yönetim, tarla ürünleri, meyve ve sebze üreticileri için gübre, tarımsal makine ve pestisit kullanımına ilişkin bilgi ve eğitim sağlamaktadır. Piyasa katılımcıları olan orta ve nispeten büyük ölçekli çiftlikleri hedef almaktadırlar. Malzeme tedarikçilerinin sağladığı danışmanlık hizmetleri "ücretsiz" gibi gözükse de, çiftçilere satılan girdi fiyatlarına dâhil edilmiştir. Aynı durum hayvan üreticilerine ilaç satan özel veterinerler ya da depolar için de geçerlidir.

(v) Devam eden ve tamamlanan projelerden alınan dersler

Kıbrıs'ın kuzey kesiminin, özellikle tarımsal danışmanlık hizmetlerini tasarlama ve desteklemeyi, tarımsal ve kırsal paydaşların kapasitelerini artırmayı amaçlayan destek olmak üzere tarım sektöründe bir finansal yardım desteği geçmişi bulunmaktadır. Bu destekler şunları içermektedir:

- *Bitkisel Üretim ve Sulama konusunda AB tarafından finanse edilen teknik destek:* Bu proje, iyileştirilmiş teknikler ve teknolojiler yoluyla çiftliklerin karlılığını ve çiftçiler tarafından suyu verimliliği kullanımını artırmaya odaklanan çiftlik danışma hizmetleri sunmayı amaçlamaktaydı.
- *Hayvancılık Konusunda AB tarafından finanse edilen teknik destek:* Bu proje, veterinerlik hizmetlerini ve hayvancılık konusunda çiftlik danışmanlık hizmetlerini güçlendirmek için bir takım faaliyetler yoluyla hayvan yetiştiriciliğinin verimliliğini ve sürdürülebilirliğini iyileştirmek amacıyla çiftlik danışmanlık hizmetleri sunmayı amaçlamaktaydı.
- *Bir Hayvan Hastalıkları Eradikasyon Programının hazırlanması ve uygulanması için AB tarafından finanse edilen teknik destek:* Bu proje, şu anda devam etmektedir ve veterinerlik hizmetlerinin kapasitesini destekleyerek hayvan hastalıklarının etkisini azaltmayı amaçlamaktadır. Proje, TAIEX'in (Technical Assistance Information Exchange) işbirliğiyle AB müktesebatıyla uyumlulaşması için yerel veterinerlik kapasitesinin arttırılmasını da desteklemektedir.
- *USAID*, üretici birliklerinin kapasitesini kuvvetlendirmeyi amaçlayan çeşitli girişimleri destekledi ve çiftçilere bilgi aktarımı için araçlar geliştirdi. USAID desteğinin miraslarından biri Global GAP ve HACCP gibi bilgi transferi ve ticaret standartlarının belirlenmesi konusunda benzer gruplara bir model olan Nar Üreticileri Birliği'nin kurulmasıdır.
- BMKP, tarımın ve kırsal altyapının kalkınması için teknik destek ve hibelerle desteklenen toplum-temelli kalkınma girişimleri uyguladı.

Bu girişimlerden, gelecekte danışmanlık hizmetlerinin desteğinde etkili müdahaleler tasarlamada faydalı olabilecek çeşitli dersler alınabilir. Alınacak başlıca dersler şunlar olabilir:

- *Stratejik bir yaklaşımın eksikliği:* Eski projeler hedeflenen paydaş grupları bilgilendirmeyi ve kapasitelerini yükseltmeyi bir ölçüde başarmıştı ama geçici yaklaşımlar ve kullandıkları yöntemler kullanma eğilimi göstermişler, tasarımlarında ve/veya uygulamalarında bütüncül bir yaklaşım ya da genel olarak stratejik bir çerçeveden yoksun kalmışlar, kurumsal kapasite kurmak için somut yöntemlere yatırım yapan daha geniş bazlı girişimler ya da pilot uygulamalar olarak etkileri sınırlı kalmıştı.
- *Kurumsal hafıza:* Üstlenilen sayısız projeye rağmen, geçmiş çabaların kurumsal bir hafızası görevi görebilecek, yeni girişimleri destekleyecek ve gelecek müdahalelerin üzerine inşa edilecekleri daha somut bir temel sağlayacak eğitim malzemeleri, kılavuzlar, raporlar vs. gibi

sürdürülebilir bir ortak bilgi havuzu türü geliştirme amacıyla hazırlanmış ve bugün takip edilebilecek hiçbir girişim yoktur.

- *Kurumsal eğitim kapasitesinin sınırlı gelişimi:* Çiftçi gruplarına ve/veya bireylere verilen eğitimin ve desteğin çoğu, yerel eğitim organlarıyla ya da kurumlarıyla yeterince bağlantılı olmayan yerel ya da uluslararası uzmanlar tarafından sağlamıştı. Bu da proje sonrasında bu desteğin etkisini sınırlamıştı.
- *Sürdürülebilir danışmanlık hizmetleri kalkınma modelinin eksikliği:* Bugüne kadar genel olarak eski projeler tarafından proje sonrasında elde ettikleri sonucun belli oranda sürdürülebilirliğini garanti altına almaya yardımcı olacak etkili bir strateji yoktu.

Bu nedenle asıl zorluk, sürdürülebilir danışmanlık hizmetleri kapasitesi kurmak, metodolojik değişiklikleri yerleştirmek, BT temelli destek sistemleri ve teknolojilerinin gelişimini desteklemek, yararlanıcıların kapasitesini artırmak ve danışmanlık hizmet sağlayıcıların ve yararlanıcılarının orta vadeli finansal ihtiyaçlarını ve imkanlarını ele almaya başlamak için yeterince sağlam olabilecek uygun kurumsal yapılardaki bütün yeni yaklaşımların tespit edilmesini sağlamaktır.

Genel olarak danışmanlık hizmeti kurumsal değerlendirmesinin bulguları, günümüzde bölgede faydalı ama çiftçiler ve kırsal işletmelere sunulan bir takım geçici, dağınık ve eksik bir hizmet sunan koordine olmamış ve yapılandırılmamış müdahaleleri ortaya çıkarmıştır (*Daha fazla bilgi için, bakınız Ek 2*).

WB (Dünya bankası)'nin verileri, Tarım Bakanlığı'nın en son kurumsal değerlendirmesi ve Değerlendirme Raporu (2016) bu bulguları desteklemektedir ve "danışmanlık hizmetlerinin verimli bir şekilde sağlanması için dairelerin kurumsal koordinasyonunun" gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Buna ek olarak, "organizasyon birimleri içindeki çalışanların genellikle politika oluşturma, tarımı yaygınlaştırma, garanti denetimleri dışında hareket etme gibi, çıkar çatışmasına neden olan işlevlerde yürüttüklerini" ileri sürmektedir.

Bu nedenle, ek çalışan kaynakları ve yapısal organizasyonların yokluğunda Tarım Bakanlığı'nın yürütme işlevlerinin kuvvetlendirilmesine, birbiriyle bağlantılı çiftçi eğitimlerine ve bilgi hizmetlerine odaklanması tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte, Tarım Bakanlığı kısa vadede daire yürütme ve bilgi hizmetlerinin koordinasyonununun ve Danışmanlık Sistemi Stratejik Yönetim Rolleri ve işlevlerinin (sağlanmasından ziyade) iyileştirilmesine konsantre olmalıdır.

1.4 Mali Durum

Yerel kaynaklara[3] göre, 2015 yılında yaklaşık 227 milyon TL'lik (yaklaşık €80 milyon) bir yıllık bütçe tarımı desteklemek için ayrılmıştır. Bu rakam Kıbrıs'ın kuzeyindeki yıllık toplam bütçenin 5,54%'ünü temsil etmektedir. Tarım sektörüne destek aşağıdaki araçlarla yürütülmektedir:

Doğrudan Gelir Desteği: Tarım Bakanlığı'nın doğrudan gelir desteği, Kıbrıs Türk Toplumunun yönetim organlarının belirlediği tarımsal politikalar doğrultusunda çiftçileri ve tarım sektörünü destekleme aracı olarak hizmet vermektedir. Uygulama Tarım Bakanlığı Doğrudan Gelir Destek Birimi sorumluluğunda gerçekleşmektedir. Programın esas amacı, sürdürülebilir çiftçilik uygulamalarını yaratmak ve geliştirmek için çiftçileri finansal olarak desteklemektir. Ödemeler aşağıda verilen alanlara yöneliktir:

[3] Tarım Bakanlığı 2015 Yıllık Raporu + "Devlet Planlama Komitesi Raporu 2015"

1. Çiftçiler için vergisiz akaryakıt desteği
2. Alan Ödemeleri
3. Koyun ve Keçi Ödemeleri
4. Narenciye Ödemeleri
5. Çiğ Süt Ödemeleri
6. Belirli süt ve narenciye ürünleri için ihracat ödemeleri

Aşağıda yer alan Tablo 5'te Kıbrıs'ın Kuzeyi'nin yıllık bütçesine göre yüzdesi ve gerçek rakamlarla tarıma ayrılan bütçe ve 2008-2015 dönemi için tarım bütçesinde Doğrudan Ödemelerin payı yer almaktadır.

Tablo 5: Tarımın desteklenmesinde kamu bütçesinin payı *(2008-2015):*

YIL	TOPLAM Yıllık Bütçe (TL)	Tarım Bütçesi (TL)	Toplam Bütçede Tarım Bütçesinin Yüzdesi %	Doğrudan Ödemeler (TL)	Tarım Bütçeside Doğrudan Ödemelerin Yüzdesi %
2008	2.355.895.252	77.305.961	3,28	47.000.000	60,7%
2009	2.566.745.472	73.918.215	2,88	41.000.000	55,4%
2010	2.645.273.043	131.238.538	4,96	55.000.000	41,9%
2011	3.077.220.920	147.816.780	4,80	52.500.000	35,5%
2012	3.165.484.240	145.347.223	4,59	67.500.000	46,4%
2013	3.443.330.348	196.369.590	5,70	80.000.000	40,7%
2014	3.776.224.000	216.054.860	5,72	100.000.000	46,2%
2015	4.096.720.000	226.863.800	5,54	105.000.000	46,2%

Kaynak: Tarım Bakanlığı 2015 Yıllık Raporu

Tablo 6: *2015 yılında Bitkisel Üretim ve Hayvancılık İşletmeleri için Doğrudan Ödeme Dağılımı*

Alt sektör	Yüzdelik dağılımı
Hayvancılık Sektörü (Sığır ve Koyun & Keçi çiftçileri)	46,72 %
BitkiselÜretim Sektörü	53,28 %

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Tablo 7: *2016 yılında Bitkisel Üretim ve Hayvancılık İşletmeleri için Doğrudan Ödeme Dağılımı*

Alt sektör	Yüzdelik dağılımı
Hayvancılık Sektörü (Sığır ve Koyun & Keçi çiftçileri)	56.84 %
BitkiselÜretim	41.78%
Arıcılık	0.52 %
Balıkçılık	0.78 %

Kaynak: Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı

Düşük/sıfır faizli banka kredi programı: Düşük/sıfır faizli banka kredi programının bir parçası olarak, Tarım Bakanlığı da çiftçilere verilen kredileri desteklemek amacıyla her yıl değişen miktarda bir bütçe

ayırmaktadır. 2015 yılında bu programa ayrılan bütçe 6 milyon Türk Lirası (yaklaşık €2 milyon)'dır. Program çerçevesinde krediye başvuran çiftçiler bankalardan düşük/sıfır faiz oranlarından faydalanır. Faiz oranı sübvansiyonu tümüyle veya kısmen program tarafından karşılanır.

Ticari Bankalar: Ticari Bankalar tarım için en büyük kurumsal kredi kaynağıdır. 2015 yılında banka sektörü tarafından sağlanan kredi miktarı 28 Milyon TL'dir. TL olarak faiz oranı yaklaşık %15'dir (Euro cinsinden 7,5-8% arasında değişiklik göstermektedir)[4] .

Türkiye Kırsal Kalkınma Destek Programı: Tarım ve kırsal kalkınma programları Çukurova Kalkınma Ajansı ve Tarım Bakanlığı'nın işbirliği ile düzenli olarak yürütülen Türkiye yardım programları aracığıyla çiftçilere sunulur. Program, yıllık planlar ve çağrılar temel alınarak yürütülür. 2014 yılında 29 hibe faydalanıcısı 4.000.000 Türk Liralık toplam bütçeli projenin uygulanması için sözleşme imzalamıştır. 2015 yılında, ek olarak 29 faydalanıcı daha 3.177.492 Türk Lirası değerindeki hibe için sözleşme imzalamıştır.

AB Finansmanlı Kırsal Kalkınma Hibe Programları: Avrupa Birliği Desteği, kırsal kalkınmayı desteklemek için Kırsal Kalkınma Sektör Programı (RDSP) vasıtasıyla verilmektedir. Program bugüne kadar Avrupa Birliği'nden 40 milyon Euro destek almıştır. Bir dizi kırsal kalkınma ve toplumsal gelişme hibe planlarını kapsamaktadır. Aynı zamanda, gelecekte AB kurallarının ve düzenlemelerinin kabulüne hazırlanılması konusunda yardımcı olur ve çiftçilere hayvan ve mahsül yetiştiriciliği teknikleri konusunda eğitim verir.

Bugüne kadar dört tane kırsal kalkınma hibe programı finanse edilmiştir ve tamamı AB fonlarının 15,5 milyon euro değerindedir. Planlar şu alanları hedeflemektedir: Süt üretimi ve işleme ve mahsül üretimi konusunda yeni teknolojilerin tanıtılması, küçük ölçekli turizm faaliyetlerinin tanıtımı da dahil olmak üzere kırsal turizmin geliştirilmesi, iyileştirilmiş çiftlik hijyeni, hayvan refahı ve çevre yönetimi. 2015'in sonuna kadar, bu dört plan kapsamında 209 proje tamamlanmıştır.

Kırsal Kalkınma Sektör Programı (RDSP)'nin temel amaçları arasında, çevreyi korurken ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını geliştirirken kırsal bölgelerde yaşam koşullarını iyileştirmeye yardımcı olmak vardır. Desteklenen kırsal kalkınma hibe planının bir özeti aşağıdaki tabloda verilmektedir:

[4] Kaynak: Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından yapılan bir araştırma, Kıbrıs'ın Kuzey kesimi (2014)

	Pilot hibe programı	RDI	RDII	RDIII
Erişilebilir toplam fon	500,000€	5.0m€	5.0m€	3.3m€
Teklif Daveti İlan Tarihi	8 Kas 2007	19 Ara 2008	25 Haz 2009	23 Oca 2012
Hibe başvurusu sayısı – Kavram Not aşaması	na	450	125	164
Değerlendirilen bütün başvuru formlarının sayısı	na	na[5]	na	84
Sözleşme tarihi	Temmuz-Ağustos 2008	Ekim-Aralık 2009	Aralık 2009	Eylül-Aralık 2013
Verilen hibe sözleşmesi sayısı	26	141	47	39
Min – maks hibe büyüklüğü (€)	10.000 – 25.000	15.000 – 100.000	10.000-100.000	25.000-100.000

Kırsal Kalkınma hibe programları için öncelikler, Kıbrıs'ın kuzey kesimi için Kırsal Kalkınma Planı (RDP) ve yerel ekonomik kalkınma stratejilerinde (Doğu Mesarya, Karpaz ve Kuzey Batı bölgeleri) belirlenmiştir.

(i) Pilot Kırsal Kalkınma hibe programı- Koyun ve Keçi Çiftliklerinde Süt Ürünleri Hijyeninin İyileştirilmesi

Koyun ve keçi sütü üreticilerine odaklanarak AB tarafından finanse edilen bu pilot hibe programı (500.000€) RDSP kapsamında başlatılan ilk teklif çağrısı'ydı. Planın temel amacı, süt kalitesini iyileştirmek için koyun ve keçi sütü üreticilerinin ekipmanlarını yenileyerek küçükbaş hayvan üreticilerinin rekabet edebilirliğini artırmaktı. 22 hibe projesi tamamlanmıştır. 2009 yılında AB destekli Hayvancılık Projesi'nin uzman ekibi ile birlikte hibe yararlanıcıları için otomatik sağma sistemlerinin kullanımı, genel hijyen ve süt sağım ve sağımhane hijyeni üzerine eğitimler düzenlendi.

(ii) Birinci Kırsal Kalkınma hibe programı (RD1) - Tarımsal Üretimin İyileştirilmesi

AB tarafından finanse edilen Birinci Kırsal Kalkınma hibe programı'nın (5.0 milyon €) genel amacı, tarımsal üretimin ve bahçe bitkileri üretiminin modernleştirilmesi, iyileştirilmesi ve geliştirilmesidir. Tarımsal arazilerin çevre ve iş güvenliğinin, hijyen ve hayvan refahı koşullarının iyileştirilmesiyle birlikte, kalite ve güvenlik standartlarını iyileştirmek için yeni teknolojilerin tanıtılmasını hedeflemiştir. Planın ele aldığı öncelikler, süt ürünleri üretimi, tahıl üretim ve bahçe bitkileri üretimidir. 19 Aralık 2008'de planın uygulamaya konulmasının ardından, Eylül 2011'e kadar toplam 450 başvuru alınmış ve 133 hibe projesi tamamlanmıştır.

(iii) İkinci Kırsal Kalkınma hibe programı (RD2) - Kırsal İşletmelerin Desteklenmesi

5 milyon € değerindeki AB destekli İkinci Kırsal Kalkınma hibe programı hasat sonrası teknolojilere, süt işleme, kırsal turizm, kırsal işletmeler, balıkçılık ve süt ürünleri yetiştiriciliğine odaklanmıştır. Bu hibe planının genel amacı tarımsal ürünlerin hasat sonrası, işleme ve pazarlama işlerinin modernize edilmesi, iyileştirilmesi ve yenilenmesi ve küçük ökçekli balıkçılık da dahil olmak üzere alternatif kırsal gelir olanakları

[5] One-stage assessment process in RD1, RD2

geliştirmektir. Çevresel koşulları, iş güvenliğini ve hijyeni iyileştirmenin yanında kalite ve güvenlik standartlarını iyileştirmek için yeni teknolojilerin tanıtımını da hedeflemiştir. Planın 19 Aralık 2008'de uygulamaya konulmasının ardından toplam 125 başvuru alınmıştır. Haziran 2012'ye kadar 5 tedbire dağıtılmış olmak suretiyle, hibe verilen toplam 36 proje, tamamlanmıştır.

(iv) Üçüncü Kırsal Kalkınma hibe programı (RD3)- Rekabet edebilirliğin, Çeşitliliğin ve Sürdürülebilirliğin Artırılması

Devam etmekte olan AB destekli Üçüncü Kırsal Kalkınma hibe programının genel amacı, üreticiler ve diğer kırsal ekonomik aktörler arasında işbirliğini destekleyerek, Kıbrıs Türk topluluğunun kırsal ekonomisinin rekabet edebilirliğini artırmak, sürdürülebilir tarım ve küçük ölçekli işleme yatırımlarını desteklemek, tarımsal üretm sektörlerini güçlendirmek, küçük ölçekli turizm gibi faaliyetlerin çeşitliliğini artırmaktır. Hibe plan kılavuzuna iki tedbir dahildi: çiftlik üretiminin ve hasat sonrası kapasitenin iyileştirilmesi ve tarımsal üretim sektörlerinin güçledirilmesi; ve kırsal turizm faaliyetlerinin güçlendirilmesi. Planın 23 Ocak 2012'de uygulamaya koyulmasının ardından 166 başvuru alınmıştır. 2013 yılında toplan 39 projeye hibe verilmiştir. Sekiz sözleşme hala devam etmektedir (Ekim 2016). Projeler, tarımsal makina ve malzeme, eğitim ve danışmanlık hizmetleri, çiftlik sertifikasyonu, güneş enerjisi, sera inşaatı, sulama ekipmanı, zeytin, narenciye ve nar sektörlerine destek ve kültürel mirasın korunması (örn. el işi dantel ve uzman gıda üretimi) konusunda bireysel çiftçilere, şirketlere ve sivil toplum kuruluşlarına desteği kapsamaktadır.

2014-2020 RDP planı hazırlığın son aşamasındadır.

AB Destekli Toplumsal Kalkınma Hibe Programları: Toplam 13.5 milyon € değerindeki üç Toplumsal Kalkınma hibe programı Kıbrıs'ın kuzey kesiminde çok sayıda yerel toplumsal girişimi desteklemektedir. 2009'da ilk iki planın uygulamaya koyulmasının ardından toplam 28 hibe verilmiştir. 2013 yılında yeni bir hibe planı, doğal çevrenin korunmasından kırsal alanlarda aile içi şiddetle mücadeleye kadar çok çeşitli girişimleri destekleyerek, kırsal alanlarda yedi tane ek projeye daha olanak sağladı. 2016 yılında yeni bir hibe planı, yerel topluma atık yönetimi, sosyal hizmetler ve sokak hayvanları yönetimi gibi alanlarda projelerle vatandaşlara verilen hizmetlerin iyileştirilmesi için fırsat vermek amacıyla uygulamaya koyuldu. Bu yeni hibe planı, verimliliği artırmak, yerel toplumu modernleştirmek ve hizmetleri Avrupa Birliği standartlarına yaklaştırmak için bir fırsattır. 3 Toplumsal Kalkınma Planı aşağıdaki gibidir:

(i) Birinci Toplumsal Kalkınma hibe planı (CD1) - Köy Girişimleri ile Toplumsal Kalkınma: Kırsal Toplumların Yaşam Kalitesini İyileştirmek;

(ii) İkinci Toplumsal Kalkınma hibe planı (CD1) - Köy Girişimleri ile Toplumsal Kalkınma: Kırsal Toplumların Yaşam Kalitesini İyileştirmek;

(iii) Üçüncü Toplumsal Kalkınma hibe planı (CD1) - Köy Girişimleri ile Toplumsal Kalkınma: Kırsal Toplumların Yaşam Kalitesini İyileştirmek;

1.5 Danışmanlık Hizmetlerinin Arz ve Talep Analizi

1.5.1 Danışmanlık Hizmetlerinin Arzına ilişkin Değerlendirme

Mevcut danışmanlık hizmetlerinin etkinliğini anlamak için Eylül 2016'da tamamlanan geniş kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme, hem arz hem de talebe ilişkin danışmanlık hizmetleri paydaşlarının haritalandırılması, bir dizi danışma toplantıları ve çiftçiler, çiftçi grupları, işletme temsicileri, kadın birlikleri ve diğer kırsal sivil toplum temsilcileriyle odak grup görüşmeleri gibi çeşitli metotlar kullanmaktadır. Bu da, mevcut ihtiyaçlar ve eksikliklerin belirlenmesine ve mevcut danışmanlık hizmetlerinin kapsadığı alanlar, kalitesi, uygunluğu ve alternatiflerine ilişkin alıcıların görüşlerinin kavranmasına temel oluşturmuştur. Bu değerlendirmelerden aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- *Genel arz:* Şu anda özellikle tarımsal üretim sektörünün desteklenmesine odaklanan 40 özel şirket/organizasyon tarafından tamamlanan kamu kuruluşları içerisinde mevcut 82 adet danışman hizmet vermektedir. Ek olarak, ihtiyaç oldukça danışmanlık hizmeti veren 150 ziraat mühendisi ve 156 lisanslı danışman vardır. Kamu sektöründe çalışan danışmanlar, Tarım Dairesi, Hayvancılık Dairesi ve Veteriner dairesi tarafından istihdam edilmektedir. Danışmanların mesleki tecrübeleri tarım mühendisleri, veterinerler ve hayvan besleme uzmanları (zooteknisyenler) gibi konunun uzmanı kişilerden oluşmaktadır.
- *Piyasaya yeni katılanlar:* Yakın zamanda gerçekleştirilen (Eylül 2016) çevrimiçi bir TDH anketi kamuda istihdam edilen danışmanların çoğunun 35-40 yaş arasında olduğunu belirtmektedir. Genç ve nitelikli üniversite mezunları kamu danışmanlık hizmetlerinde sınırlı rollere sahiptir ve finansman eksikliğinden dolayıözel sektör piyasasına girebilmeleri için yeterli olanak bulunmamaktadır. Kamu sektöründeki mevcut işe alım politikalarındaki sınırlamalar (çoğunlukla uluslararası yardım anlaşmaları aracığıyla dayatılan) geniş ufuklu, genç profesyonellerin kilit kamu kurumlarına girmeleri ve kamu hizmeti danışmanlık görevlerinde veya benzer görevlerde kariyerlerini geliştirmeleri yönündeki olanakları kısıtlamaktadır. Bu nedenle, Kıbrıs'ın kuzeyindeki beceri havuzunun ve bilgiye dayalı danışmanlık hizmetlerinin gençleşme potansiyelini önemli ölçüde sınırlanmaktadır. Bu engeller kaldırılırsa, söz konusu hizmetlerin verilmesinde daha fazla arz ve rekabet ortaya çıkacaktır.
- *Teknik bilgi tabanının kapsamı:* Mevcut danışmanların uzmanlık alanı ve bilgi tabanı önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Hizmetler çoğunlukla bitkisel üretim, üretim teknikleri, bitkinin korunması, gübre yönetimi, meyve bahçesi yönetimi, daha az ölçüde ise su yönetimine ilişkin eğitim ve bilgi verilmesine odaklıdır. Hayvancılık sektöründe sağlanan danışmanlık ve eğitim hizmetleri daha çok yem oranlarının belirlenmesi, yem kaynakları, çiftlik hijyeni, süt sağım teknikleri ve hayvan refahı üzerinedir. Gelişmiş yem oranları ve silaj hazırlanmasına yönelik danışmanlık ve eğitim bulunmamaktadır. Bu durum, hayvanların beslenmesinde aşırı miktarda saman kullanımını ve düşük süt ve et verimliliğini kısmen açıklamaktadır. Veteriner danışmanlık hizmetlerinin bulunduğu yerlerde ise hayvan hastalıklarının önlenmesi ve/veya tedavi edilmesine yönelik hizmet verilmektedir.
- *Piyasa ve ticaret standartlarına yönelik danışmanlık hizmeti:* Kamu kuruluşlarının hiçbiri şu anda standartlara ilişkin danışmanlık hizmeti sağlamamaktadır. Bazı özel kuruluş ve birlikler standartlara ilişkin bilgi sağlamakta fakat bu yalnızca GLOBAL G.A.P'la sınırlı kalmaktadır. Bunun yanında, odak grubu toplantıları geri bildirimlerinde, birçok çiftçinin özellikle Avrupa standartları, GLOBAL G.A.P, tehlike analizi ve kritik kontrol noktaları (HACCP), BRC, Fairtrade, Sedex vb. standartların önemini anlamaya başladığına işaret etmektedir.
- Mevcut özel sektör danışmanlarının bilgi ve becerileri bakımından yeterli oldukları, çoğunun yükseköğretim gördükleri ve çoğu alanda önemli tecrübelere sahip oldukları görülmektedir.
- *Özel sektör işletmeleri ve diğer danışmanlıklar:* Bulgular, çiftlik ve çiftlik dışı işletme kalkınma

konseptlerini geliştirecek, hem hayvancılık hem de bitki üretiminde tarımsal süreç ve tekniklerin uygulanabilirliği hakkında pratik tavsiyeler verecek ve finansal planlama veya çiftlik bütçelendirmeye ilişkin çözümler yaratma konusunda çiftçileri ve diğer paydaşları etkili bir şekilde destekleyebilecek seviyede özel sektör bilgi havuzu olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, organik çiftçilik ve diğer niş pazar ürünleri hakkında eğitim ve danışmanlık sağlayan bir takım danışmanlar bulunmaktadır. Fakat özellikle hibe başvuruları ve/veya krediler olmak üzere finansmana erişim konusunda müşterilerini destekleyecek aktif danışman sayısı kısıtlıdır. Değerlendirme bulguları, bu gibi hizmetlere olan arzın günden güne artmakta olduğuna işaret eder. Fakat standartların geliştirilmesini destekleme; iş geliştirme ve pazarlamayı destekleme ve mali yönetim gibi çok çeşitli teknik ve tarımsal alanlarda nitelikli bilirkişi olarak çiftçilerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeterli sayıda danışman bulunmaktadır. Danışmanların büyük bir kısmı, ilk olarak çiftçileri ve daha sonra üretici grupları veya birlikleri gibi çiftçi organizasyonlarını ana müşteri olarak hedef almaktadır. Odak grupları ayrıca müşteri tabanının tarımsal işletmelere, daha az ölçüde de KOBİ'lere uzandığını vurgulamaktadır. AB destekli TDH projesi tarafından yürütülen bir çevrimiçi anket KOBİ'lere hizmet veren danışmanların müşteri tabanının çok dar olduğunu belirtmektedir. Ortalama olarak her bir danışman yaklaşık on KOBİ'ye danışmanlık etmektedir. Bu aşamada danışmanların hedef odağı daha önce de belirtildiği gibi bireysel çiftçiler ve belli bir düzeyde çiftçi birlikleri ve gruplarıdır.

- *Danışmanlığa karşı eğitim ve bilgi:* Değerlendirme ayrıca kilit paydaşlar arasında danışma hizmetinin bilgi ve/veya eğitimden farklı olarak neleri kapsadığına dair net bir algı olmadığını ortaya koymuştur. Bazı zamanlarda bu kavramlar birbirine doğrudan bağlı olsa da, gerçekte büyük ölçüde farklılık göstermektedirler. İleride bir destek tedbiri ve destek sağlama mekanizması aracığıyla benzer hizmetlerin sağlanması ve bu hizmetler arasında net bir ayrım yapılabilmesi, kritik öneme sahiptir. Mevcut durumda, çiftçilere sağlanan bilgi ve eğitim, danışmanların "danışmanlık" hizmeetlerinde harcadıkları sürenin %95'ine karşılık gelmektedir. Uygulamada çiftçilere ve kırsal işletmelere sunulan herhangi bir danışmanlık hizmeti yoktur.
- *Danışmanlık hizmetlerinin karşı karşıya olduğu zorluklar:* Kamu danışmanlık hizmetleri verimi engelleyen çok sayıda zorlukla karşı karşıyadır. Başlıca kısıtlama çalışanların danışmanlık faaliyetlerine ayıracak yeterli zamanının olmaması, her biri "geçici" olarak gerçekleştrilen ama daha önceden planlanan faaliyetlerin olmaması, ve hizmetin faydaları konusunda farkındalık seviyeleri düşünüldüğünde çiftçilerin ilgisizliğidir. Yakın zamanda gerçekleştirilen çevrimiçi anket verisi, danışmanların %63'ünün kişisel gündemlerine göre hizmet verdiğini ortaya koymuştur. Bu nedenle planlı ve organize bir hizmetin eksikliği, verimliliği baltalamakta ve bir ölçüde çiftçiler ve danışmanlar arasındaki ilişkiyi riske atmaktadır. Bu da ilgi ve güven kaybına neden olmaktadır. Buna ek olarak verilen hizmetlerin kalitesini ve faaliyetleri denetleyecek bir izleme sistemi de bulunmamaktadır.
- *Danışmanlık hizmetleri için arz kaynaklarının bir noktada yoğunlaşması:* Kıbrıs'ın kuzeyinde, danışmanlık hizmetleri kaynaklarında düzensiz bir coğrafi dağılım dikkat çekmektedir: Büyük çoğunluğu Lefkoşa'da (yaklaşık olarak %40) ve kalan %55'i diğer bölgelerde dengeli bir şekilde dağılmıştır. Hizmetlerin Lefkoşa'da yoğunlaşması bölgedeki tarımsal potansiyele aykırıdır.

1.5.2 Danışmanlık Hizmetleri Talep Değerlendirmesi:

Danışmanık hizmetleri taleplerinin değerlendirmesine yönelik mevcut bulgular şu şekildedir:

- *Çiftlik danışmanlık hizmetleri talep kapsamı:* Çiftçilerin kendi çiftliklerinin performansı için önemli olduğunu dile getirdiği fakat söz konusu hizmetin mevcut olmadığını veya sınırlı olduğunu düşündüğü hizmetler mevcut verilere göre şöyledir: işleme, pazarlama, piyasa bilgisi ve ilgili hizmetler, kalite standartları, güvenlik standartları, çiftlik yönetimi, çiftlik muhasebesi

ve finansmanı, su yönetimine ilişkin teknik tavsiye, makineleşme ve modernleşme, enerji tasarruflu teknolojiler, yeşil tarım ve gıda güvenliği.

Çiftçilerle yapılan görüşmeler sonucu yeni tekniklerin, teknolojilerin ve süreçlerin uygulamaya koyulması hakkında mevcut danışmanlık hizmetlerinde eksiklik olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, damlama sulama sistemleri, süt sağma sistemleri, sera ve plastik tünel teknolojileri, meyve ve sebzeler için işleme ve kurutma teknikleri vb. teknolojiler gelişmektedir. Çiftçiler bu gibi yenilikleri daha yakından öğrenmek ve yatırım yapmak istemektedir. Fakat bu gibi yatırımları planlamak, yapmak veya yatırım planlarına ilişkin mantıklı kararlar verebilmek için ihtiyaç duydukları gerekli bilgi ve tavsiyeyi bulamamaktadırlar.

Yeni teknikler ve teknolojiler konusunda bölgeler arasında büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Bunun yanında, çiftlik türü ve boyutuna göre bu durum farklılık göstermektedir. Bulgular orta ve büyük ölçekli çiftlik sahiplerinin hem üretim hem de işleme alanında gelişmiş teknolojileri kullanarak yatırım yapmaya daha eğilimli olduklarını ortaya koymuştur.

- *Mevcut hizmetlere yönelik çiftçi memnuniyeti:* İstişare etkinliklerinin tümünde çiftçiler çiftlik danışmanlık hizmetlerinin özellikle çiftçilere bilgi akışı, teknik danışmanın varlığı, çiftlik yönetimi destek faaliyetleri ve çiftlik işletmelerinin büyümesi ve gelişmesi konusunda büyük gelişmeler kaydetmesi gerektiğinin altına çizdiler. Çiftçilerin çoğunluğu danışmanlık hizmetleri için herhangi bir ücret vermekten kaçınmaktadır, çünkü danışmanlık hizmetleri için masraf yapmanın faydalı olmayacağı görüşündedir. Sadece yüksek değerli bitkisel üretimle uğraşan çok az sayıdaki çiftçi grubu bir çeşit danışmanlık hizmetine ödeme yapmaktadırlar. Bu nedenle özel danışmanlar hizmetleri için ücret talep ettikleri için, kendilerine danışılmamaktadır. Bununla birlikte, yakın zamanda gerçekleştirilen TDH çevrimiçi anketinin sonuçları, çiftçilerin şu anda danışmanlık hizmeti veren uzmanların kalitesi konusunda endişeli olduklarını ortaya koymaktadır. Bu uzmanlar genellikle güncel bilgiden yoksundurlar. Ziraat Mühendisleri Odası ya da Sanayi Odası'nın yerel olarak düzenlediği yabancı teknik destek ya da eğitim etkinlikleri ile aldıkları geçici eğitim, danışmanların bilgilerini, mevcut piyasa talebini karşılamaya yetecek ölçüde güncellemeleri için yeterli değildir.
- *Bilginin Ulaşılabilirliği:* Çiftçi ve çiftçi gruplarıyla yapılan toplantılardan edinilen bilgilere göre, mevcut hibe programları ve başvuru süreçlerine ilişkin çiftçilere verilen bilgilerde büyük eksiklikler vardır. Çiftçilerin bilgiye eriştiği durumlarda ise, bildirimler başvuru süreçlerinin çok zor olduğu veya uygunluk kriterlerinin Kıbrısın kuzeyinde yer alan çiftlik boyutlarına veya işletme türlerine uygun olmadığı yönündedir. (örneğin, çiftçiler zeytin üretimi için finansal destekten yararlanabilmek için,Kıbrıs'ın kuzeyindeki çiftliklerden daha büyük çiftlikler için düzenlenmiş kriterlere uymak zorundadırlar).
- *Danışmanlık hizmetlerine talebi artırmak için öneriler:* Yakın zamanda gerçekleştirilen anket, danışmanlık hizmeti için taleplerin artırılması ve danışmanlık, eğitim ve bilgi kalitesinin iyileştirilmesi için danışmanlık hizmetleri uzmanlarının çeşitli tavsiyelerini ortaya koydu. Bu tavsiyelerden bazıları (bunlarla sınırlı olmamakla birlikte) şunlardır: Bireysel danışmanların kapasitesini artırmaya yardımcı olacak yapıların kurulması, bireysel çiftçilerin çiftçi grupları ve birlikleri şeklinde organize olması, araştırmanın danışmanlık sistemiyle entegre edilmesi, bilgi transferi ve inovasyonlarla ilgilenen danışmanlık hizmeti sağlayıcıları ve organizasyonlar için doğrudan destek, yeşil teknoloji, tarımda yenilenebilir enerji kullanımı, organik tarımın artırılması gibi yeni teknolojilerin uygulamaya alınması, tarımsal üretimde doğa dostu tekniklerin uygulamaya alınması ve uygulanması, suyu verimli kullanma teknikleri vs.

2. Ana bulguların özeti, sonuçlar ve gelecek müdahalelerin gerekçesi

2.1 Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler (SWOT)

Aşağıdaki tablo, sektör değerlendirmesinin ana bulgularına göre Kıbrıs'ın kuzeyinde tarımsal gıda sektörü ve kırsal alanlardaki en önemli güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditlerin bir özetini göstermektedir. Güçlü ve zayıf yönler çoğunlukla bölgeden kaynaklı iç etkenlere bağlıyken, fırsatlar ve tehditler genellikle dış etkenlerle ilişkilidir:

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Üretim Potansiyeli: Zeytin, narenciye dâhil olmak üzere çeşitli meyve ağaçları, belirli sebzeler (çoğunlukla patates), bazı çiftlik hayvanları, hayvansal ürünler ve bal gibi diğer niş ürünler için elverişli tarım-iklim şartları. *Jeolojik konum*: Avrupa Birliği, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi büyük pazarlar arasında bir konuma sahip olma. *İhraç yönelimi*: Bazı değerli tarımsal ürünleri (genellikle narenciye meyveleri, diğer meyveler, bazı sebzeler, hellim gibi bazı işlenmiş ürünler, zeytin ağı, işlenmiş meyve ürünleri) geçmişten beri ihraç eden ülke olması; özellikle Türkiye piyasası olmak üzere ürün ihracat odağı için oluşturulmuş yapılar ve ortaklar. *Altyapı*: İyi geliştirilmiş anayol altyapısı ve bağlantıları; Girne Limanı büyük gemileri barındıracak kapasiteye sahiptir ve Türkiye'ye havaalanı erişimi mevcuttur. *Turizm*: Hem tarım hem de tarım dışı hizmet ve ürünlerde çeşitlendirme için olanaklar sunan iyi gelişmiş turizm sektörü. *Devlet desteği:* Sektöre yıllık toplam kamu harcamalarının yaklaşık %6'sına tekabul edecek orandadoğrudan destek;, tarım alanında çalışan önemli miktarda personelin olması *Yatırım akışı:* Bölgeye yapılan toplam yatırımların %7'si tarıma yöneliktir. *Finansal yardım desteği:* Teknik yardım, çeşitli hibe fonları & yatırım finansmanı dâhil olmak üzere finansal yardımlar aracılığıyla sektöre kaydadeğer bir ilgi ve devam eden desteklerin olması *Danışmanlık*: Bazı tecrübeli özel sektör danışmanları çiftçilere ve kırsal işletmelere, hibe uygulamaları, sertifika gereksinimleri ve işletme tavsiyeleri gibi konularda yardımcı	*Zorlayıcı iş şartları:* Son derece kısıtlı ticari ilişkiler; yüksek işlem maliyetleri, ağır idari ve düzenleyici yükler *Başta küçük çiftçiler olmak üzere krediye erişim eksikliği:* Az gelişmiş tarımsal finansman altyapısı; düşük yatırım kapasitesi ve krediye uygunluk; düşük mali finansal bilgi/ uygulanabilir işletme planı/ kredi uygulamaları geliştirme kapasitesinin eksikliği *Gelişmemiş kırsal altyapı:* Gelişmemiş kırsal hizmetler ve diğer kırsal altyapı; masraflı lojistik (örneğin çiftlik kapısı/sınır fob fiyatı) ve yüksek işlem maliyeti *Düşük üretim ve ticaret hacmi*: Çoğu tarım ürünü ve işlenmiş ürünler için nispeten düşük üretim; ölçek ekonomisinin olmaması; satış/ticaret için mevcut emtianın az olması *Sınırlı ölçüde yeni teknoloji kullanarak bilgiye erişim ve bilgiyi kullanma:* Yatırım sermayesine sınırlı erişim ve bilgi birikimi/ inovasyon yöneticilerinin azlığındandolayı nispeten teknolojide geri kalmış bir çevre *Uygun olmayan mevzuat normları ve gereklilikleri:* Bazı ulusal tarım, gıda hijyeni, güvenliği ve kalite gereklilikleri uluslararası normlara uygun değildir ve güncelleme gerekmektedir. *Verimli politika eksikliği:* Sınırlı ve zayıf bir şekilde hedeflenmiş devlet tarımsal gıda politikaları çerçevesi; uzun vadeli strateji eksikliği; tüm üreticiler ve alt sektörler için eşit şartların olmaması; piyasayı bozan müdahale sistemleri; bütçe desteğinin dengesiz dağılımı (hayvan ve tahıla eğilim) *Bölünmüş arazi piyasası:* Küçük alanlar; miras aracılığıyla devam eden bölünmeler; bazı bölgelerde toprakların kullanılmasının imkânsız olması (güvenli olmayan tapu nedeniyle); *Negatif ticari denge:* Yüksek derecede negatif tarımsal gıda ticaret dengesi; ihraç genellikle mal

olabilmektedir. *Birlikler*: Bazı gelişmiş çiftçi örgütleri ve destek kapasitelerinin varlığı. *Sulama*: Türkiye'den gelen yeni boru sayesinde sulama için önemli bir su kaynağına erişim elde edilmiştir. *Eğitim ve araştırma:* Sektör ve danışmanlık hizmetlerini desteklemeye uygun kapsamlı sistem ve halk malvarlığı,.	ticaretinden ibaret; özel işleme endüstrisi veya katma değerli ihraç edilebilir ürün eksikliği. *Çiftlik/çiftçi özellikleri:* Küçük, hane çiftliklerinin/ yarım geçimlik çiftliklerin yüksek payı; özellikle kamu çalışanları olmak üzere (kayıt dışı ekonomi) yarı zamanlı, resmi olmayan çiftçi sayısının fazla olması; yaygın muhafazakâr tutumlar; yeterli olmayan piyasa bilinci ve bağlantıları; sınırlı kapasite, organizasyon/işbirliği/ortaklıklar geliştirme konusunda sınırlı kapasite/istek. *Çiftçi grupları:* Sınırlı hizmetler (ürün veya üretim piyasası desteğinden yoksun olma); kooperatif/birlik kurmayı engelleyen yasal sınırlamalar. *Düşük nitelikler*: Kırsal alanlarda düşük eğitim seviyesi, nitelikli (özellikle çok becerikli) personel azlığı, modern teknoloji ve modern çiftçilik/idari uygulamaların sağlanması için gerekli becerilerin eksikliği. *Sınırlı danışmanlık hizmetleri:* Geçici ve karışık kalite; sınırlı kamu danışmanlık destek hizmetleri veya faaliyetleri; uygun bir stratejinin, planın veya koordineli hizmetin olmaması ve dolayısıyla danışmanlık, eğitim ve bilgide karışıklığa yol açması. *Verimsiz eğitim & araştırma yapıları:* Düşük performans gösteren tarımsal bilim, araştırma ve geliştirme, eğitim, mesleki eğitim hizmetleri/sistemleri; kısıtlı bağlantılar ve tarımsal danışma, eğitim, öğretim, araştırma ve/veya teknik yardıma ilişkin çiftçilik ve tarım sektörü için sınırlı bağlantılar ve destek; *Kırsal bölgelerde yaşam kalitesi:* düşük gelir, yaşlanan kırsal nüfus; kırsal kesimde ikamet edenlerin beklentilerinin olmaması; sınırlı bağlantı; kırsal hizmetlerin sınırlı kapsamı ve kalitesi; sınırlı toplum temelli organizasyon/proje; kırsal işletmelerde çeşit azlığı.
FIRSATLAR *Global piyasa gelişimi:* Küresel nüfusun büyümesi ve özellikle genişleyen orta gelirli nüfusun artan talebi, tedarikten uluslararası tarım talebine dayalı yaklaşıma geçiş ve beslenme rejiminin batılılaşması; biyoenerjiye talebin artması; başta işlenmiş, kaliteli, yüksek değerli niş ürünleri olmak üzere tarımsal ticarette artış (ana maddelerin yanında çeşitli et, süt ürünleri, meyve ve sebzeler, besin tedariği) *Üretim artışı:* Üretkenliğin artırılması için mevcut	**TEHDİTLER** **Entegre danışmanlık hizmetleri geliştirme süreci sırasında ele alınacak muhtemel sorunlar:** *Çiftçilerin adapte olamaması:* Az sayıdaki, yeterli eğitimi almamış ve yaşça büyük çiftçiler yeni tarımsal standartlara ve tarımsal gıda piyasası taleplerine adapte olabilecek kapasiteye sahip olmayabilir. *Bozulan tarım altyapısı:* Tarım altyapısının (makine, depolama, soğutma, yardımcı işaretler vb), kurulumu, bakımı ve/veya gelişimi için yeterli

alan, geliştirilmiş çiftçilik sistemleri aracılığıyla ürünlerin potansiyel artışı; ölçek, yeni teknolojilere, işlemlere ve geliştirilmiş sulama kaynaklarına ilişkin işbirliği ve yatırımlar.

Yatırım olanakları: Uygun olmayan işletme ortamına rağmen bazı niş tarım alt sektörlerinde ve kırsal alt sektörlerde saptanmış yüksek sermaye alımı.

Politika ortamı: Artmış market eğilimini & yeterli çoğunluğu teşvik etmek amacıyla geliştirilmiş & sadeleştirilmiş politika & yasal çerçeve; Tarımsal & Kırsal KOBİ gelişimi için toplum malvarlığının/kaynaklarının kullanımı.

Ticaret fırsatları: Ticari anlaşmalar belirli AB ve AB dışı pazarlara erişim olanakları sağlamakta; uluslararası standartlar ve teknoloji transferlerine uyum sağlamaya yönelik teşvik (sps tedbirlerine uyuma bağlı kaliteli altyapıların güncellenmesi) ayrıca uluslararası piyasalara erişim sağlamakta; Yeşil Hat ticaret imtiyazları/anlaşmalarının geliştirilmesi.

Sulama / su temini: Yeni su borusu sayesinde sektörde/kırsal bölgelerde kaliteli suya daha fazla erişim.

Bilgi, birikim ve danışma: Piyasa bilgisine zenginleştirilmiş erişim, yeni tekniklerin bilinmesi, hedef çiftlik ve kırsal iş geliştirme danışmanlığı

Bölgesel Hizmetler: Mevcut kamu hizmetlerinin bütünleştirilmesi; bölgesel bilgi erişim noktalarının oluşturulması.

Kamu Yönetimi Reformu: Düzenleyici işlevler ve hizmet destek işlevleri arasında net ayrımın yapılması, kaynakların daha verimli kullanımı ve daha iyi destek hedefleme.

İnsan sermayesi, eğitim, öğretim ve araştırma potansiyeli: Beceri & bilgiyi artırmak ve tarımsal gıda değer zincirinde daha büyük yenilikler sunmak amacıyla devam eden eğitim, öğretim & araştırma temeli reformu.

Çiftçiliğe ilgi: Gittikçe daha kazançlı olmasıyla birlikte kırsal bölgelerde çiftçilikle uğraşmak isteyen insan sayısının artıyor olması; mesleğin korunması; çiftçi gruplarının teşviki; eşik kütlesi yaratmak amacıyla işbirliği ve ortaklıklar.

Kamu-özel ortaklıkları: Yeni formlarda yerel & bölgesel ortaklıkların desteklenmesi.

yatırımın olmaması.

İhracat fırsatlarının kaybı: Ortaya çıkan ihracat piyasaları daha esnek ve verimli rakipler tarafından işgal edilmektedir.

Çevresel bozulma: Doğal kaynaklar, iklim ve ekosistemler üzerine yoğunlaşmış tarımsal üretimin olumsuz etkileri (topraklardaki besin maddesi içeriğinin azalması, erozyon).

Hassas kırsal alanlar: Yaşlanan kırsal nüfus; kırsal alanlarda nüfusun azalması; tarım için gerekli nitelikli işgücünün eksikliği; çiftlik dışı işletme gelişiminin olmaması; zayıf kırsal ekonomiler.

Muhtemel kazanılmış haklar: Mevcut sistemden & kilit değişiklikleri geciktirecek güçlü teşvik potansiyelinden faydalanan paydaşların (iç ve dış) değişikliklere direnci.

Danışmanlık hizmetleri ve/veya tarımsal politikaya doğrudan etkisi olmayanlar:

Su fiyatları: Tarım/sulama için mevcut suyun fiyatının yüksek olması ihtimali.

Fiyatların yükselmesi: Global tarımsal ürün fiyatlarında/pazarlarında beklenen sürekli dalgalanma.

Siyasi ve bölgesel istikrarsızlık: Bölgesel gerginlikler, istikrarsızlıklar ve ticari yaptırımlar; Rusya ticaret ambargolarının etkisi; Türkiye'nin devam eden etkisi; diğer bölgesel jeopolitik istikrarsızlıklar (örneğin Suriye).

Ekonomik şartlar: Gittikçe kötüleşen ekonomik durum ve bütçe sorunlarına, likidite eksikliğine yol açan negatif döviz kurunun gelişimi.

Enerji ve su fiyatları: Üretimi ve ulaşımı daha masraflı kılan yüksek enerji ve su fiyatları.

Bozulan lojistik altyapısı: Özellikle yolların bozulması ve eskiyen altyapı; modernleşme için yeterli yatırımın yapılmaması.

Yasal çevre: Uygulanan mevzuat, çiftçilik de dâhil olmak üzere tarım ve kırsal temelli hizmetleri etkilemektedir.

2.2 Sonuçlar ve gelecekteki müdahaleler için gerekçe

Bu bölümde, genel strateji ve eylem planının rehberlik edeceği ana gerekçe özetinin ardından yapılabilecek durum analizinin temel sonuçları özetlenmiştir.

2.2.1 Sonuçlar

Gelecek danışmanlık hizmetleri stratejisinin tasarımına yönelik durum analizinden elde edilecek *başlıca sonuçlar* şöyle özetlenmiştir :

- *Sektör yapısı ve organizasyonu:* Tarım sektöründeki ve kırsal sektördeki mevcut durumun değerlendirilmesi şunları ortaya koyar: Küçük ve orta ölçekli, düşük verime sahip tarım işletmelerinin yaygınlığı ve küçük ölçekli kırsal destek hizmetleri ve/veya çeşitlendirilmiş kırsal işletmelerin çok sınırlı sayıda oluşu... Alt sektör düzeyinde çiftçi birlikleri ve grupları mevcuttur ama bu kuruluşların üyelerini desteklemek için etkin hizmet vermek adına yeterli çoğunluk yoktur. Tarımsal gıda işletmeleri ve diğer katma değerli faaliyetler, kamu ve özel sektör oyuncularının biraraya gelmesiyle karakterize olan tüm temel alt sektörlerde faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketler genellikle sınırlı ölçektedir ve düşük yoğunluk, değişken kalite standartları, eski teknolojiler, kısıtlı ürün yelpazeleri ve piyasalara sınırlı erişimden muzdariptir.
- *Sektör performansı:* Değerlendirme, verimlilik ve genel performansta sabit bir düşüş gösterir. Bu, tarımsal gıda ürünlerinin ticaret olanaklarını sınırlayan, işlem maliyetlerini artıran ve genellikle yurtiçi ve uluslararası piyasalarda sektörün rekabet gücünü olumsuz etkileyen, bölgenin yüksek oranda kısıtlı jeo-politik konumu gibi faktörlerden kaynaklanmaktadırr. Bu sorunların kaynağı sık sık yaşanan kuraklık ve su kaynaklarının kıtlığı, yavaş yavaş (öncelikle tuzlanmadan dolayı) toprak bozulmasına sebep olan tarımsal çevre koşulları ve çevrenin genişliğidir. Durum, daha fazla ticari fırsatı olabilecek (ör. meyve ve çeşitli bahçe bitkileri) diğer birincil tarımsal gıda ürünleri ile karşılaştırıldığında, daha düşük karşılaştırmalı bir avantaj (ör. çiftlik hayvanları) ile belirli alt sektörlerin desteğini benimseyen geçici ve bozucu bir dizi politika müdahaleleri ile daha da alevlendirilmiştir.
- *Sektör gelirleri ve istihdam:* Değerlendirmelerden elde edilen bulgulara göre, son on yılda tarım ve kırsal hane gelirlerinde önemli bir azalma, istihdam seviyelerinde dramatik bir düşüş görülürken, gençler farklı istihdam formları ve gelir getirici faaliyetler için sektör dışına gittiği için kırsal alandan kente göç eğiliminde artış yaşanmıştır.
- *Sektör ve danışmanlık hizmeti yönetimi ve koordinasyonu:* Kurumsal değerlendirme, başlıca (ve büyüyen) idari, düzenleyici işlevlerle birlikte, denetim ve kontrol işlevlerinin yerine getirilmesini dengelemek için mücadele eden aşırı yüklü, yetersiz kaynaklara sahip ve koordinasyondan yoksun bir kamu sektörü danışmanlık kapasitesi ortaya koymaktadır. Kurumsal eğitim ve/veya personel veya uzmanların sürekli mesleki gelişimi için geçerli bir program yoktur.
- *Danışmanlık hizmetleri, eğitim, öğretim ve araştırma arasındaki bağlantılar:* Kurumsal değerlendirmeden elde edilen bulgular, mevcut danışmanlık hizmetleri ve mevcut eğitim, öğretim ve araştırma kuruluşları arasındaki sinerjiyi desteklemek için yerinde bağların ve/veya etkin koordinasyon mekanizmalarının eksikliğini de ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, yani "Devlet Üretim Çiftlikleri" ve "Tarım Araştırma Enstitüsü"nün doğrudan sorumluluğu altında olan bu organlar ile koordinasyon eksikliğini de ifade etmektedir. Destek sisteminin bu unsurları arasında daha fazla dayanışma, işbirliği ve pratik ortaklıklar inşa etmeden, genel ilgi, etkinlik ve mevcut danışmanlık hizmetlerinin sürdürülebilir etkisinin oldukça sınırlı olması muhtemeldir.
- *Danışmanlık hizmetleri talebi:* Çiftçiler, tarım, gıda ve kırsal işletme yöneticileri ve diğer tarımsal ve kırsal paydaşların Paydaş Değerlendirmeleri, danışmanlıkihtiyacı ve taleplerinin, tarımsal

gıda tedarik zincirindeki kilit aktörleri ve daha geniş bir kırsal ekonomiyi içerecek şekilde çiftliğinötesine taşınması ihtiyacına kuvvetle işaret etmektedir. Bu değerlendirme, aynı zamanda çiftlik verimliliği ve etkinliğinin kritik sorunlarını ele almak için bitkisel ve hayvansal üretim konularında teknik danışmanlığa erişim talebini vurgulamıştır. Bununla beraber, paydaşlar da bunun daha geniş iş ihtiyaçları ve sorunlarının çözümünde yardımcı olabilecek diğer danışmanlık formları ile birbirini tamamlar nitelikte olmasının öneminin farkındadırlar. Bunlar, çiftlik ve işletme yönetimi, pazarlama, muhasebe ve finansal yönetim, kalite kontrol ve ticaret standartları, finans vb. gibi özel ve genel danışmanlık hizmetlerine erişim konusunda tavsiye alma talebini içermektedir.

- *Danışmanlık hizmetlerinin temini:* Şu anda mevcut danışmanlık hizmetlerinde, kalite, kullanılabilirlik, güvenilirlik ve/veya tutarlılık konusunda bir değişkenlik dikkat çekmektedir . Bu hizmetler şu anda, ne tip danışmanlık için kime gidileceği konusunda pek koordine olmadan veya tamamen koordinasyondan yoksun bir şekilde, çiftçilere sağlanan sınırlı bilgilerle, hem kamu hem de özel sektörden hizmet sağlayıcılar aracılığıyla verilir. Özellikle kamu sektörü hizmet sağlayıcı ağı içinde (ağırlıklı olarak belirli konularda danışmanlık yerine çiftçilere anlık eğitim vermekte olan), danışmanlıktan ayrı ve farklı olarak bilgi ve eğitim sağlanmasına ilişkin hiçbir netlik yoktur.
- *Yasal çerçeve:* Değerlendirme, sektörde danışmanlık hizmetinin yönetim, koordinasyon ve düzenlenmesi için mevcut yasal çerçevenin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur ve daha net yönetim yapıları ve koordinasyon için, danışmanlık hizmetleri sağlanması amacıyla asgari standartların oluşturulması ve danışmanlık hizmetleri sistemlerinin kurulması, operasyonu ve uygulamaya koyulmasını desteklemek için kullanılabilir hale getirilebilen mali kaynakları düzenleyecek şekilde güçlendirilmesi gerekir. AB standartlarına ve uygulamalarına daha uygun hale getirmek için üretici grupları ve kooperatifleri düzenleyen yasal çerçevenin güncellenmesi gibi diğer tamamlayıcı yasal değişiklikler de yararlı olabilir.
- *Finansal çerçeve:* Mevcut ve planlanan kaynakların sektöre danışmanlık hizmetleri sağlanmasını desteklemesi kısa vadede yeterli gibi görünmektedir. Ancak, bunların mevcut kılınması için, kritik yapısındaki değişikliklerin, bunların kontrol ve kullanımını düzenleyen tedbirler ve kuralların tasarımının geliştirilmesi ve/veya değiştirilmesi gerekmektedir (yukarıda tanımlandığı gibi, bunların kullanımı için yasal dayanak oluşturulmuştur).

Genel olarak, değerlendirme bulguları, bölge için danışmanlık hizmetlerinin tasarlanması ve geliştirilmesi, daha bütüncül, entegre ve koordineli bir stratejik yaklaşımın geliştirilmesi için açık bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

2.2.1 Gelecekteki müdahaleler için Ana Gerekçe

Yukarıdaki sonuçlara dayanarak, gelecek strateji ve belirli müdahaleler için *ana gerekçe* şöyle özetlenebilir, üç temel başlık: (i) Stratejik Yönetim Zorlukları; (ii) Operasyonel Yönetim Zorlukları; ve (iii) Danışmanlık Hizmeti Sağlama Zorlukları:

(i) Stratejik Yönetim Zorlukları:

- Organizasyonel zorluklar:

  Geçtiğimiz on yılda veya daha uzun bir süre boyunca, Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, idari ve düzenleyici yükümlülüklerinde sürekli bir artış kaydetti. Bunun, bölgenin kendi düzenleyici çevresinin ve AB'nin düzenlemelerinin aşamalı olarak uyumu sonucunda, önümüzdeki dönemde de devam etmesi

beklenmektedir. Ancak, yine bu dönemde, bakanlığın bu artan talepleri ve yükümlülükleri daha iyi karşılaması adına personel sayısında veya diğer kaynaklarında kaydadeğer bir düzenleme ya da artış olmamıştır. Sonuç olarak, danışmanlık işlevleri, bakanlığın etkili bir şekilde önceliklerini yönetebileceği yegane araçlardan biri olarak, önemli ölçüde azaltılmıştır.

Olası çözümler, AB düzenleyici çevresi ile uyum ve yeni pazar taleplerini karşılamak için yeni bir entegre Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık sisteminin kurulmasını içerebilir. Böyle bir sistemin kurulması ve yönetimi liderlik ve etkili bir koordinasyon gerektirir. Bu, diğer önemli devlet kurumları, akademik kuruluşlar, özel sektör ve kırsal sivil toplumdan öncü temsilcilerin ortaklığı ile Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından yönetilebilir. Bu aktörler, danışmanlık sistemi ve sistemi oluşturan kısımlarının stratejik yönetimi, tasarımı ve geliştirilmesi ile görevli, tek bir yönetişim yapısı bünyesine dahil edilmelidir. Bu yeni danışmanlık hizmetleri yönetim yapısı ve sistemlerinin uygulamaya koyulması, bakanlığın kendi iç yapılarını yeniden düzenlemesine, sektörün artan düzenleyici ve idari yükümlülüklerine cevap verebilmek adına çekirdek kapasite ve kaynaklarını daha iyi uyumlaştırmamasına, izin verecektir. Buna ek olarak, bu, danışmanlık hizmetlerinin gelişmiş genel yönetim, koordinasyon ve kalite kontrolü sağlaması için, zamanla fırsatlar yaratacak ve kilit nitelikteki teknik alanlarda bakanlık içindeki danışmanlık hizmeti sağlama fonksiyonlarının daha da uzmanlık kazanması için seçenekler sunacaktır.

- Ekonomik zorluklar:

Son dönemde sektörün zayıflamasına rağmen, ticari ihracat kazancı, istihdam, geçim ve GSYH'ya genel katkıları açısından önemi bölge ve bölgenin gelecekteki refahı için son derece önemli olacaktır. Bu da düşük seviyelerdeki mevcut verimlilik, verimlilik kazançları potansiyeli, çeşitlendirme ve yeni kırsal işletmelerin kurulması yoluyla, çiftlik ve çiftlik dışı kayıplarının azaltılması ve yeni katma değerli faaliyetler ve istihdamda artışı göz önünde bulundurursak, ekonomik büyüme için en önemli fırsatlardan birini sağlayacaktır.

Olası çözümler, çiftliklerin ve kırsal işletmelerin danışmanlık ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanmış bir danışmalık sisteminin kurulmasını içermektedir. Güncel bilgi ve tavsiyeye erişimi artırmaya, kilit verimlilik sorunlarını çözmeye yardımcı olabilecek, çiftlik yönetimi ve üretim teknikleri değişikliklerini teşvik edebilecek, ürünlerin standardını geliştirebilecek, yenilikleri teşvik edebilecek bir sistemin tasarımının yapılan kamu yatırımları ile önemli ekonomik getiri sağlaması muhtemeldir.

- Finansal zorluklar:

Fonlar, danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve sağlanmasını desteklemek için programlanmıştır ama bunların kullanımını düzenleyen herhangi bir strateji ve/veya sağlam kurumsal ya da yasal bir çerçevenin olmaması nedeniyle henüz kullanılmamıştır.

Olası çözümler özel hizmet sağlayıcılarını desteklemek ve gerekli eğitim kaynaklarının daha iyi koordine olmasını ve kaynak sağlanmasını kolaylaştırmmak için, (i) eğitim ve (ii) danışmanlık (2014-2020 dönemi için yeni RDP kapsamındaki yeni tedbirlerde tanımlandığı üzere) finansmanını desteklemek için tasarlanmış mevcut hibe fonlarını düzenlemeyi içerebilir.

- Yasal zorluklar:

Sektördeki piyasa katılımcılarına danışmanlık hizmeti sağlanmasını düzenleyen etkili bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. Bu, çiftçiler ve kırsal işletmeler için güvenilir, güncel, bağımsız danışmanlık hizmetinin arz ve talebi arasında bir dengesizlik yaratmıştır. Ayrıca, mevcut yasal ortam da ürün satın alma ve üretimi pazarlama amaçları için üretici işbirliğine engel teşkil etmektedir.

Olası çözümler, aşağıdakileri gerçekleştirebilen yeni bir yasal çerçevenin uygulamaya koyulmasını içerir: Etkili bir danışmanlık hizmeti yönetim yapısı ve hizmet sağlama sistemleri için gerekli yasal dayanağın oluşturulması; gelecekteki danışmanlık hizmet sağlayıcı eğitimi ve standartlarının kurulup

düzenlenebileceği yasal dayanak ve mekanizmaları tanımlamak. Buna ek olarak, yasal değişiklikler, AB'de daha sık bulunan yasal çerçeve ile çiftçi grubu ve kooperatif mevzuatının uyumunu sağlamak için ayrı bir mevzuatta uygulamaya koyulabilir.

- Sosyal ve çevresel zorluklar:

  Tarım sektörü değişirken ve çiftlik istihdam olanakları daha sınırlı hale gelirken, kırsal hane ihtiyaçları ve kırsal nüfusun ihtiyaçları büyümektedir. Bunu ele almak için, yeni pazar fırsatlarından yararlanabilecek değer zincirinin yanı sıra, turizm, catering ve ilgili hizmetler ve tarımsal gıda faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gibi ekonominin diğer büyüme sektörleri arasında daha fazla sinerji oluşturulması gerekmektedir. Buna ek olarak, çiftlik ve kırsal işletme uygulamaları daha geniş bir ortamdaki değişikliklere uyum sağlarken, başlatılan yeni uygulamaların çevre dostu ve sürdürülebilir kılınması da gerekmektedir.

  Olası çözümler daha geniş bir piyasa katılımcıları grubunun ihtiyaçlarını ve yeni işletme kurma fırsatlarını karşılayabilecek danışmanlık hizmetleri tasarımını içermektedir.Bu da her türlü yeni çalışma yönteminin ve uygulamalarının, modern tarım ve çevre ile ilgili en iyi uygulamalar ve ticaret standartlarına uyumlu olmasını garanti ederken, , mevcut tarımsal gıda ürünlerinin kalitesini ve güvenilirliğini artırmak için hedeflenen desteği vermek, yeni ürün geliştirmeye yardımcı olmak, iş pazarlama ve geliştirmeyi artırmak ve önemli yatırım sermayesine erişimi artırmak anlamına gelir.

(ii) Operasyonel Yönetim ve Kolaylaştırma Zorlukları:

Danışmanlık hizmetlerinin hedef yararlanıcıları, danışmanlık sağlayıcıları ve kurs, eğitim ve araştırma hizmetinin verilmesinde görev alan kurumlar arasındaki farkı kapatma ihtiyacı her şeyden önemlidir. Bu zorluğun, aynı zamanda özellikle eğitim, çevre koruma, ekonomik kalkınma ve bölgesel kalkınma alanlarında, bakanlıklar arası sorumluluk ve işlevlerin ayrılığının getirdiği bazı zorlukların da üzerine eğilebilmesi gerekir.

Olası çözümler, Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri İzleme Komitesi tarafından atanabilen ve koordine edilebilen bir operasyonel yönetim yapısının kurulmasını içerebilir. Bu Merkez'in (koordinasyon yapısının) hizmet sağlama organları, çeşitli daireler, araştırma ve eğitim kurumları arasında iletişimi kolaylaştırması ve hizmet talebini son kullanıcı-faydalanıcı ihtiyaçlarıyla eşleştirmesi beklenmektedir. Bu yapının, İzleme Komitesi için entegre ve bağlantılı destek sistemleri kurmak için zamanla uygulamaya koyulacak değişiklikler üzerine teknik ve organizasyonel konularda yönlendirici belgeler ve tavsiyeler hazırlaması gerekecektir.

(iii) Danışmanlık Hizmeti Sağlama zorlukları:

Çok karmaşık teknik ve tarımsal ihtiyaçlardan, daha geniş ve genel iş geliştirme, pazarlama ve finans ihtiyaçlarına uzanan, tarım ve kırsal alanlardaki çok çeşitli danışmanlık ihtiyaçları göz önüne alındığında, gelecekteki herhangi bir sistem, bunu özümseyerek, mümkün olan yerlerde mevcut danışmanlık hizmetlerinin güçlü yönleri ve kapasitelerini temel alarak tasarlanmış olmalıdır.

Olası çözümler, gerekli eğitimleri sağlamayı ve pazar talebinin giderek arttığı işletme yönetimi, pazarlama, finansal danışmanlık ve ilgili hizmetler gibi alanlara odaklanan özel sektör danışmanlık hizmetinin teknik açıdan güçlü yönlerini ve kapasitelerini güçlendirmeyi amaçlamalıdır.

NOT: Kısım 1 & 2'de belirtilen Değerlendirmeler, SWOT analizi, Sonuçlar ve Gerekçe, bu belgenin 2. BÖLÜMÜNDE belirtildiği gibi, ***2017-2021 dönemi için Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı'****nın hazırlanmasına rehberlik eden temel ve gerekçeleri sunmaktadır.*

BÖLÜM 2: TARIM VE KIRSAL KALKINMA DANIŞMANLIK HİZMETLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN STRATEJİ VE EYLEM PLANI

3. Kıbrıs'ın kuzey kesimi için, Tarım Ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisi (ARAS) Geliştirilmesi

Yukarıdaki değerlendirme ve özet SWOT analizinin temelinde, Kıbrıs'ın kuzey kesimi için, Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri'nin Stratejisi (ARAS) geliştirilmesi için aşağıdaki stratejik çerçeve önerilmiştir:

3.1 Stratejik Hedefler

Kıbrıs'ın kuzey kesimi için Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetlerinin (ARAS) geliştirilmesinin katkıda bulunacağı *Geniş Hedefler* şunlardır:

'Doğal kaynakların ve çevrenin korunmasını sağlarken, mevcut olanın güçlendirilmesi, yeni tarım ve kırsal girişim ve toplumsal kalkınma fırsatlarının yaratılması ve kırsal alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi yoluyla tarım ve gıda sektörünün rekabet gücünü artırmak'

Bu geniş hedeflere ulaşılmasına katkıda bulunacak olan Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisinin *Özel Hedefleri* şunlardır:

Merkezden koordine edilwn, bölgesel bir kamusal, özel ve sivil toplum danışmanlık hizmet sağlayıcılar ağı üzerinden çiftçiler ve kırsal girişimciler için mevcut olan *tarımsal bilgi, yenilik, deneyim, araştırma ve işletme ile ilgili bilgi hizmetleri*ni artırmak;

Mevcut ve gelecekteki tarım ve kırsal işletmelerin ihtiyaçları ve öncelikleri ile ilgili yeni müfredat ve yeni mesleki eğitim kurslarının geliştirilmesi dahil olmak üzere, danışmanlık hizmet sağlayıcılar, kamusal ve özel eğitim reformu ve eğitim kurumlarına destek aracılığıyla *tarımsal danışmanlık, eğitim ve öğretimin kalitesini* artırmak;

Reform ve kamu araştırma kurumlarının optimizasyonu yoluyla *tarımsal araştırmanın kalitesini, verimlililiğini ve uygunluğunu* garanti altına almak, böylece bu kurumların çiftçilerin ve tarımsal gıda işletmelerinin ihtiyaçlarına ve yeni pazar fırsatlarına uygun araştırma gerçekleştirmelerini sağlamak.

3.2 Yol Gösterici İlkeler

Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisinin temel ilkeleri yataydır ve önerilen tüm müdahalelere uygulanır ve şunları içerir:

Etkililik: Kıbrıs'ın kuzey kesiminin tarımsal ve kırsal alanlarındaki ihtiyaçları karşılamak için zamanla hazır olacak geniş bir hizmet yelpazesini garanti eden danışmanlık sistemi geliştirilecektir.

Pazar dayalı çözümler: Danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, özellikle haklı durumlar hariç, komuta ve kontrol araçları ile piyasa sinyallerine göre yönlendirilecektir.

Entegre yaklaşım: Amaç genel olarak bütüncül bir çerçevede çeşitli danışmanlık 'hizmetlerini' sınırlamak yerine, bir danışma 'sistemi' geliştirmektir.

Danışmanlık hizmeti sağlama fonksiyonlarının diğer fonksiyonlar ve/veya çıkar çatışmalarından net bir şekilde ayrılması: Danışmanlık hizmet sağlayıcılar, açıkça politika izleme (ör. sübvansiyon ile ilgili), yönetim, denetim, ödemeler ya da danışmanlar için herhangi bir 'çıkar çatışması' oluşturabilecek diğer fonksiyonlarla bağlantılı diğer hizmetler, işlevler ve/veya yükümlülüklerden ayrılacak .

Şeffaflık ve izlenebilirlik: Danışmanlık hizmetlerinin tasarım, yönetimi, izlenmesi ve değerlendirilmesiyle ilgilenen herkes şeffaf, tahmin edilir bir şekilde ve bir bütün olarak sektörün çıkarları doğrultusunda hareket

etmekle yükümlüdür. Bu, hizmetlerin sağlanması için net performans kriterlerini belirleme ve onların kalite ve etkisini ölçme gerekliliğini içerecektir.

Katılım: Bir çiftçi grubunun, toplum ve/veya kuruluşun tüm üyeleri, tarım ve kırsal kalkınma danışmanlık destek sistemi ile kendilerini ilgilendiren kararlarda ve kendilerine sağlanan hizmetlerde yer alır ve etkilidir.

Ayırımcılık yapmama: Tarım ve kırsal kalkınma danışmanlık hizmeti sunulan kişiler, ait oldukları herhangi bir grup ya da kategoriye (ör. cinsiyet, etnik köken, din, cinsel yönelim) halel getirmeksizin hizmet alır.

Eşitlik: Tüm taraflar etik ve yasal olarak adil ve makul şekilde muamele görür. Faydaların yanı sıra maliyet ve müdahalelerin yükü birbirine denk taraflar eşit olarak arasında paylaştırılır.

Sürdürülebilirlik: Tarım ve kırsal kalkınma danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi, kurumsal, mali, teknik ve çevresel kapasite ve değerlendirmeler doğrultusunda sürdürülebilir hizmet verilmesini; aynı zamanda tüm paydaşların mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarının ve kapasitelerinin dikkate alınmasını sağlar. Bu, zaman içinde, hedef yararlanıcıların bu tür hizmetler için ödeme yapma kapasitesi doğrultusunda düzenlenen sürdürülebilir finansman modellerinin tasarımını gerektirecektir.

3.3 Hedef yararlanıcı ve sağlayıcılar

(i) Danışmanlık hizmetlerinin öncelikli hedef ‹yararlanıcıları’:

a. Küçük ve orta ölçekli çiftçiler: Küçük ölçekli çiftçilikler[6] 0-3 Ha arazisi bulunan kişiler olarak tanımlanırken, orta ölçekli çiftçiler 3-20 Ha arazisi olanlar olarak belirlenmiştir. Bütün besi hayvanı yetiştiricileri buna dahildir.
b. *Küçük ölçekli kırsal girişimciler:* Bireysel kırsal girişimcileri, aile işletmelerini ve şirketleri içerecektir (50’den az personeli olan işletmeleri hedefler).
c. *Yeni tarımsal ve kırsal işletme start-up’ları:* Bu 18 - 40 yaşları arasındaki genç çiftçileri ve kırsal girişimcileri içerecektir.
d. *Köy ve Kırsal Toplum temelli Gruplar/Liderler:* Kırsal topluluklardaki tüzel kişileri ve gelişmekte olan kırsal toplum liderlerini içerecektir.

(ii) Danışmanlık hizmetlerinin öncelikli hedef ‹sağlayıcıları’:

a. *Özel sektör danışmanları ve uzmanları:* Çiftçiler ve kırsal girişimcilere danışmanlık ve destek hizmetlerini vs. sağlamak için uygun niteliklere sahip olan ve düzenli olarak eğitim almış bireyleri içerecektir.
b. *Dernek ve çiftçi grubu danışmanları ve uzmanları:* Bu, çiftçi grupları ve dernekleri aracılığıyla çiftçilere tavsiyelerde bulunan ve onları destekleyen bireyleri içerecektir.
c. *Eğitim ve öğretim kurumları:* Bu, çiftçilere ve kırsal girişimcilere danışmanlık ve destek hizmetleri sağlayabilecek ilgili kurs, araştırma ve eğitim kurumlarını ve/veya bireylerini içerecektir.

3.4 Sistemin Kilit Bileşenleri

Sistemi çalıştırmak için gereken organizasyonel yapılar üç seviyede gelir: *"Sistem Yönetimi"*nden sorumlu olan, *«Hizmetlerin Operasyonel Yönetimi"* için gerekli olanlar ve *"Hizmetin Sağlanması"*ndan sorumlu olanlar.

[6] Genel Tarım Sigortası Fonu verilerine dayanmaktadır- Veri, 2013

Tablo 2: *Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmeti için önerilen ana organizasyon çerçevesi*

C.

A. Stratejik Yönetim ve Koordinasyon

Ana yönetim yapısının bir **Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri İzleme Komitesi (ARASSC)** *olması önerilir*. ARASSC, Kıbrıs'ın kuzey kesimi için entegre bir Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmeti'nin (ARAS) tasarımını, kurulmasını, yönetimini ve koordinasyonunu denetlemekten sorumlu olacaktır. Ayrıca Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisi'nin (ARAS) uygulanmasına denetimi konusunda birincil yönetim sorumluluğunu üstlenecektir. İzleme Komitesi'ne bir Tarım Bakanlığı üst düzey temsilcisi başkanlık edecektir. İzleme Komitesi'nin diğer üyeleri, Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık hizmetlerinin verilmesinde aktif payı olan kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının dengeli bir şekilde atanmış temsilcilerinden oluşacaktır. Bu yapının 9'u kamu sektöründen 9'u özel sektörden olmak üzere toplam 18 üyeden oluşması beklenmektedir.

Tarım Bakanlığı, Bakanlar Kurulu Kararı'nın bir parçası olarak üye organizasyonları belirleyecektir. Bireysel temsilciler, kendi organizasyonları ve/veya çıkar grupları tarafından seçilecek ve atanacaktır. İzleme Komitesi'nin üyeleri olarak rollerinde veüyelik dışı işlevlerinde ve sorumluluklarında çıkar çatışmalarını engellemek amacıyla, bütün üyeler izlenecektir. Tarım Bakanlığı, Komite'nin organizasyonu ve işleyişiyle ilgili her türlü masrafı doğrudan karşılayacaktır.

Yönlendirme Kurulu'nun öncelikli sorumlulukları aşağıdaki gibidir:

- Danışmanlık sistemi ve bütün parçalarının stratejik yönetimi, koordinasyonu ve gelişiminin gözetimi,

- Danışmanlık Sistemi için performans hedeflerinin belirlenmesi,

- Danışmanlık sistemi ve hizmet iş planları, kaynak planlarının stratejik yönetimi, koordinasyonu ve gelişiminin gözetimi, ve önceliklendirilmesi,

- Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi'nin yönetiminin izlenmesi,

- Genel olarak Danışmanlık Sistemi'nin sorunsuzca işlemesi için gerekli diğer önemli yönetim ve koordinasyon görevleri.

B. Operasyonel Yönetim ve Koordinasyon

Danışmanlık Sistemi çalışma programlarının uygulanmasına yönelik icraat ve koordinasyon görevi, **Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi** adında özel bir kuruma verilmiştir. Bu yapı, Tarım Bakanlığı altında kurulacak ve özel olarak bu merkeze hizmet edecek personel atanacaktır. Bu birim, İzleme Komitesi'yle işbirliği halinde çalışırken, doğrudan Tarım Bakanlığı müsteşarı'na rapor verecektir. Merkezde ilk başta biri deneyimli ve bilgili bir kıdemli personel olmak üzere en az 2 personelin istihdam edilmesi önerilmektedir. Merkezin işlevleri bunlarla sınırlı olmamak kaydıyla aşağıdaki gibidir:

a. İzleme Komitesi'nin icraatlarını desteklemek amacıyla teknik ve idari hizmetler sunmak,
b. İlgili tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları, stratejileri ve paydaşların ihtiyaçlarıyla paralel olarak danışmanlık sistemi stratejik öncelikleri hakkında tavsiyeler geliştirmek üzere Bakanlıklar arası dairelerle ve bakanlık dışı paydaşlarla koordine hareket etmek, ilişki kurmak ve işbirliği yapmak,
c. Tarım, tarımsal gıda ve kırsal kalkınma müfredatı üzerine danışmanlık hizmetleri, mesleki eğitim ve bilginin tanımı konusunda tavsiye sunmak,
d. Bilgi geliştirmek amacıyla araştırma, bilgi birikimi geliştirme ve eğitim kurumları arasında koordinasyonu, işbirliğini ve alışverişi kolaylaştırmak ve tarım sektörü, tarımsal gıda sektörü ve kırsal sektörlerin ihtiyaçları ve zorluklarına ilişkin faaliyetleri üstlenmek,

e. Bütün faaliyetleri ve müdahale önerilerini desteklemek üzere İzleme Komitesi tarafından değerlendirilmek üzere kaynak planları hazırlamak,
f. Danışmanlık sisteminin performansını izlemek ve değerlendirmek,
g. Teknik kılavuz geliştirmek ve ulusal standartlar ve AB standartları, mevzuat değişiklikleri ve sağlanan danışmanlık sisteminin yapısı, içeriği ya da kalitesi üzerine etkisi olan ya da bunları etkileyebilecek diğer teknik konlarda Danışmanlık Hizmet Sağlayıcılar ile düzenli olarak koordinasyonu ve iletişimi sağlamak,
h. Danışmanlık sisteminin etkililiği, uygunluğu, kalitesi ve verimliliği hakkında İzleme Komitesi'ne fikir vermek,

C. Hizmet Sağlama

Başlıca Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Sağlama Yapıları aşağıdaki ana bileşenleri içerecek şekilde önerilmektedir:

I. *Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar):* Hizmet Sağlayıcı(lar) özel sektörden olacak ve kendilerinden beklenen danışmanlık hizmetlerini etkin ve etkili bir şekilde sağlamak için gerekli kapasiteye, becerilere ve kaynaklara sahip olduğunu kanıtlayabilecek organizasyonları içerecektir. Hizmet Sağlayıcı, eğitimli ve onaylı danışman havuzundan aldığı destekle hizmetlerin yürütülmesini organize edecektir. Bununla birlikte, yeni teknolojiler ve yenilikler hakkında gerekli bilgi ve analizleri sağlayacak; sonuçları yayınlayacak ve politika yapmayı besleyecek; *Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi*'ne teknik destek verecektir.

II. ***Yerel Danışmanlık Hizmeti Bilgi Merkezleri:*** Yerel organizasyonlar, gerek kamusal, gerek özel olsun, çiftçilere ve danışmanlık hizmeti müşterilerine sunulan hizmetlere nereden erişebilecekleri konusunda birinci elden bilgi vererek (işaretlerle göstererek), sistemin işleyişine katkıda bulunacaktır. Bu "bilgi merkezleri" sistemin organizasyonunda yer alan yapıların bir parçasını oluşturmayacak, dolaylı yoldan sisteme katkı sağlayıp, onu destekleyecektir.

III. ***Sistem Desteği:*** Çeşitli süreçleri ve sistem ve hizmet sunumunun etkili bir şekilde işlevsel hale getirilmesinden kaynaklanan koordinasyon ihtiyaçlarını hafifletmek için, BT tabanlı bir çözüm geliştirilmesi, yani bir *Bilgi E-platformu* oluşturulması önerilmektedir. Özellikle, açık, halkın erişebileceği elektronik bir e-platformun tasarlanması ve oluşturulması önerilmektedir. E-platform, tüm faaliyet alanlarında danışmanlar ve danışmanlık hizmetlerinin yararlanıcıları için bir bilgi deposu sağlayacaktır. E-platformun iki ana amacı olacaktır:

Danışmanlık hizmetleri sunumunu ve koordinasyonunu desteklemek ve kolaylaştırmak: Danışmanların eğitimi de dahil olmak üzere, danışmanlık hizmeti sisteminin yönetim, koordinasyon, sunum, izleme ve değerlendirme gereksinimlerini desteklemek.

Tarım ve Kırsal bilgi e-platformu: İş performansıyla birlikte araştırma ve yeniliğe yönelik bilgilerin kullanımını artırmak amacıyla, çiftçilerin, KOBİ'lerin, araştırmacıların, eğitimcilerin, danışmanların ve diğer ilgili aktörlerin bilgi, deneyim, ihtiyaç ve fırsat alışverişinde bulunması için sanal bir ortam sağlar. Platform, uygulayıcılar için bilgi, iyi uygulamalar, araştırma sonuçları, teknoloji haberleri, işlemler ve uygulamaların paylaşılmasını sağlayan bir ağ oluşturulmasını destekleyecektir. Platform aynı zamanda herhangi bir ilgili son kullanıcıya erişilebilir olacak, tüm bilgi ve malzemeler için bir havuz görevi görecektir.

3.5 Elde edilecek kilit sonuçlar

Önümüzdeki beş yıl içerisindeki (2017-2021) Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri'nin (ARAS) geliştirilmesiyle elde edilecek ana sonuçların şunları içermesi beklenmektedir:

(i) Yönetim yapıları:

- Yasal olarak kurulmuş ve operasyonel bir Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri İzleme Komitesi ve
- Yasal olarak kurulmuş ve operasyonel Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Merkezi.

(ii) Danışmanlık Hizmetleri sağlanması:

- Son kullanıcı yararlanıcılara kaliteli danışmanlık hizmetleri sağlamak için yeterli kapasite ve kaynağa sahip bir ya da çoklu özel danışmanlık hizmet sağlayıcılar;
- Bilgi ve yeniliklerin transferini artırmak amacıyla ziraat eğitimi veren üniversitelerin, araştırma kuruluşları ve diğer ilgili kuruluşların danışmanlık sistemine entegrasyonu,
- Danışmanların, pazar kolaylaştırma ve iş geliştirme yönetimi için operasyonel, açık, halkın erişebileceği elektronik bir platform; teknik, mali ve ekonomik bilgi ve
- Kırsal alanlarda yeni KOBİ'lerin kurulması ve mevcut olanların kademeli olarak genişlemesini sağlayan danışmanlık hizmetlerinin artan kullanımı ve alımı (ve modernizasyon ve verimlilik yatırımları).
- Tarım ve tarımsal gıda sektörleri için minimum AB standartları ve zorunlu yerel standartlar ile uyumun iyileştirilmesi.

(iii) Eğitim

- Tarım işletmelerinin ve diğer kilit paydaşların ihtiyaçlarıyla paralel olarak danışmanlık hizmetleri sağlayabilecek çeşitli becerilere ve yetkinliklere sahip eğitimli ve sertifikalı bir danışman havuzunun kurulması;

(iv) Eğitim & Araştırma

- Tarım işletmeleri ve diğer paydaşların ihtiyaçları doğrultusunda tarımsal eğitimin kalitesinde ve ilgililiğinde iyileşme;
- Tarım işletmeleri ve diğer paydaşların ihtiyaçları doğrultusunda tarımsal araştırmanın kalitesinde ve etkililiğinde iyileşme;
- Araştırma kurumları için finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve
- Kıbrıs'ın kuzey kesimindeki tarımsal araştırma kurumlarının profilinin ve katkısının uluslararası düzeye çıkarılması.

3.6 Stratejik Performans Hedefleri

Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı'nın uygulanması ile ilerlemenin izlenmesi ve değerlendirilmesi için dikkate alınması gereken Kilit Performans Göstergeleri'nin (KPG) şunları içermesi önerilmektedir:

Kategori	*Ref #*	Kilit Performans Göstergeleri	Hedef	Zaman Dilimleri
Yönetim Yapıları	KPG (i)	Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri İzleme Komitesi'nin Kurulması	İzleme Komitesi Yönlendirme Kurulu'nun yasal olarak oluşturulması	1. Çeyrek 2017
	KPG (ii)	Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi'nin Kurulması	Koordinasyon Merkezi'nin yasal olarak kurulması	1. Çeyrek 2017
Yasal	KPG (iii)	Bir Danışmanlık Sistemi'nin kurulması için Bakanlar Kurulu Kararı'nın Yayınlanması	Bakanlar Kurulu Kararı'nın kabulü ve yürürlüğe girmesi	1. Çeyrek 2017
	KPG (iv)	Danışmanlık Hizmetleri hakkındaki Yasal Metnin Yayınlanması	Danışmanlık Hizmetleri hakkındaki Yasal Metnin Meclis'te Kabul edilmesi ve yürürlüğe girmesi	4. Çeyrek 2018
Danışmanlık Hizmetleri	KPG (v)	Yıllık Uygulama Programı'nın (YİP) yürürlüğe girmesi	Merkez tarafından yıllık uygulama programının hazırlanması ve İzleme Komitesi tarafından onaylanması	2017, 2018, 2019, 2020, 2021 yılları için YİP.
	KPG (vi)	Danışmanlar ve kırsal paydaşlar için Danışmanlık Hizmetleri alet çantasının mevcuttur	Danışmanlık Hizmetleri alet çantasının hazırlanması ve düzenli olarak kontrolü	2. Çeyrek 2017
	KPG (vii)	Potansiyel Kullanıcılar ve müşteriler arasında Danışmanlık Hizmetleri'yle ilgili farkındalığın artması	En az 5,000 kırsal paydaşa ulaşarak bilgilendirme ve tanıtım faaliyetlerinin yapılması	4.Çeyreğe kadar 2020
	KPG (viii)	Uygun danışmanlık hizmetleri müşterilerine verilen tavsiyeler	Kişiye özel 500tavsiyenin verilmesi	4.Çeyreğe kadar 2020

	KPG (ix)	Bütün bölgede danışmanlık hizmetlerine erişim	Bölgede bütün uygun müşteri profilini kapsayan danışmanlık hizmetlerinin verilmesi	4.Çeyreğe kadar 2017
	KPG (x)	AB hibe başvurularının başarı oranı artış	AB hibe planı kapsamında sunulan proje tekliflerinin uygunluk oranı ortalama %75'e yükselmiştir	4.Çeyreğe kadar 2020
	KPG (xi)	Yerel standartlar ve AB standartlarıyla uyumda gelişme	En az 300 danışmanlık hizmeti müşterisi yerel yükümlülükler ve gereksinimler konusunda bilgilendirildi	4.Çeyreğe kadar 2020
	KPG (xii)	Danışmanlık Hizmetleri BT Yönetim Sistemi aktif	BT yazılımının satın alınması, geliştirilmesi, test edilmesi ve başlatılması	4.Çeyreğe kadar 2017
Eğitim	KPG (xiii)	Danışmanlar için eğitim mevcut	Danışmanlar için eğitim veren eğitim sağlayıcılarla sözleşme yapılması ve eğitimlerin başlaması	4.Çeyreğe kadar 2017
	KPG (xiv)	Özel Hizmet Sağlayıcı(lar) tarafından becerikli ve sertifikalı danışmanların eğitilmesi	En az 40 danışmanın eğitilmesi ve sertifika alması	4.Çeyreğe kadar 2017
Eğitim ve Araştırma	KPG (xv)	Danışmanlar ve müşteriler için tanıtım gösterilerinin ve pilot faaliyetlerin varlığı	Projeler ve diğer araştırma girişimleri başlatıldı ve desteklendi	4.Çeyreğe kadar 2018
Finans	KPG (xvi)	Tavsiye ve Eğitim için AB Hibe Program desteğinin varlığı	AB Hibe Programları (RDP Tedbir 01 ve 02) uygulamaya koyuldu	1. Çeyreğe Kadar 2018 M01'in ve 2. Çeyreğe kadar 2020 M02'nin uygulamaya koyulması

4. Uygulama Çerçevesi

Bu bölüm, Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri (ARAS) Uygulama Çerçevesi, Ana Unsurlarını özetlemektedir ve bu unsurlar aşağıdakileri içerir:

(i) Kısa ve orta vadede sunulacak öncelikli hizmetlerin özeti (acil ve uzun vadeli ihtiyaçların/önceliklerin arasında mümkünse bir ayrım yapmak);
(ii) Önerilen tüm hizmetlerin sağlanmasına yönelik mekanizmalara net bir açıklanma sunmak da dahil olmak üzere önerilen ana organizasyonel çerçeve;
(iii) Danışmanlık hizmeti destek sistem gereksinimleri özeti;
(iv) Hizmet sağlayıcının önerilen yasal ve düzenleyici gereklilikleri;
(v) Uygulama için önerilen mali destek yapısı ve diğer kaynak gereksinimleri;
(vi) Danışmanlık hizmet temininin izlenmesi ve değerlendirilmesi için önerilen mekanizmalar;
(vii) Hedef yaralanıcılar için danışmanlık hizmetlerinin tanıtımı adına önerilen yaklaşım ve yöntemler.

4.1 Ana Danışmanlık Hizmetleri

SWOT Analizi (Kısım 2) ve Stratejik öncelikler (Kısım 3) temelinde, danışmanlık ve destek için ana ihtiyaçlar dört ana danışmanlık hizmeti 'paketleri' başlığı altında toplanmaktadır. Buna ek olarak, özel danışmanlık hizmeti paketlerini sağlayacak danışmanların beceri, bilgi ve kapasitelerini geliştirmeyi amaçlayan sistemi desteklemek için yatay bir tamamlayıcı tedbir getirilmiştir.

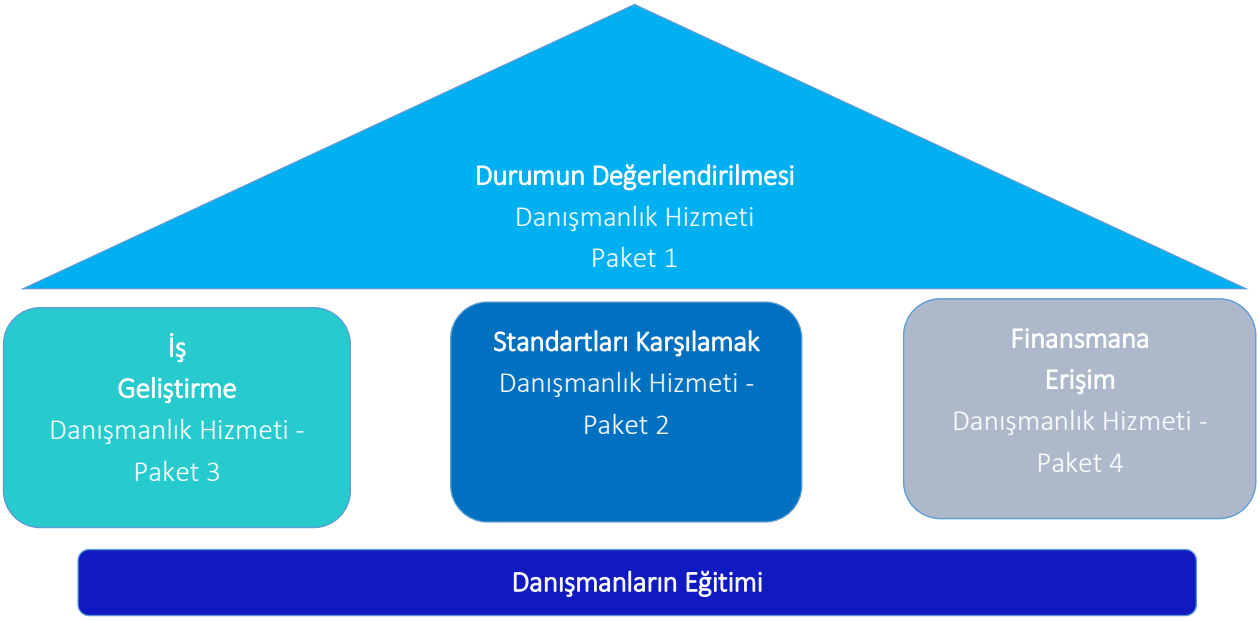

Danışmanlık hizmetlerine erişim, tarım arazisi ya da kırsal işletme konusunda zorunlu bir "Durum Değerlendirmesi" ile bağlantılıdır (Danışmanlık Hizmeti Paket 1). Bu hizmet sayesinde, danışman diğer danışmanlık hizmet alanları (Danışma Hizmeti Paketleri 2, 3 ve 4) ile ilgili olarak müşterinin özel ihtiyaçlarını belirleyecektir. Buna ek olarak, danışmanların eğitim ve sertifikasyonu, hizmeti verecek olan danışmanlar için zorunlu bir gereklilik olarak düzenlenecektir (ör. Paket 1 - 4). Bu hizmet, seçilen hizmet sağlayıcılar tarafından verilerek tek başına bir eylem olarak sunulacaktır. Herhangi bir hizmet alınmadan önce müşterinin ve de danışmanın gereksinimleri için bir uygunluk izlemesi yapılacaktır.

4.2 Danışmanlık Hizmeti Paketlerinin Tanımı

Aşağıdaki bölüm, önerilen dört danışmanlık hizmet paketinin her birinin içeriğini özetler:

4.2.1 Danışmanlık Hizmeti Paket 1 - «Durumun Değerlendirilmesi"

Bu hizmet, kendi işletmesinin/arazisinin ekonomik ve/veya düzenleyici performansını artırmak için teknik destek ve/veya pratik uzman desteği talep eden herkes için zorunludur. Bu hizmet sayesinde danışman aşağıdaki unsurları ayrıntılı olarak tanımlamak için tarımsal işletmenin veya kırsal işletmenin özel durumunu değerlendirecektir:

(i) İşletme ve faaliyet sektörü ile ilgili olarak - "Zorunlu ulusal standartlara uyum düzeyi"- Bu değerlendirme, zorunlu operasyonel gereksinimlerin herhangi birinin karşılanmasında herhangi bir eksiklik olup olmadığını belirleyecek, bunların tanımını yapacak, neden yerine getirilmediğini belirleyecek ve sonra müşterinin bu normlara uygun olabileceği eylemleri önerecektir. Bu değerlendirme tarımsal gıda ürünlerinin işlenmesinin yanı sıra birincil üretimi de kapsayacaktır.

(ii) "Makine ve teçhizat ile ilgili durum" - Kullanılan teknolojinin gözden geçirilmesi ve mevcut çiftlik/alan/işletme ekipmanlarının durumu ve müşterinin üretim tipi ve hacimlerine (mevcut durum ve potansiyel performans) ilişkin olarak yeni ekipman ve/veya makine (a) bakım yapma (b) yenileme (c) satın alma/kurma ihtiyacı olup olmadığını belirlemek ve standartlara uygun ilgili bulgulardan kaynaklanan ihtiyaçlar dahil olmak üzere.

(iii) "Altyapı türü" - Tarımsal arazinin ve/veya işletmenin faaliyetlerini karşılamak için mevcut ve gerekli. Bu, hayvan barınağı, atık toplama sistemleri, su sarnıçları/altyapısı, ulaşım yolları, tarım ürünü satan mağazalar (alet, makine, ekipman, gübre, tarım ilaçları, vb), süt sağma ve soğutma ekipmanı, fabrikasyon üretim (ör. peynir, bal, işlenmiş et), geniş bant internet, enerji altyapısı, vb. değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bu durumda da danışman, mevcut altyapının yeterli olup olmadığını ya da bakım, değiştirme veya yeni tesisler/işler gerekip gerektirmediğini belirleyecektir. Bu, üretimin ve sunulan hizmetlerin türü ve yasal olarak işletilmesi için minimum zorunlu gereksinimler dikkate alınarak yürütülecektir.

(iv) "İşletmenin ekonomik performansı" - Mevcut ekonomik performansın (ör. maliyetler, satış, kar, vb.) kontrollerini ve üretim potansiyeli analizini içerecektir. Bu, danışmanın operasyonların sürdürülebilirliği, müşterinin yatırım kapasitesi ve hangi alanlarda daha fazla verimin elde edilebileceği konusunda bilinçli bir fikir formüle etmesini sağlayacaktır.

Yukarıdakiler temelinde, danışman şunlar için bulgu ve önerilerle detaylı bir rapor hazırlayacaktır: *(i) Zorunlu standartların yerine getirilmesi; (ii) Çiftlik/işletme gelişimi için teknik destek; (iii) Yatırım gereksinimleri ve finansman ihtiyaçları.*

4.2.2 Danışmanlık Hizmeti Paket 2 - «Standartları Karşılamak"

Aşağıda özetlendiği gibi bu paket, aşağıdakileri ele alacak belirli hizmetleri sağlamak amacıyla, iki alt pakete bölünecektir: (i) Tarım üreticileri için ulusal standartlar/AB standartları ve yükümlülükleri; ve (ii) Tarımsal gıda ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması için gerekli olan ulusal standartlar, AB standartları ve (yerel ve uluslararası) diğer standartlar.

a. Alt-Paket 2a - «Tarımsal Standartlar"

Bu paket halk sağlığı, çevre, hayvan refahı ve AB Çapraz Uyum gereksinimleriyle bağlantılı Ulusal standartlar ve AB "Zorunlu Standartları" konusunda teknik tavsiyelerde bulunmaktadır. Danışman, neyin, nasıl ve ne zaman geliştirilmesi gerektiği konusunda ayrıntılı bir eylem planı hazırlamak için,

Danışmanlık Hizmetleri Paketi 1 "Durum Değerlendirmesi"nden elde edilen bulguları izleyecektir. Bu gereksinimleri belirlemek için var olan ana hatlar yasada (ulusal) ve çapraz uyum halinde AB düzeyindeki çeşitli düzenlemelerde belirtilir. (NOT: Ulusal gereksinimlerin özeti Ek 8'de sunulmuştur).

Çapraz Uyum'a gelince, şartlar henüz yerel mevzuata aktarılmış değildir ve doğrudan ödemeler veya şu anda çiftçilere sunulan gelir desteğinin diğer formlarıyla doğrudan bağlantılı değildir. Ancak, AB kurallarına sürdürülebilir tarımı ve yaklaşımı teşvik etmek amacıyla, danışmanlık hizmetleri, gıda güvenliği, hayvan sağlığı, bitki sağlığı, iklim, çevre, su kaynaklarının korunması, hayvan refahı ve tarım arazilerinin korunması kuralları ve gereksinimleri hakkında farkındalık yaratmak amacıyla çiftçilere sunulacaktır. Bu kurallar, iki farklı unsurdan oluşmaktadır (i) Yasal Yönetim Gereksinimleri (SMRs) ve İyi Tarım ve Çevre Koşulları (GAECs).

AB'de, çiftçiler kendi topraklarında "iyi tarım ve çevre koşullarını" korumak zorundadır. Bu kavram, erozyona karşı toprağın korunması, toprak organik maddesinin ve toprak yapısının bakımını ve peyzaj özelliklerinin korunmasını içerir. Ülke (AB üyesi ülkeler) bu parametreleri belirler. Yasal Yönetim Gereksinimleri söz konusu olduğunda ise, bunlar AB tarafından belirlenir ve bir dizi Avrupa Birliği direktifi ve tüzüğünde belirtilir. Bunlar halk sağlığı, hayvan ve bitki sağlığı, kimliklendirme ve hayvan kayıtları, çevre ve hayvan refahı ile ilgilidir.

b. Alt Paket 2b - «Üretim ve Pazarlama Standartları"

Bu alt paket, tarımsal gıda ürünleri ve hizmetlerinin "Üretim ve Pazarlama" kısmı ile bağlantılı standartlarla ilgilenir. Standartlar, şu anda yerel ve uluslararası olarak farklılık gösterir. Bu farklılıklar, AB düzenlemelerinin henüz yerel ulusal mevzuata aktarılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, ek standartlar daha fazla gıda güvenliği koşullarını garanti etmek amacıyla ülke ve/veya gıda zincirlerinin sayısına göre ayarlandı. Bu bağlamda, bu paket kapsamındaki hizmetler, bu kurallardan kaynaklanan koşullar ve gereksinimler konusunda farkındalık yaratacak, aynı zamanda bu koşulların yerine getirilmesi ile olarak ortaya çıkabilecek çeşitli pazar fırsatlarını ortaya koyacaktır .

Ulusal tarımsal gıda standartları sınırlıdır ve çoğunlukla, vakaların çoğunda kamu sağlığı ve güvenliği ile bağlantılıdır (NOT: Bu gereksinimlerin ayrıntılı bir açıklaması Ek 8'de bulunabilir).

AB standartları ise , üç ana bölüm olan gıda güvenliği, hayvan sağlığı ve bitki sağlığına bağlıdır. AB bu üç bölümde, iç pazarın etkin işleyişini sağlarken, çiftlikten sofraya kadar, tutarlı tedbirleri ve yeterli izleme mekanizmalarıyla AB içinde yüksek standartta gıda güvenliği, hayvan sağlığı, hayvan refahı ve bitki sağlığı güvencesi amacıyla entegre bir yaklaşım benimsemiştir. Bu süreçi şunlar ile yönetilir: (i) AB'nin Gıda Güvenliği Beyaz Kağıdı; (ii) Avrupa Parlamentosu ve Mart 2016 tarihli bulaşıcı hayvan hastalıkları konusunda Konsey Tüzüğü ("Hayvan Sağlığı Yasası"); (iii) Gıda yasasının genel ilke ve gereksinimlerini ortaya koyan 28 Ocak 2002 tarihli Konseyi'in ve Avrupa Parlamentosu'nun 178/2002 sayılı tüzüğü (EC); (iv) tarımsal ürün pazarlarında ortak bir organizasyon kuran Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 1308/2013 sayılı Tüzüğünde (EC) tanımlandığı gibi sektör ve ürüne göre pazarlama standartları; (v) Organik Tarım Tüzüğü (EC) No 834/2007.

Ek uluslararası *Tarımsal Gıda Standartları* önerileri de sunulacaktır ancak bu, o özel sertifikaya ulaşmak için izlenecek olan süreç ve prosedürler hakkında mentörlük sağlanması ile sınırlı olacaktır. Danışmanlık hizmetleri sertifikasyon süreci ile uğraşmayacak veya bundan kaynaklanan herhangi bir maliyeti sübvanse etmeyecektir. Bu standartlar British Retail Consortium (BRC) Küresel Standartlarını, ISO standartlarını, HACCP ve Global Gap'i içerebilir.

Bu danışmanlık hizmetleri alt paketinin yerel pazarda ve yurtdışında, mevcut ve yeni pazarlara ulaşılabilirliğin artırılmasına yönelik *belirli alt-sektör reformları ve kalkınma ihtiyaçlarını* karşılamak için tasarlanmıştır. Böylece, danışmanlık hizmetleri, sunulan hizmetlerin daha etkili ve etkin olmasını sağlamak amacıyla tek tek bireylere değil; sadece çiftçi örgütleri, üretici grupları, kooperatifler ve tarım işletmelerine sunulur.

4.2.3 Danışmanlık Hizmeti Paket 3 - «İş Geliştirme"

Bu paket, çiftçilerin ve ailelerinin geliri ve geçimi, toplum geliştirme ve iş canlandırmanın iyileştirilmesine katkıda bulunan mevcut (ya da potansiyel) fon tedbirleri ve mekanizmaları ile bağlantılı birçok alt paket kapsamında düzenlenen geniş bir dizi teknik hizmetten oluşur. Bu bağlamda, danışmanlık, pazara etki eden daha sürdürülebilir ve çeşitlendirilmiş kırsal ekonomiye katkıda bulunmak için, kırsal işletmelerin ekonomik tabanının güçlendirilmesi ve potansiyel olarak genişletilmesine yönlendirilecektir. Bu paket kapsamındaki hizmetler, potansiyel başvuru sahiplerine fayda sağlayacak, başarılı proje fikirleri geliştirmek adına teşvik etmeye, daha büyük bir nüfusun yanı sıra yerel topluluktaki hizmet, ürün ve tesislerin mevcut yelpazesine erişime ve bu yelpazenin genişletilmesine hizmet edecektir. Bu alt paketler aşağıdaki alanlardan oluşmaktadır:

(i) Alt Paket - Çiftlik Modernizasyonu
(ii) Alt Paket - Tarımsal Gıda Üretimi ve Pazarlama
(iii) Alt Paket - Temel Hizmetler ve Köy Yenileme
(iv) Alt-Paket - Ormancılık
(v) Alt Paket - Tarımsal-Çevre
(vi) Alt-Paket - Organik Tarım
(vii) Alt Paket - Üretici Organizasyonlarının/KOBİ'lerin kurulması

Her bir alt paket, her bir alt-paketin niteliğine bağlı bir yapılandırılmış hizmet grubundan oluşacaktır. Danışmanlık, önerileri programın hata oranını etkileyecek uyumsuzluktan kaynaklanan riskleri azaltmak amacıyla özel tedbirler yani Tarımsal-Çevre ve Organik Tarım için zorunlu hizmet dikkate alınarak gönüllü olarak başlayabilir. Bu tedbirlerin çoğu henüz aktif olmadığından, bu paket kapsamında sağlanan danışmanlık hizmetleri, potansiyel yararlanıcıların bu tedbirlere ulaşabilirliklerine paralel olarak halka sunulabilir. Bu da danışmanların mevcut koşullar ve bu tedbirlerin gereksinimleri konusunda eğitilmelerine izin verir. Bu hizmetlerin etkili bir şekilde halka sunulması için bakanlık ve diğer finansal destek makamlarıyla koordinason gerekmektedir.

Şu an, «Üretici Organizasyonlarının/KOBİ'lerin Kurulması" konusunda bir finansman mekanizması eksikliği vardır. Bu, danışmanlık hizmetinin etkinliğini ve bu tür organların oluşumunun teşvik edilmesini sağlamak için gerekli olacaktır ve aynı zamanda SWOT tanımlanması sırasında belirlenen bir ihtiyaçtır. Alt paketlerin her birinin altında sunulmak üzere önerilen bir dizi danışmanlık hizmetleri sırasıyla şunlardır:

Danışmanlık Alt Paketi	Sunulan Danışmanlık Hizmetleri
Çiftlik Modernizasyonu	• Yeni tarım uygulamalarının tatbiki • Yeni teknolojinin tanıtımı • Çiftlik Yönetimi ve kayıt tutma • Hayvan ve Bitki Hastalığı denetimi • Besin yönetimi • Su idaresi • Haşere kontrolü • Yenilenebilir Enerji ve kaynakların etkin kullanımı • Tarım çeşitlendirme
Tarımsal Gıda Üretimi ve Pazarlama	• Yeni teknolojilerin ve süreçlerin uygulanması • Yeni ürünlerin geliştirilmesi • Depolama ve teslim
Temel Hizmetler ve Köy Yenileme	• Tarımsal faaliyetlerden tarım dışı faaliyetlere kadar çeşitlendirme - gereksinimler, fırsatlar, planlama ve finansal destek konusunda danışmanlık • Topluluk kalkınma girişimleri - kolaylaştırma, bilinçlendirme, yönetim planlaması • İşbirliği
Ormancılık	• Ormancılık yönetim planları, «yangın riski önleme" ve "Biyolojik Çeşitlilik yönetimi ve biyolojik çeşitliliğin korunmasını" içerir.
Tarımsal-Çevre ve İklim Değişikliği (AECM)	• 2014-2020 RDP kapsamında planlanan her AECM alt tedbiri için taahhütler ve yükümlülükler
Organik Tarım	• Konvansiyonel tarım Dönüşüm planlaması • Organik sertifikasyonun korunması
Üretici Organizasyonların/KOBİ'lerin kurulması	• Grup oluşumunun kolaylaştırılması • Yıllık çalışma programlarının hazırlanması • Pazarlama Stratejileri • KOBİ start-up'ları için iş planlaması:

Yukarıdaki hizmetler, mevcut finansman fırsatları ve mekanizmaları ve proje fikirlerinin ve planlarının geliştirilmesi konularında farkındalık yaratarak yatırım için bir öncülgörevi görecektir. Danışmanlar müşterilere yatırım ihtiyaçları, seçenekler ve yükümlülükler konusunda ayrıntılı tavsiyelerde bulunacaklar.

4.2.4 Danışmanlık Hizmeti Paket 4 - «Finansmana Erişim"

Şu anda bir dizi kamu yatırım destek programı vardır. Bunlar AB Hibelerini ve diğer bağışçılar tarafından sağlanan yardımları içerir. Bu programların her biri, çeşitli yatırımcıların yanında, tarım ve kırsal kalkınma yatırımlarının farklı türlerini destekler. Geçerli jeo-politik durum bu programlara zarar vermektedir ve programların uygun olduğu yerlerde sınırlamalar da bulunmaktadır. Bir başvuru sahibinin her programı, finansal destek imkanlarını ve bunların her biri için farklı uygunluk koşullarını çok iyi anlaması gerektiğinden, bu durum başvuru sürecinde bir karmaşa yaratmıştır. Şu anda farklı finansman kaynaklarını tek bir uygulama sürecinde bir arada toplama imkanı yoktur.

Bu karmaşa, yatırımlarda bütüncül yaklaşım sergilemek için bir finans "karışımı" gerektiren proje ve başvuru sahiplerinin seçilmesi yönünde doğal bir sürreci beraberinde getirir. Malların, hizmetlerin ve işlerin bir arada toplanması tarım ve kırsal kalkınma projeleri için sık yaşanan bir ve bu normalde tek bir program kapsamında izin verilmeyen bir durumdur. Bu sorun, başvuranların gerekli tüm bilgileri elde edebileceği özel bir «Merkezi Yardım Masası"nın (Proje Yönetim Birimi ve bakanlık arasındaki koordinasyon) olmamasından dolayı daha kötü bir hal almaktadır. Bu nedenle, danışmanlık hizmetleri çok önemli bir rol oynamaktadır. Tarım ve kırsal kalkınma için stratejik hedefler ve öncelikler ancak, yatırım desteği, bütüncül bir entegre yaklaşımla ele alındığında mümkün olabilir. Bu danışmanlık hizmeti paketi kapsamındaki destek, iki alt pakete bölünmüştür ve yatırım ihtiyaçları ve gereklilikleri konusunda danışmaya yöneliktir. Erişim fonlarına destek ve sözleşmeli projelerin uygulanması aşağıdaki gibidir:

a) Danışmanlık Hizmeti Alt Paket 3a - Finansman için Hazırlık Desteği

Bu paket kapsamında, hizmetler, proje fikirleri ve planları finanse etme talepleri için başvuru formlarını hazırlamak için potansiyel başvuru sahiplerine tavsiye sağlamak ile ilgilidir. Sunulan hizmetler, aşağıdaki faaliyetler ve adımlardan oluşacaktır:

Uygunluk, fizibilite ve maliyetin verimliliğini belirlemek için, proje fikrinin değerlendirilmesi. Projenin uygun ve makul olduğu belirlendiği sürece hizmetler şu şekilde devam edecektir:

(i) İlgili teklif çağrılarının kuralları ve şablonları doğrultusunda başvuru formları ve dosyalar hazırlamak;
(ii) Gerekli destekleyici belgeler ve bunları toplamak için kaynak konusunda adayları yönlendirmek;
(iii) Sunulan destekleyici belgelerin eksiksiz ve geçerli olduğunu teyit etmek;
(iv) Bir proje iş planı/maliyet fayda analizi hazırlamak (ilgili teklif çağrısında belirtildiği gibi);
(v) Ek bilgi, açıklama ya da daha fazla belge desteği talebi olması halinde başvuru sahibini desteklemek;
(vi) Proje finansmanı için krediye erişmek adına finansman kurumları ile başvuru sahibine kolaylık ve destek sağlamak.

Hizmetler, yapım veya yeniden yapım için tasarımlar, maliyet belirleme ve tedarikçilere tavsiye gibi unsurları kapsamayacaktır. Bu, çıkar çatışmalarını önlemek için kesinlikle yasak olacaktır.

b) Danışmanlık Hizmeti Alt Paket 3b - Anlaşma Sonrası Proje Yönetimi

Bir proje seçildiğinde ve sözleşme yapıldığında, yararlanıcı sözleşme yükümlülüklerine uygun olarak, danışmanlık hizmetlerinin projenin düzgün bir şekilde uygulanmasına yardımcı olmasını isteyebilir. Bu durumda, hizmetler şunlar olacaktır:

(i) Belirlenmiş olan özelliğe ve fiyata göre uygulanan satın almaların sağlanması;
(ii) Tüm yazışmalar ve belgeleri içeren bir proje dosyasının tutulması;
(iii) Projeyle ilgili kontroller ve denetimler sırasında yardım sağlanması;
(iv) Proje maliyetlerinin ödenmesi için ödeme taleplerinin hazırlanması;
(v) Önerilen değişikliklerin ayrıntılı bir açıklaması ve gerekçesinin hazırlanması da dahil olmak üzere, sözleşmenin değiştirilmesi için onay almak üzere taleplerin hazırlanması;
(vi) Sözleşme makamının talep ettiği şekilde rapor vermek.

4.3 Danışmanlık Hizmeti Sağlama Yaklaşımı

Her danışmanlık paketinin, kaynakların rasyonel kullanımını sağlarken, etkinliğini de garanti etmek adına, hizmetin organize edildiği ve sunulduğu belirli bir yaklaşımı olacaktır. İki yaklaşım benimsenecektir: Bunlar, *birebir* sunulan danışmanlık (ör. danışman ve müşteri arasındaki kişiye özel hizmet) ya da *grup danışmanlığı* (ör. ortak ihtiyaçları olan müşteri grupları ve danışman arasındaki hizmet) olarak isimlendirilir. Danışmanlık hizmeti paketleri temel alınarak aşağıdaki hizmet sunumu yaklaşımları benimsenecektir:

Ref	Danışmanlık Hizmeti Paketi	Kişiye özel birebir danışmanlık *(bireysel müşteriye danışman)*	Grup Danışmanlığı *(çok sayıda müşteriye danışman)*
Paket 1	**Durum Değerlendirmesi**	✓	
Paket 2	**Standartları Karşılama**		
Alt Paket 2a:	Tarımsal Standartlar	✓	
Alt Paket 2b:	Üretim ve Pazarlama Standartları		✓
Paket 3	**İş Geliştirme**		
Alt Paket 3a:	Çiftlik Modernizasyonu	✓	
Alt Paket 3b:	Tarımsal Gıda İşlem ve Pazarlama	✓	
Alt Paket 3c:	Temel Hizmetler ve Köy Yenileme		✓
Alt Paket 3d:	Ormancılık		✓
Alt Paket 3e:	Tarımsal Çevre		✓
Alt Paket 3f:	Organik Tarım	✓	
Alt Paket 3g:	Üretici Örgütleri Kurmak/Kobi		✓
Paket 4	**Finansmana Erişim**		
Alt Paket 4a:	finansal Destek Hazırlığı	✓	
Alt Paket 4b:	Sözleşme Sonrası Proje Yönetimi	✓	

4.4 Hizmet Sağlayan Danışmanların Eğitimi

Danışmanlık sisteminin bir parçası olarak, en yeni bilgi ve bilgi birikimi temel alınarak, kaliteye dayalı ve bilinçli tavsiyelerde bulunmak amacıyla danışmanlık hizmet sağlayıcının tuttuğu danışmanları eğitmek için paralel bir eylem programlanacaktır.

En iyi uygulama ve bilginin işlevsel seviyeye etkin bir şekilde transferi, çok nitelikli ve bilgi birikimine sahip bir danışmanlık sistemine bağlıdır. Danışmanlık hizmetinin her yönüyle meşgul olan

danışmanların eğitilmesi konusundaki destek, danışmanlık hizmeti sırasında tüm güncel ve ilgili bilgilerin ve niteliklerin müşteriye sağlanmasını garanti edecektir.

Tarım danışmanı eğitimlerinin faydalı rolü, çiftçilik ve kırsal kalkınma uygulamalarına sürdürülebilir bir yaklaşımı garanti ederken, rekabet edilebilir ve canlı bir tarımın temin edilmesidir. Danışmanların niteliklerinin geliştirilmesi, Kırsal Kalkınma hibe programları ve diğer olası kamu müdaheleleri kapsamında diğer müdahele alanlarını etkin bir şekilde tamamlayacak ve destekleyecektir ve harcanan paranın karşılığında çok daha büyük bir başarıyı garanti edecektir.

Eğitim, sistemin bir parçası olarak önemli bir yeri olan ve hizmet sağlamak için hizmet sağlayıcının kapasitesini belgeleyen temel faktör olarak zorunlu bir gereklilik olacaktır. Yıllık bazda hizmet sağlayıcı(lar), Yıllık Uygulama Programı'nın bir parçası olarak kullanmayı amaçladıkları tüm danışmanlarının katılım sertifikaları sunmalıdır. Eğitime katılmayan ya da eğitimi tamamlamayan danışmanlar, önerilen hizmetlerin hiçbirini sağlamaya elverişli olmayacaktır.

Süregelen profesyonel kalkınma eylemlerinde yer almaları, danışmanlara, bilgi birikimlerini sürekli olarak geliştirme ve hızla değişen tarım endüstrisindeki ve ortamındaki en yeni tekniklere ve düzenleyici gerekliliklere aşina olma imkanı verecektir. Bu durum, bilgili, profesyonel ve yetkin danışmanların gelişmini destekleyecek ve böylece danışmanlık hizmeti alanların aldıkları hizmet kalitesini yükseltecektir. Bu da dolayısıyla, daha rekabetçi ve çevresel olarak verimli çiftçilik, ormancılık ve diğer kırsal iş geliştirme uygulamalarını besleyen daha verimli ve etkin uygulamalara zemin hazırlayacaktır. Özellikle, şu aşağıdaki maddelere katkıda bulunacaktır:

i. Mesleki yeterliğin korunması;
ii. Mevcut bilgi ve niteliklerin arttırılması, ve;
iii. Yeni bilgi ve niteliklerin geliştirilmesi.

Buna ek olarak, Avrupa Komisyonu (EC) hibeleri, Kırsal Kalkınma Planı (RDP) ve diğer programların başarısı (projelerin çeşitliliği ve sayısının artması, katma değerli projeler, sonuçları ve etkileri), potansiyel tedbirlerden yararlanlara güncel danışmanlık hizmeti sağlayan uygun niteliklere sahip danışmanlara bağlı olacaktır. Böylece, bu eylem geniş ölçüde kırsal kalkınma ve tarım amaçlarına katkıda bulunacaktır.

Eğitim sadece, danışmanlık hizmet sağlayıcı hükmünde (Paket 1-4) yer almayan ve eğitim programı, uzmanlık, yaklaşımlar ve paranın karşılığı bağlamında en iyi teklifi seçmek için ihaleye davet edilenler arasından seçilecek kurumlar tarafından verilecektir.

4.5 Sistem Mekaniği

Sistem üç ana kısımdan ya da fonksiyondan oluşacaktır. Bunlar, (i) Düzenleyici Fonksiyon; (ii) Operasyonel Fonksiyon; ve (iii) Değerlendirme Fonksiyonu:

Şema 3 *Danışmanlık Sistem Mekaniği*

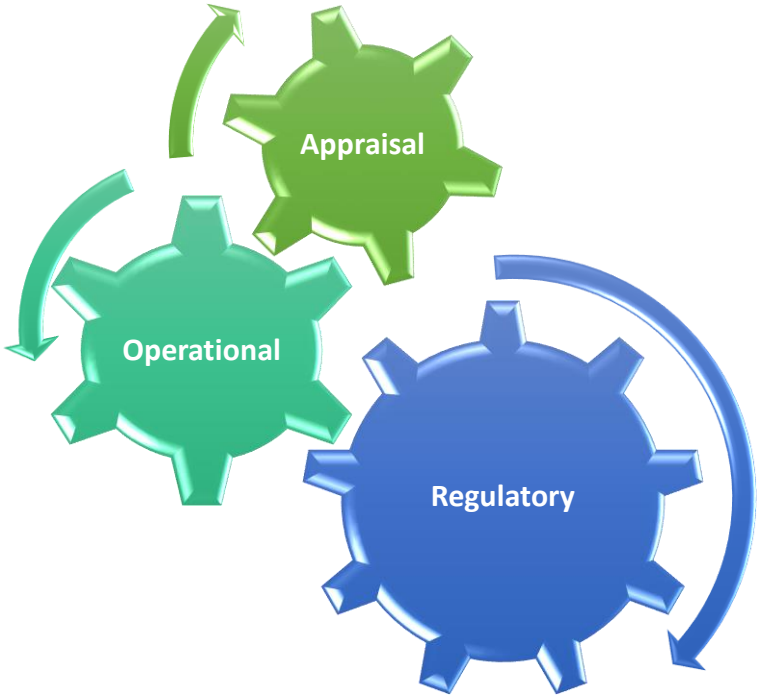

Bu fonksiyonlar, nasıl çalışacaklarının, bunlardan kimin sorumlu olacağının ve bunların birbirlerine nasıl bağlanacaklarının açıklamalarıyla birlikte aşağıda ana hatlarıyla anlatılmıştır.

4.5.1 Düzenleyici Fonksiyon

Bu fonksiyon, danışmanlık hizmetinin yürütücüsü olarak görev almak üzere *Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar)ın sertifikasyonu* ile ilgilenir. Bu fonksiyonu yükümlenen sorumlu birim *İzleme Komitesi'dir.*

Bu süreç, çalışanları yeterli derecede eğitmek, işlemsel kaynaklar ve tüm sektörleri ve danışmanlık ihtiyacını kapsama kapasitesi ve tüm bölgede hizmet sağlama ve çevreye ulaşabilirlik adına asgari gereklilikleri (bakınız Kısım 3.6) tamamlama kapasitesinden dolayı *Danışmanlık* Hizmet Sağlayıcı(lar)ın yakından incelenmesini gerektirmektedir. Bu süreç, hizmetin tutarlılığını, kapsamını ve kalitesini korumak açısından önemlidir ve yıllık bazda yürütülecektir. Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı, İzleme Komitesi'nin kontrol edip doğrulaması için bütün bilgileri içeren bir *Yıllık Uygulama Programı* hazırlayacaktır. Hizmet Sağlayıcı'nın asgari şartları karşıladığı durumlarda, İzleme Komitesi, ilgili takvim yılında geçerli olmak üzere çalışma izni ile birlikte hizmet sağlayıcıyı yetkilendirir. Belirli bir yıl (kurulum) için izin verilmesi, otomatik olarak ömür boyu izin verileceği anlama gelmemektedir.

4.5.2 Operasyonel Fonksiyon

(i) Planlama ve Koordinasyon

Sistemin yönetimi ve icraatları için Tarım ve Kırsal Danışmanlık Merkezi'ne yetki verilecek, merkez de bunun karşılığında etkili koordinasyon ve İzleme Komitesi ve Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) ile işbirliğini sağlayacaktır. Merkez, Tarım Bakanlığı bünyesinde bir ofis kuracak ve Danışmanlık Hizmet Sağlayıc(lar) tarafından tutulacak bir danışman ekibi tarafından sağlanan bütün hizmetleri koordine etmek, yönetmek ve izlemekten sorumlu olacaktır. Bu yapının günlük icraatlarla ilgilenmesi için uygun idari destek verilecektir.

(ii) Danışmanlık hizmetlerinin sağlanması:

Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar), mevcut hizmete, nerede ve nasıl ulaşabileceği konusunda potansiyel müşterilerin farkındalığını arttırmak için bilgilendirme ve reklam kampanyasının sorumluluğunu üstlenecektir. Bu süreç devam eden bir süreçtir ve Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar), Yıllık Uygulama Programı'nın (AIP) bir parçası olarak kapsamlı iletişim planı sağlayacaktır. Bu süreç doğrultusunda potansiyel müşteriler daha fazla bilgi ya da teknik destek için Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar)a yönelmeye teşvik edilecektir.

Hizmet temini, her zaman müşteri tarafından hizmet sağlayıcısına gönderilen yazılı talep ile başlamalıdır. Söz konusu talep, talep eden tarafın ayrıntı bilgileri ve talep edilen hizmet ya da hizmetlerin türünü belirten basit bir başvuru formu şeklinde olabilir.

Bu bilgi, TDH projesi tarafından *Danışmanlık Hizmetleri Bilgi Yönetim Sistemi'ne* kayıt edilecek ve İzleme Komitesi'ne ve Merkez'e sınırlı erişim ile, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar)a yetki verilecektir. Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) bu hizmeti kullanmak, gerekli bakım ve iyileştirmeleri yapmak zorunda olacaklardır. Daha fazla bilgi için baknız Ek 10. Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar), aşağıdaki nedenlerle bu bilgiyi işleyecektir:

i) Hizmet alacak müşterinin uygunluğunu belirlemek;
ii) Müşterinin profili ve ihtiyaçlarını karşılayan teknik uzmanlığa sahip danışmanı eşleştirmek, tanımlamak ve mobilize etmek.
iii) Danışman ile bireysel randevu düzenlemek;
iv) Hizmetin sağlanması için lojistik destek planlamak ve vermek (ör. araçlar, yakıt, materyaller vb.)

Danışmanlar sırasıyla her bir paket (1-4) için belirlenmiş hizmeti takip etmek ve her hizmetin sonunda yükümlülüklerle ilgili detaylı bir rapor hazırlamak zorunluğunda olacaktır. Bu amaçla, hizmetin sağlanması için tutarlı ve gözetlemesi kolay, sistematik bir yaklaşımı benimsemek için detaylı yönergeler, el kitapları ve şablonlar mevcut olmalıdır.

Bu bilgi ve diğer bilgiler, İzleme Komitesi, Merkez ve mali otoritelerin hizmetleri izlemesini, kalite kontrollerini yapmasını, hakediş ödeme talebi oluşturmasını ve gerekli veri ve bilgi ile izleme ve değerlendirme sistemini desteklemek için için Bilgi Yönetim Sistemi'ne kaydedilecektir.

Ödeme talebi Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) tarafından hazırlanacaktır ve ilgili finansman programı

ya da aracının ödemeden sorumlu makamlarına yönlendirilecektir. (Kısım 3.8'e bakınız)

Buna ek olarak, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar)ın sertifikasyonu için başlıca gerekliliklerden biri, danışmanların yeterli düzeyde eğitim almış ve deneyim kazanmış olduklarından emin olmaktır. Bu bağlamda yönetim, bağlantıda oldukları tüm danışmanların, danışmanlık yaptıkları alanda düzenli eğitim aldıklarından emin olunmasından sorumludur. Hizmet sağlayıcının, kamu fonundan finansal destek aldığı durumlarda, yeterli muhasebe prosedürlerinin geliştirilmesi önemlidir. Sağlam mali yönetim sağlamak için, düzenli muhasebe kayıtlarının yanında, özel banka hesapları açılmalıdır ve tüm finansal işlemlerin denetleme kayıtları korunmalıdır. Yönetim aynı zamanda, raporlama zorunluluklarının yerine getirilmesinden ve tüm verilerin düzenli olarak kaydedilmesinden ve herhangi bir bilgi gereksinimi sağlayabilmek için devamlılığının sağlanmasından sorumlu olacaktır.

(iii) Danışman Eğitimlerinin Sağlanması

Bu hizmet, yerel eğitim sağlayıcılar yeterli kapasiteye ulaşana kadar TDH projesi tarafından organize edilecektir. TDH projesi kamu sektöründe istihdam edilmeyen ve ilgili danışmanlık hizmetlerini tamamlayıcı nitelikteki becerilere sahip yerel uzmanlardan oluşan bir havuzun tanımlanmasıyla ilgilenecektir. Teorik ve uygulamalı oturumlardan oluşan yoğun bir eğitim verilecektir ve bu eğitimin sonunda sadece en iyi hizmeti sunmak için gerekli becerilere ve bilgiye sahip uzmanların danışmanlık sistemine kaydedilmesi sağlanacaktır. Yerel eğitim sağlayıcıların gerekli kapasiteye ve görevi yerine getirmek için yeterli uzmanlığa sahip olduklarına dair güven kazanıldıktan sonra, AB tarafından finanse edilen Danışmanlık Hizmetleri Tedbiri (RDP 2014-2020) tarafından desteklenen teklif çağrısı yapılabilir. Bu bağlamda Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) tarafından tutulan danışmanlara eğitim düzenlemek ve vermek üzere eğitim sağlayıcılar seçilecektir. Bu hizmeti finanse etmekten sorumlu olan yönetim organı bu süreci koordine edecektir.

4.5.3 Değerlendirme Fonksiyonu

Değerlendirme fonksiyonu (izleme, kontrol ve değerlendirme), her biri önerilen sistem bünyesinde belirli bir aktörün görevlendirildiği farklı katmanlardan oluşmaktadır.

Tüm sorumluluk, sistem ve hizmetin yeterliliği ve etkililiğini değerlendirecek *İzleme Komitesi'*ne aittir. Merkez tüm ilgili bilginin toplanmasından, işlenmesinden ve danışma hizmeti verilmesine ilişkin düzenli esaslarla, *İzleme Komitesi'ne* rapor edilmesinden sorumludur.

Danışmanlara hizmet sağlamak için atanan eğitim sağlayıcıların aynı zamanda, beceri ve bilgi faaliyetlerinin gelişimi ile ilgili olarak izleme verisi sağlaması gerekecektir. İzleme ve değerlendirme çerçevesi ile ilgili detaylar, Kısım 3.9'un bir parçası olarak sunulmaktadır. Bu süreç, teklif edilen hizmetin türünü danışmanlık için öncelikleri, gereken mali destek seviyesini ve hizmet sağlayıcıları için operasyonel gereklilikleri gözden geçirmek ve düzeltmek açısından çok önemlidir.

4.6 Hizmet Sağlanması için Asgari Zorunlu Gereksinimler

Danışmanlık hizmetinin özel sektörden birden fazla sağlayacısı olması bekleniyor. Bununla beraber, uzmanlığın kaynağına bakılmaksızın (kamu danışmanlık hizmeti için de geçerli olabilir), Danışmanlık

Hizmet Sağlayıcı(lar), Danışmanlık Hizmetleri için yeni bir yasal metinde taahhüt edilecek olan bir takım koşulları yerine getirmek zorunda olacaktır.

Bu herhangi bir finansal desteğe erişim verilmesinden önce, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcının göstermesi gereken bir ön koşul olacaktır. Bu koşullar, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) tarafından hazırlanması gereken Yıllık Uygulama Programı'nın (AIP) bir parçası olarak İzleme Komitesi tarafından yıllık bazda gözden geçirilecektir. AB destekli unsurlar olması durumunda, AB Program Destek Ofisi, İzleme Komitesi'nden bağımsız olarak kontroller gerçekleştirecektir. Prensip olarak, asgari işlevsel gereklilikler (uygunluk) aşağıdaki şartlara göre doğrulanacaktır:

4.6.1 İnsan Kaynakları

i) Danışmanlık Hizmet Sağlayıcının öngörülen tüm çalışmaları sorunsuz bir şekilde (merkez ofis ve bölge ofisler) yerine getirecek yeterlilikte çalışanları (idari ve teknik) olduğunu kanıtlaması gerekmektedir.
ii) Bu hizmeti sağlayacak danışmanların listesi, Yıllık Uygulama Programı kapsamında İzleme Komitesi'ne (ya da EUPSO'ya) bildirilmelidir. Yetkili Makamlar, niteliklerin türünü ve alınan eğitimlerin uygunluğunu doğrulayacaktır;
iii) Danışmanların yerlerinin değiştirilmesi gerektiği durumlarda, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı, İzleme Komitesi'ni (ya da EUPSO'yu) bilgilendirerek yer değişimini gerçekleştirir. Yine de, asgari nitelik gereksinimlerinin karşılandığından ve Yıllık Uygulama Programı'nda belirtilen tüm danışman sayılarının sağlandığından emin olunmalıdır. Bu gerekliliklerin uyumu, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın ödeme yetkisinden önce 'finansman birimi' tarafından üstlenilen yerinde kontrollerle doğrulanacaktr.
iv) Danışmanlar için belirleyici eğitim planı.

4.6.2 Yönetim ve İşlevsel Kaynaklar

Danışmanlık hizmeti sağlamak için organizasyon kapasitesi: İzleme Komitesi yıllık bazda Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın kapasitesini değerlendirecektir. Değerlendirme, Yıllık Uygulama Programı baz alınarak yapılacaktır. Program, aşağıda verilen maddelerle ilgili asgari bilgi içermelidir:

- Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın organizasyonu ve yapısı;
- Danışmanlık faaliyetlerinin koordinasyonu ve uygulaması için kurumiçi kurallar;
- Hizmet sağlamak için işlevsel kaynak ve tesislerin detaylı envanteri. ör: ulaşım, tesisler, ekipman, bilgi işlem, vb.;
- Danışmanlık hizmeti alacak potansiyel kişilere ulaşmak için iletişim planı.

4.6.3 Nitelikler ve Uzmanlık

Tüm danışmanların aşağıda verilen alanlardan birinde Yüksek Öğrenim Diploması (BSc ya da daha yüksek) olması gerekmektedir. Orjinal sertifikanın kopyası ile kanıtlı olması gereken bu alanlar; tarım (ziraat ve/veya hayvancılık), ekonomi ya da yönetimdir.

Tarım ve/veya kırsal kalkınmayla ilgili konular ya da AB hibe programlarının yönetimi konusunda danışmanlık eğitimi ve tavsiye verilmesi konusunda en az 1 yıllık uygulamalı deneyim aranmaktadr.

4.6.4 Danışmanların Eğitimi

Danışmanların, sistemin bütünsel yaklaşımının bir parçası olarak verilen eğitime katılma zorunlulukları olacaktır. Tarım Bakanlığı bünyesindeki Merkez, tüm danışmanların verilen eğitimlere katılımını sağlamak için danışmanların eğitimi için sözleşme yapılan hizmet sağlayıcıları konusunda Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'yı bilgilendirecektir.

Eğtimi tamamlayan tüm danışmanlara katılım belgesi verilecektir. İzleme Komitesi ve/veya EUPSO bunu, yıllık bazda danışmanların listesinin onay sürecinin bir parçası olarak onaylayacaktır.

4.7 Yasal Çerçeve

4.7.1 Yasal Dayanak

Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmeti düzenlemesinin yasal dayanağı, birincil mevzuat ile düzenlenecektir. Önerilen yasal metin taslağı EK 9'da verilmiştir.

TDH proje desteğiyle birlikte, Tarım Bakanlığı, geçici bir düzenleme olarak, ana yönetim, operasyonel hizmetler ve danışmanlık hizmetleri yapılarının kurulumunu sağlamak için, bir Bakanlar Kurulu kararnamesi hazırlayıp onaylayacaktır.

4.8 Sistem ve Hizmetlerin Finansmanı

4.8.1 Finansman gereksinimleri

Önerilen Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmeti'ni işler kılmak için birçok finansal gereksinim karşılanmalıdır. Prensip olarak 4 ana bölüm veya bütçe hattı gerekmektedir:

(i) *ARAS Merkezi ve İzleme Komitesi'nin kurulum ve işletme masrafları:* Sekreterlik desteği ve yönetim dahil olmak üzere tüm işlemlerin doğrudan masraflarını kapsar. İzleme Komitesi üyelerine ödenmek üzere bir ücret düşünülmemiştir. Fakat gerekli toplantılara katılımı mümkün kılmak adına yapılan harcamaların karşılanması öngörülmektedir.

(ii) *Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar)ın kurulum ve operasyonel masrafı:* Ofisin kurulması, idari masraflar, personel maaşları, sigorta, donanım, kira, araç gereç ve iletişim ile doğrudan alakalı bütün masrafları kapsar.

(iii) *Sağlanan danışmanlık hizmeti masrafları:* Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) tarafından danışmanlık hizmeti sunmak için yapılan harcamalardır (ör. özel danışman ücretleri, yönetim giderleri, ulaşım giderleri, eğitim malzemeleri, danışmanlık sağlanan yerle ilgili harcamalar, vs.).

(iv) *Danışmanların eğitim masrafları:* Danışmanlara danışmanlık eğitiminin organizasyonu ve sağlanması için yapılan harcamalardır (ör. eğitimi verenlerin masrafları, ulaşım giderleri, eğitim için hazırlanan malzemeler, eğitim sağlanan yerle ilgili harcamalar, vs.).

4.8.2 Finansman kaynakları

Sistem ve hizmetlerin finansmanı karışık bir işlemdirçünkü 4 bütçe hattının tümünü karşılayabilecek tek bir kaynak bulunmamaktadır. Tüm giderleri karşılayabilmek için birden fazla finansman kaynağından faydalanılmalıdır. Gelecek döneme (2020'ye kadar) dair finansman seçeneklerinin kapsamlı analizi sonrasında, aşağıdaki finansal araç ve mekanizmaları ortaya çıkmıştır:

(i) AB Hibeleri: AB hibeleri[7], 2014-2020 dönemine ait Kırsal Kalkınma Programı tedbirleri kapsamında sağlanmaktadır. Danışmanlık desteği ve danışman eğitimleri öngörülerek Danışmanlık Hizmetleri Tedbirleri hazırlanmıştır. İlk başka tedbir taslağı, kurulum ve operasyonel masrafları kapsayacak herhangi bir hüküm içermiyordu. Tedbirin düzenlemesi, bu gideri de kapsamak ve stratejide önerilen yaklaşımla tedbiri uyumlu hale getirmek amacıyla TAEIX ve TDH proje uzmanları tarafından yapıldı. Şu anda finansman PRAG Hibe düzenlemelerine tabidir. Başvuru, sözleşme ve uygulama süreci PMU tarafından desteklenen EUPSO'nun sorumluluğunda olacaktır.

(ii) Türkiye Yardımı: Türkiye'den gelen yardıma yılda bir hazırlanan ayrı bir programlama belgesi üzerinden erişilebilir. Bu destek, programın 3. bölümü altında kar amacı gütmeyen kuruluşlarla ilgili madde kapsamında kullanıma sunulabilir. Destek, kar amacı gütmeyen faaliyetlerle sınırlıdır ve kapasite artırma ile eğitim konularına yoğunlaşmaktadır.

(iii) TDH Projesi (AB tarafından finanse edilen): TDH projesinin kaynakları kısıtlı olmakla birlikte çok kısa bir proje süresi bulunmaktadır. Yine de bir danışmanlık sisteminin geliştirilmesi, kapasite artırma tedbirleri, yerel özel danışmanlardan oluşan bir havuzun eğitimi ve sertifikasyonu, danışmanlık sistemi yönetim ve koordinasyon yapılarının kurulması, pilot danışmanlık sistemlerinin oluşturulması, sistem izleme ve yönetimi için BT platformlarının geliştirilmesi, bilgi geliştirme ve alışverişi üzerine destek öngörülmüştür.

(iv) Yerel fonlar: Tarım Bakanlığı, bakanlığa bağlı dairelerin icraatları için bütçe hatları belirlemiştir ve bunlar arasında bilgi temini, eğitim ve çiftçilere danışmanlık hizmeti bulunmaktadır. Bununla birlikte, herhangi bir program kapsamında geçerli masraf kabul edilmediklerinden, İzleme Komitesi'nin ve Merkez'in kurulması ve icratıyla ilişkili masrafların bu kaynaktan finanse edilmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki tablo , sırasıyla finansal araçlar kapsamında finans ihtiyaçların geçerliliğini özetlemekte ve bugüne kadar gözlemlenen koşulları açıklamaktadır.

[7] Kıbrıs Türk Toplumu için 2013 AB Yardım Programı

Finansman ihtiyacı	AB Hibeleri		Türkiye Yardımı		TDH Projesi		Yerel (Devlet Fonları)	
	Uygunluk	Koşullar	Uygunluk	Koşullar	Uygunluk	Koşullar	Uygunluk	Koşullar
İzleme Komitesi ve Merkez'in kurulumu ve işler kılınması	X		x			Kuralların ve süreçlerin geliştirilmesinde sınırlı destek ve sınırlı eğitim.		"Bakanlık Kararı"nın yayınlanmasının ardından uygundur
Danışmanlık Hizmet Sağlayıcılar'ın kurulumu ve işler kılınması	✗	Uygundur ama 2014-2020 RDP'nin son versiyonunda ayrıntıların değerlendirilmesi gerekmektedir.	X	Uygun faydalanıcılar, teklif çağrısından en az 3 ay önce çalışır durumda olmalıdır.	X	BT Platformuve yönetim ve icraatlara yönelik eğitimlerin geliştirilmesiyle sınırlıdır.	X	
Danışmanlık masrafı	✓	Uygundur ama 2014-2020 RDP'nin son versiyonunda ayrıntıların değerlendirilmesi gerekmektedir.	X	Uygun değil	X	Bazı pilot eylemler dışında kapsam dışındadır .	x	
Danışman eğitim giderleri	✓	Kısmen. 2014-2020 RDP'sinde ve eşfinansmanı %80' olarak belirleyen AB Yardım Programı'nda mevcut danışmanlık dedbirlerinin tasarımıyla sınırlanmıştır.	✓	Organizasyon yapısında hiçbir kamu kuruluşu dahil olmadığında uygundur. En çok 200.000 TL olacak şekilde ortak finansmanın %75'i ile sınırlı yıllık hibeler bulunmaktadır.	✓	Proje kapsamı, süresi ve kaynaklarıyla sınırlıdır.	x	

4.8.3 Geçerli Masrafların Geri Ödenmesi

“Danışmanlık ve danışmanlara eğitim verilmesi”nin ana bütçe hatlarını karşılamak üzere tanımlanan başlıca finansman kaynağı olan AB hibelerinin yönetimiyle bağlantılı hizmet sağlama mekanizmalarını kapsayacaktır.

İzleme Komitesi’nin ve Merkez’in finansmanının yerel fonlardan sağlanması gerekecektir ve bir Bakanlar Kurulu kararıyla düzenlenecektir. AB destekli TDH projesine ilişkin aksiyonlar AB teknik destek kuralları ve prosedürleriyle düzenlenir.

2013 Kıbrıs Türk Topluluğu AB Yardım Programı kapsamında “özellikle kırsal kalkınma, insan kaynakları gelişimi ve bölgesel kalkınma olmak üzere ıslahatlar da dahil olmak üzere toplumsal ve ekonomik kalkınmanın tanıtılmasını” öngörmektedir. Bu önceliğin başarılması için mevcut alanlardan biri “Çiftlik Danışmanlık Hizmetleri’ni kuvvetlendirme Yardımı”dır. Uygun derneklrei ve bu hizmeti sunan tarım örgütlerini desteklemek için bir hibe planı tasarlanmaktadır. Programda[8] taahhüt edildiği üzere, uygun olan aksiyon türleri destek, danışmanlık hizmeti ve çiftçilere eğitim verilmesidir. Finansmanın %80’i AB tarafından ve kalan %20'si özel katkılarla sağlanmaktadır. Bir gösterge fon ödeneği 1.5ME olarak belirlenmiştir. Bu programın ve özellikle hibenin süresi, Aralık 2014’te başlayan ve altı yıl sonra yani Aralık 2020’de biten bütçe taahhütünün geçerlilik süresi ile bağlantılıdır.

PRAG Hibe Çerçevesi, Hibe’nin idaresini ve yürütülmesini yönetecektir. Hibe yararlanıcısı tarafından yüklenilen gerçek masraflar ya da basitleştirilmiş masraf seçeneklerine dayalı olarak mevcut olan maliyetlerin geri ödenmesi için başlıca iki seçenek vardır. Her ikisinin kombinasyonu farklı maliyet kategorilerini kapsayabilir.

Danışmanlık hizmetleri temininin desteklenmesi için AB Hibesi çıkarmayı değerlendirmeden önce, potansiyel yararlanıcıların (özel organizasyonların) kaliteli hizmet taahhütü verecek, AB desteğinin doğru bir şekilde finansal yönetimi ve organizasyonunu sğlayacak yeterli kapasite ve bağlılığa sahip olduğunun kanıtlanması önemlidir. Danışmanlık hizmeti alanların algısı ve güveni kadar stratejinin uygulanmasıyla kaydedilen ilerlemeyi riske atmamak için bu çok önemlidir. Fas projesi bu kapasitenin oluşturulmasında ve etkili sistemlerin ve prosedürlerin belirlenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

4.8.4 Önerilen Yaklaşım

Hibenin “Danışmanlık Hizmetlerinin Verilmesi” ve “Danışmanların Eğitimi” olmak üzere iki ayrı unsuru olmalıdır.

“Danışmanlığın Verilmesi” durumunda, hibe, kurulumu ve danışmanlık hizmetleri temininden doğan masraflarla ikiye katlanan hizmet sağlayıcı operasyonel masraflarını kapsayacaktır. Bu yaklaşım PRAG Hibesi Ana Esasları’nda belirlenen Sadeleştirilmiş Maliyet Seçenekleri kılavuzuyla paralel bir şekilde planlanması ve 1299/2013 No’lu (AB) Tüzüğünün 19. Maddesi ve 1304/2013 No’lu (AB) Tüzüğünün 12 (2)(4) No’lu Maddesi, 1303/2013 No’lu (AB) Tüzüğü’nün 67. ve 68. Maddesinin hükümleriyle paralel olarak DG REGIO tarafından yayınlanan Sadeleştirilmiş Maliyet Seçenekleri (SCO) Kılavuzunda detaylı

[8] 2013 AB Yardım Programı, Proje 2

olarak açıklanması tavsiye edilmektedir. Bunları, makul ve adil maliyetlere sahip olmanın önemi kadar uygun maliyetlerin hesaplanmasında indirgenmiş hata oranlarının garanti edilmesi için Avrupa Sayıştayı'nın önerdiği tavsiyeler takip etmektedir.

İki tür SCO uygulanacaktır: Sabit Fiyat ve Standart Birim Maliyet. Sabit Fiyat, danışmanlık hizmetlerinin verilmesi için gerekli dolaylı harcamaları kapsayacaktır ve hizmetlerin verilmesi için gerekli toplam personel giderlerinin (doğrudan maliyet) %15'i oranında hesaplanacaktır. Bu oranın uygulanması için herhangi bir hesaplama gereksinimi yoktur. Bu oran, müsade edilen maksimum oran olan %25'e çıktığında, ayrıntılı hesaplama gerekir.

Standart birim maliyetler olması durumunda, personel giderleri, malzeme ve seyahat gibi hizmetlerin verilmesiyle ilşkili doğrudan giderlerin miktarı temel alınmalıdır. Bütün danışmanlık hizmetlerinde bu hesaplamalar geçerli olacaktır ve yararlanıcıdan alınan birim fiyat, tarihsel veriler, istatistikler ya da Pazar araştırması ya da muhasebe verisi temel alınarak belirlenecektir.

EUPSO tarafından bağımsız bir şekilde değerlendirilen ve belgelendirilen, ayrıntılı bir adil ve doğrulanabilir metodoloji hazırlanmalıdır.

Bu standart oranlar, danışmanlık hizmetinin giderleri için uygun maliyetlerin geri ödenmesi için kullanılmalıdır.

"**Danışmanların Eğitimi**"nde, yukarıda belirtilen aynı sebeplerden ötürü Sadeleştirilmiş Maliyet Seçenekleri tavsiye edilmektedir. İki seçenek kullanılabilir: Götürü Bedel ya da Standart Birim Maliyet.

Götürü bedel kullanıldığında, örneğin bir eğitim içinminimum katılımcıyı sağlamak koşuluyla sabit bir oran belirlenir. Etkinliğin düzenlendiğinin ve minimum katılımcı sayısına ulaşıldığının kanıtlanması gerekecektir. Bu yaklaşımın dezavantajı, minimum katılımcı sayısına ulaşılamaması halinde, yararlanıcıya bütün miktar ödenmeyecektir. Standart birim maliyette ise, katılımcı/kursiyer başına sabit bir oran belirlenir. Bu personel (eğitimci), mekan, malzeme ve seyahat vs. masraflarını içerecektir. Bu yaklaşımın avantajı yararlanıcıya kursiyer sayısı oranında ödeme yapılmasıdır. Sözleşme makamı, Proje Teklif Çağrısı'nın bir parçası olarak oranları da (Götürü Bedel ya da Standart Birim Maliyet) yayınlamalıdır.

4.8.5 Kısıtlamalar ve gerekli değişiklikler

Hibeyi etkileyen AB Yardım Programı gibi finansal çevreleri gözden geçirirken, 2014-2020 RDP, PRAG Tüzüğü ve AK Sadeleştirilmiş Seçenekler Kılavuzu, yönetimi etkileyen bir takım konular, Hibe'nin etkisi ve yürütülmesi tanımlanmıştır.

AB Yardım Programı söz konusu olduğunda, destek "*az sayıda birlikleri ya da tarım organizasyonlarını*" hedeflemektedir. Diğer yandan, danışmanlık hizmeti sağlayıcıların haritalandırma uygulamasında TDH projesi "uygun" organizasyon olarak düşünülmek üzere gereklilikleri karşılayacak tek bir organizasyon olmadığını saptamıştır. Bu, yaklaşımın yeniden düşünülmesine neden olmuştur ve böylece AB fonlarının hiçbirisini riske atmadan hizmetlerin etkin bir şekilde sağlanması için uygun koşulları taşıyan yerel organizasyonların kapasitesinin ve becerilerinin yeterliliğini sağlamak için daha fazla teknik destek kaynağını (TDH projesi gibi) amaçlamaktadır. Bu, genel olarak bir Danışmanlık Sistemi'nin geliştirilmesi için mentörlük, bilinçlendirme, kılavuzluk gibi alanlara yatırım yapmak için ek kaynak gerektirecektir.

Bununla birlikte, bu program kapsamında desteklenen eğitim, danışmanlık ve destek, çiftçilerle sınırlıdır. Bu Strateji'de daha önce açıklandığı gibi, SWOT ve Strateji'de belirtilen ihtiyaçlar çeşitlidir ve çiftçiler, gıda işletmeleri, kırsal toplum ve KOBİ'ler vs. dahil olmak üzere çeşitli kırsal paylaşları ele alır. Bu sınırlama öncelikli olarak mevcut RDP tedbiri (M02) ve AB 1305/2013 No'lu AB Tüzüğü tarafından desteklenen kardeş tedbirin uyumlaştırması yoluyla ele alınmalıdır. İlaveten, **Entegre bir Danışmanlık Sistemi**'nin geliştirilmesi yaklaşımı, danışmanlık hizmetleri tedbirinin kapsamında olmayan özel bilgi ve eğitim ihtiyaçları üzerine eğilecek Eğitim ve Bilgi Geliştirme RDP tedbirinin (M01) tamamlayıcı nitelikteki kullanımına kullanımına dikkat etmelidir.

AB üye devletlerinde her iki tedbir de sürdürülebilir yönetim, çiftlik ve orman arazilerinin ve kırsal alanlarda etkin olan KOBİ'lerin ekonomik ve çevresel performansını iyileştirmek için kullanılır.

Maksimum AB eş finansmanı oranı %80 olarak belirlenmiştir. 2007-2013 EAFRD program uygulamasından kaynaklı AB deneyimleri temel alındığında, 114 Numaralı "Danışmanlık Hizmetlerinin Kullanımı" tedbirinin kullanımının çok düşük olduğu bildirilmiştir[9]. 2013'ün sonuna kadar planlanan toplam harcamanın %50'si kullanılmamıştır, bu da 169.5ME'ye tekabül etmektedir. Bununla birlikte destek alması öngörülen hedeflenen çiftçi sayısının sadece %19'u kayıtlıdır. Bildirilen başlıca nedenlerden biri tedbirin eş finansman seviyesinin %80 olarak belirlenmesi, çiftçilerin kalan %20'yi ödemesi gerekmesidir. AK bu konuyu kaydetmiş ve 2014-2020 planlama döneminde bu oran %100'e (kamu desteği) kadar çıkarılmıştır.

Bu durum "Danışmanların Eğitimi" için de geçerlidir ama düzeltilmediği takdirde, mevcut çerçeve danışmanlık hizmet sağlayıcının alınan eğitimin toplam maliyetinin %20'sini ödemesi gerektiği konusunda uyarmaktadır.

Bu durumda AB Yardım Programı "aksiyon için tam finansmanın zorunlu olması halinde Mali Tüzüğün 192. Maddesi gereği AB eş finansman oranının en yüksek %100'e yükseltilebileceğini belirten" bir maddeyi içermektedir. Eş finansmandaki artış kritik öneme sahiptir yoksa desteğe gerçek ihtiyacı olanlardan ziyade, sadece ödemeye gücü olan işletmelerin destek alması riski vardır.

Taslak RDP 2014-2020'de, bu Strateji'de belirtilen birçok yaklaşım önerisinin tutarlılığını sağlamak için Danışmanlık Hizmetleri Tedbiri'nde birçok değişiklik gerekmektedir. Bu, tedbir taslağında taahhüt edilen hizmetlerin, yaklaşımın ve finansal mekanizmaların düzenlenmesini içermektedir.

PRAG Hibe Kuralları bakımından, sadeleştirilmiş maliyet seçeneklerinin uygulanmasıyla ilgili olarak AB makamlarından bir takım açıklamalar ve daha fazla yönlendirme desteği gerekmektedir. Standart oranlar önermek karlı olduğunda, mevcut PRAG Yönergeleri bu şekilde hareket eder ama sözleşme makamı teklif çağrısı öncesinde standart oranlar belirlemişse, bu durum geçerli değildir.

Son olarak, danışmanlık hizmeti ve danışmanlara eğitiminin verilmesine yönelik ödeme, sağlanan hizmetlerin sayısı temel alınarak belirlenen maliyetlerin geri iadesi bazında yapılmalıdır. Bu, hiçbir ön finansman ya da avans gerekmediği ama düzenli ödemelerin (mesela her çeyrekte) yapılabileceği anlamına gelir. Potansiyel Danışmanlık Hizmet Sağlayıcılarının hiçbirinin gerekli sermayesi ya da ön finansman ya da teminatı olmayacağı için önemlidir. Bununla birlikte, düzenli ödeme dilimleri hizmet sağlayıcıya bütün masrafları, AB hibe mekanizmaları kapsamında kabul edilmeyen bir ödeme olan faiz

[9] AKKA Mayıs 2014, İlerleme Fotoğrafları, 114 Numaralı Tedbir- Danışmanlık Hizmetlerinin Kullanımı

ödemesine neden olacak bir kredi ihtiyacı olmadan, zamanında ödemesi için yeterli sermaye sağlayacaktır.

4.9 İzleme ve Değerlendirme Çerçevesi

Danışmanlık Hizmetlerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi, sistem ve hizmetlerin uygulanmasını destekleyen finansman programlarının gözlem ve değerlendirilmesi genel çerçevesi dâhilinde yapılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, bilgi toplama ve işleme işlemleri için etkili ve verimli koordinasyon gereklidir.

4.9.1 Yükümlülükler ve koordinasyon

(i) Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Merkezi: Tüm izleme ve değerlendirme işlemlerinin ana sorumlusu olacaktır. Bunun sebebi kırsal kalkınma programının izleme ve değerlendirme bölümünün aynı zamanda diğer fonlama araçlarının finansmanının koordinasyonunu içeren aynı birim altında bulunmasıdır.

Sorumlulukları özellikle şunlardır:

- İzleme göstergeleri belirlemek ve düzenli veri toplandığından emin olmak;
- İzleme verilerini analiz etmek ve yıllık olarak *İzleme Komitesi'ne* ilerleme raporu sunmak;
- Sistem ve hizmetlerin ayrıntılı inceleme ve değerlendirmesini planlayıp uygulamak.

(ii) Tarımsal ve Kırsal Kaynaklar Merkezi (ARRC) şunlardan sorumludur:

- Danışmanlık hizmetlerinin süreç ve kalitesinin içeriden izlenmesi için bir sistem kurmak;
- Veri toplama ve izleme göstergeleri için Merkez tarafından belirtildiği şekilde bir sistem kurmak;
- Danışmanlık hizmetleri işlemlerinde izleme veritabanının devamlılığını sağlamak;
- Merkez tarafından belirlenen taslak ve programa göre izleme göstergeleri hakkında bilgi sunmak;
- Müşteri memnuniyeti anketleri yapıp rapor etmek;
- Bakanlık ve komisyon tarafından organize edilen değerlendirme işlemlerine destek vermek.

(iii) Eğitim sağlayıcıları şunlardan sorumludur:

- Danışmanların eğitimleriyle iglili izleme verilerini toplayıp rapor etmek;
- Eğitim gören katılımcılardan geri bildirim verilerini toplayıp, analiz ve rapor etmek.

(iv) Ödeyen kurumlar/organlar şunlardan sorumludur:

- Danışmanlık Hizmetleri'ne ve eğitim kuruluşlarına yapılan ödeme ve ödeme talepleriyle ilgili finansal veriler sunmak.

4.9.2 İzleme göstergeleri

Sistemin izlenmesi şu konularda sürekli veri toplama, analiz ve raporlamaya yoğunlaşacaktır:

- Hizmet alımı;
- Sağlanan danışmanlık hizmetleri türü;
- Desteklenen faydalanıcı sayısı ve verilen hizmetle ilgili memnuniyet düzeyi;

- Danışmanlık hizmetlerinin düzenlenen projelerin sayısı, kalitesi, çeşitliliği ve başarısı üzerindeki etkisi

İzleme sistemi şu konularla ilgili gösterge verisi toplayacaktır:

- Sistemin malzemeleriüretim ve doğrudan sonuçları;
- Destek imkânları hakkında farkındalık.

Detaylı göstergeler ve açıklamaları EK 6'da sunulmuştur.

4.9.3 İzlenecek verinin toplanması ve doğrulanması

Bilgi ve veri toplama, danışmanlık hizmetleri ve danışmanların eğitimine ilişkin göstergeler için farklı olabilir.

(i) Danışmanlık Hizmeti'nin Sağlanması: Danışmanlık hizmetlerine ilişkin verinin toplanması, geçerli kılınması ve izleme verisinin onaylanması bütünüyle Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın sorumluluğundadır (Paket 1-4). Bu amaçla, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcılar, Yönetim Bilgi Sistemleri (MIS)'nden ayrı veya bunun bir parçası olarak izlenecek bir veri tabanının korunmasını sağlayacaktır. İzleme veri tabanı en az aşağıdakileri içerecektir:

- Faydalanıcının profiline dayalı veri (ör; yasal statü, konum, ekonomik faaliyet, şirket/işletme büyüklüğü, cinsiyet, yaş, vb.);
- Danışmanlar ve danışmanlık türü;
- Başvuru veya sözleşme yönetimi için danışmanlık hizmetlerini destekleyici projeler.

İzleme göstergelerine ilişkin veri her bir faydalanıcıdan toplanmalıdır. Buna ek olarak, Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı(lar) danışmanlık hizmetleri koşullarının nicelik ve etkinliği ile ilgili, faydalanıcının görüşünü almak için *faydalanıcı memnuniyeti değerlendirmesi anketleri* yapar.

(ii) Danışmanların Eğitilmesi: Finansman (ödeme) kurumları danışmanların eğitimine ilişkin izlenecek göstergelerin ve bilginin toplanmasından sorumlu olacaktır. Veri, yapılan ödeme taleplerinden toplanıp, Merkez'e teslim edilecektir.

4.9.4 İzleme verisinin teslim edilmesi

(i) Danışmanlık Hizmetleri'nin Verilmesi: İzlenecek veri tablolarının hazırlanması ve üç ayda bir Merkez'e teslim edilmesi Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın sorumluluğudur. Üç aylık veri Birim'de toplanacak ve İzleme Komitesi'ne yıllık olarak sunulacak izleme raporlarının hazırlanması için kullanılacaktır. Buna ek olarak, faydalanıcı memnuniyeti anket sonuçlarının her takvim yılının sonuna kadar gönderilmesi de Danışmanlık Hizmet Sağlayıcı'nın sorumluluğu altında olacaktır.

(ii) Danışmanların Eğitilmesi: İzlenecek göstergelere ilişkin veri, finansman (ödeme) kurumları ve eğitimi verenler tarafından tarafından toplanıp, üç ayda bir Merkez'e teslim edilecektir.

4.9.5 Değerlendirme faaliyetleri ve başlıklar

Danışmanlık Sisteminin değerlendirme faaliyetleri aşağıdakilere yönelik olacaktır:

- Hizmetlerin tarımsal ve kırsal sektörün ihtiyaçlarına ilişkin olmasına dair süreklilik;
- Uygulama ve yönetim süreçlerinin etkinliği;
- Aşağıdakilere yönelik hizmetlerin etkinliği:
    i. Ulusal standartlar ve AB standartları hakkında bilginin artırılması;

ii. Çiftçilik uygulamalarının, toplum kalkınmasının ve işletme yenilenmesinin iyileştirilmesi;
iii. Kaliteli ve çeşitliliği olan yatırım projelerinin hazırlanmasının ve yönetiminin desteklenmesi;
iv. Danışmanlık hizmetleri kapasitesinin geliştirilmesi;

- Tarımın modernleşmesi ve AB Standartlarına uyuma yönelik etki.

Bu değerlendirme yıllık genel değerlendirme ve *İzleme Komitesi* tarafından Danışmanlık Hizmet Sağlayıcıları'nın performanslarının takdir edilmesinin bir parçası olacaktır.

4.9.6 İletişim ve farkındalık yaratma

Tarım ve kırsal konulara dair yeni danışmanlık hizmetlerinin güvenirliliğin sağlanmasının önemi vurgulanarak, kaliteyi ve minimum standartları sağlamak için kullanılan yöntemler, genel yapı, sistem, özel hizmetler ve bunlara erişim, yaklaşımlar ve hedefler, izleme ve değerlendirme süreçlerinin iyice anlaşılması sağlanacaktır.

Aynı zamanda, hedeflenen faydalanıcılar arasında genel bir farkındalık yaratılması ve verilecek hizmetin öneminin anlaşılması, ortaklık kavramının teşviği, hizmetlerin yönetimi ve gelişiminde kuruluşların ve tarafların doğrudan dahil edilmesi gereksinimleri de vardır.

Yukarıda bahsedilen hedefler, hizmetin oluşturulmasına ve Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Sistemi'ni çiftçiler ve kırsal işletmelere danışmanlık sağlayabilen, modern, onaylanmış, objektif, güvenilir bilgi kaynağı olmasını amaçlayan danışmanlık ağına ilişkindir.

Hedeflenen müşterilere hizmete erişim sağlama, iki taraflı iletişim geliştirme ve soru sorma ve detaylı cevap alma fırsatını tanımayı amaçlayarak, birçok iletişim kanalı, elektronik ve yazılı medya iletişim araçlarını içeren ARAS İletişim Planı çerçevesinde yukarıdaki hedefler yer alacaktır. İletişim Planı ilk aşamalarda, tüm bölgeyi kapsayacak şekilde birkaç pilot aksiyonla başlatılacaktır. Mümkün olduğu durumlarda, tanıtıcı kampanyalar ve etkinliklere önemli tarım ve kırsal etkinlikler de dahil edilecektir (ör. Mevsimsel tarım gösterileri, kırsal kültür etkinlikleri vb.).

5. Geçici Düzenlemeler

Bu bölümde, ARAS stratejisinin ve tamamlayıcı eylemlerin adım adım uygulanmasını sağlayacak, geçiş dönemi için önerilen düzenlemeler yer alır:

5.1 Kamu danışmanlık hizmetinin sağlanması:

ARAS Stratejisi'nde Tarım, Doğal Kaynaklar ve Gıda Bakanlığı tarafından yönetilecek bir ARAS İzleme Komitesi'nin oluşturulması önerilir. Ancak, Bakanlığın çiftçilere danışmanlık hizmeti vermekle sorumlu her mevcut yapısı altındaki her bir dairesinden temsilci çağırması, uygulanabilen ve amaçlanan bir durum değildir. Bu nedenle Bakanlık bünyesinde, danışmanlık sistemi planlarını koordine etmek ve izlemek için *bir koordinasyon yapısı görevi gören bir Merkez'in* kurulması önerilmiştir.

ARAS Stratejisi yeni danışmanlık hizmeti sistemi aracılığıyla çiftçiler ve kırsal işletmelere danışmanlık sağlamaya ve fondan yararlanmaya elverişli olan nitelikli kamu ve özel sektör danışmanları ağı kurmanın gereğini de vurgular. Tüm danışmanların fondan yararlanmak istemesi, geçiş dönemi düzenlemelerinin önemli bir parçası olup, bu düzenlemelerden faydalanmaya yönelik hizmet koşullarının izlenmesi için kurulacak düzenleyici organların belirleyeceği *minimum teknik standartlara* uyum ve sertifikalandırma gerektirecektir. Statüsü ne olursa olsun hiçbir danışman gerekli minimum eğitimi ve sertifika kurslarını

tamamlamadan fondan yararlanma hakkı elde etmeyecektir. Kamu sektörü fonu alan tüm danışmanların eğitime katılım ve eğitimi tamamlamasını sağlamak için, geçiş dönemine yönelik yeniden eğitim programları düzenlenecektir. Ayrıca, müfettişlik ve danışmanlık görevlerinin açıkça birbirinden ayrılması, danışmanlık hizmeti veren ve eğitim ve kapasite geliştirme faaliyetlerine destek sağlayanların belirlenmesi gerekir.

5.2 Özel danışmanlık hizmetinin sağlanması:

Yukarıdaki gibi, profesyonel geçmişi ve/veya yeteneği ne olursa olsun, fona başvuran özel sektör danışmanlarının her birinin gerekli minimum eğitimi ve sertifika kurslarını tamamlaması gerekecektir. Tüm özel sektör danışmanlarının bu eğitim ve sertifika kurslarına katılması için geçiş dönemine yönelik *yeniden eğitim programları* düzenlenecektir.

5.3 Politika ve Yasal Çerçeve

Yeni, entegre, çoğuncu bir tarım ve kırsal danışma hizmetinin kurulması, personel, finansal ve teknik kaynak kısıtlamalarından dolayı zaman alacaktır. Bu nednele danışmanlık hizmetine yönelik yasal bir metnin tasarımı zaman kısıtlaması olan geici maddeleri içerecek şekilde tasarlanmalıdır.Bu yaklaşım, hizmetin kademeli ve artarak kurulmasını ve zamanla çeşitli minimum standartların yürürlüğe girmesini garanti altına alacaktır. Belirli politika eylemleri ARAS Stratejisi'nin kapsamı dışındayken, yeni danışmanlık hizmetinin etkisinin fark edilmesi için politikada yapılan önemli değişikliklerin parallel olarak tanıtılması göz önünde bulundurulmalıdır. Buna aşağıdakiler de dahil olup, sadece bunlarla kısıtlı değildir: Ekonomik olarak daha verimli üretim ve çiftlik yönetim uygulamalarını teşvik eden hedef çiftlik destek ödemelerinin daha dengeli hale getirilmesi, belirli minimum iyi tarım ve çevre uygulamaları (AB gerekliliklerine uygun); Çiftçi gruplarının, kooperatif ve diğer yasal oluşumların yükümlü olduğu yasal metinlerin AB uygulamalarıyla uyumlaştırılmak üzere düzenlenmesi.

5.4 Teknik Destek:

ARAS için gerekli tüm altyapının hem kurulması hem de işlemesi için ileri teknik desteğin gerekli olacağı öngörülmüştür. Bu destek yeni oluşturulacak özel sektör organları başta olmak üzere, kurumsal ve idari kapasite oluşturulması (özellikle yeni kamu-özel sektör yönetim yapıları, hizmetlerin etkili uygulanması ve yürütülmesi için system ve kapasite oluşturulması, (potansiyel olarak sadeleştirilmiş maliyet seçenekleri), 'eğiticilerin eğitimi' programları, eğitim ve eğitim müfredatının yeniden oluşturulması, tarımsal araştırmaların yeniden yapılandırılması ve önceliklerin yeniden belirlenmesi ve diğer uygulama ihtiyaçları ve gereksinimlerine yönelik olacaktır. Bu da desteğe ve/veya teknik yardım koşulunun yeniden yapılandırılmasına yönelik yeni bir proje gerektirebilir.

5.5 Mali kaynaklar:

Fonlara dair belirli boşluklar doldurulup, sektörü desteklemek için fonlara ilişkin koşulların mevcut çerçevesinin değiştirilmesi söz konusu olabilir. Bu değişiklikler en az aşağıdakileri içerir:

- Yeni ve mevcut danışmanlık hizmeti sağlayıcıları için kurulum maliyeti fonuna erişim olanağı sağlayacak, yeni RDP şemsiyesinde verilecek fonların Danışmanlık Hizmetleri'nin kapsamına ilişkin düzenlemeler, detaylar ve hizmet sağlama yaklaşımı dahil ARAS kapsamında sağlanacak tüm hizmetler.
- Çiftlik ve çiftlik dışındaki yatırımlar, köy düzeyinde toplum desteği hizmetleri ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve eğitim için Türkiye Yardımı'nın tamamlayıcılığı ve kapsamına ilişkin düzenlemeler.

6. Genel Eylem Planı (2017-2021)

Main actions / Sub-actions	Outcomes	Lead Implementing body	Collaborating partner(s)	Timing of actions																			
				2017				2018				2019				2020				2021			
				Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4
Intervention area 1: Strategic management - Agricultural and Rural Advisory Services Management Board (ARASMB)																							
1.1 Preparation and approval of relevant by laws for ARASMB establishment, membership and operation	(i) A legally established and operational ARASMB established	MoA	FAS Project, EUCC, EUPSO																				
1.2 Preparation of operational procedures for ARASMB	(i) Clear operational procedures of ARASMB develope	MoA	FAS Project, EUCC,																				
1.4 Quarterly progress reports on ARAS Strategy Implementat	(i) Quarterly progress reports	MoA	FAS Project, EUCC, EUPSO																				
1.3 Quarterly meetings of the ARAS Management Board	(i) Meeting agendas, minutes and records of decisions/ follow up actions	MoA	FAS Project, EUCC, EUPSO																				
Intervention area 2: Operational Management (Subcommittees)																							
2.1 Preparation of by laws for establishment of subcommittees	(i) Legally established and operational subcommittees for management, oversight and monitoring (a) Agriculture and Advisory service (b) Vocational training © Education and Research	MoA / Other key ministries	FAS Project																				
2.2 Formation of temporary working group(s) to facilitate establishment of all ARAS sub-committees	(i) Working g group formed; (ii) Framework and membership of each sub-committee developed and approved	MoA	FAS Project																				
2.3 Establishment of Agriculture and Rural Advisory Service (ARAS) subcommittee	(i) Legally established and operational subcommittee for management, oversight and monitoring of Agriculture and Advisory Services	ARASMB	FAS Project																				
2.3.1 Setting up standards for the advisory service	(i) Quality standards set up for advisory service practitioners	ARAS	FAS Project																				
2.3.2 Setting up certification procedures for the advisory service	(i) Quality certification set up for the advisory service	ARAS	FAS Project																				
2.3.3 Setting up performance indicators to ensure quality	(i) Measurable and easy monitored set up for the advisory service	ARAS	FAS Project																				
2.3.4 Preparation of progress reports	(i) Demonstration of progress made on Strategy implementation	ARAS	FAAS Project																				
2.3.5 Conduct quarterly meetings	(i) Identification of problems encountered and recommendations provided	ARAS	FAS Project																				
2.3.6 Prepare resource plans and provide recommendations	(i) Feasible and balanced resource plans prepared	ARAS	FAS Project																				
2.4 Establishment of Vocational Training Subcommittee	(i) Legally established and operational subcommittee for management, oversight and monitoring vocational training	ARASMB	FAS Project																				

2.4.1 Design professional training courses	(i) Various professional training courses covering a wide range of market needs prepared	VTSC	FAS Project																				
2.4.2 Development of a training certification system	(i) Relevant certification system for the training programs developed	VTSC	FAS Project																				
2.4.3 Monitoring of training delivery standards	(i) Detailed and quality monitoring plans of training standards developed	VTSC	FAS Project																				
2.3.4 Preparation of progress reports	(i) Measurement of progress achieved on the area of vocational training with recommendations for future actions	VTSC	FAS Project																				
2.3.5 Conduct quarterly meetings	(i) Identification of problems encountered and recommendations provided	VTSC	FAS Project																				
2.3.6 Prepare resource plans and provide recommendations	(i) Feasible and balanced resource plans prepared	VTSC	FAS Project																				
2.5 Establishment of Education and Research Subcommittee	(i) Legally established and operational subcommittee for management, oversight and monitoring education and research activities	ARASMB	FAS Project																				
2.5.1 Coordination of interaction and collaboration between research, producers and processors	(i) Coordination plans to connect training research and demonstration developed (ii) Modalities to bring the representatives of producers and processors to university boards developed	ERSC	FAS Project																				
2.5.2 Development of international collaboration program with universities, research institutions and international companies	(i) Protocols and MOU with international universities, research centers and international companies developed	ERSC	VTSC,																				
2.5.3 Propose reform measures for the agricultural research to better respond market needs using incentivized approaches	(i) A package of reform aimed to bring research closer to producers and processors needs developed (ii) Incentive mechanisms to encourage researches to become more market oriented developed (e.g. stimulus on developing high quality varieties for farmers)	ERSC	VTSC																				
2.5.4 Development of qualification standards for teaching staff at universities	(i) Standards for quality teaching at universities develo	ERSC	FAS Project																				
2.5.5 Preparation of progress reports	(I) Measurement of progress achieved on the implementation of the strategy and elaboration of action plans for the future	ERSC	FAS Project																				
2.5.6 Conduct quarterly meetings	(I) Encountering problems faced during the implementation process and deciding on course of action	ERSC	FAS Project																				
2.5.7 Prepare resource plans and provide recommendations	(i) Feasible and balanced resource plans prepared (ii) Additional sources of funding explored																						
Intervention Area 3: Advisory Service Delivery																							

3.1 Legal documentation for establishment of Agriculture and Rural Resource Center (ARRC)	(i) The legal base for establishment of ARRC prepare	MoA	FAS Project
3.1.1 Establishment of Agriculture and Rural Resource Centre (ARRC)	(i) An operational Agriculture and Rural Resource Center (ARRC) established	MoA	FAS Project
3.1.2 Staffing and equipping of ARRC main office	(I) A fully operational ARRC office established		
3.1.3 Establishment of Rural Advisory Service Support Network and	(i) An operational Agriculture and Rural Advisory Service support network with 5 district contact points established	MoA	FAS Project
3.1.4 Staffing and equipping of regional offices	(i) Five Contact Point Offices in each district established and fully operational	MoA	FAS Project
3.1.5 Training of staff on operational procedures	(i) ARRC staff has a clear understanding of responsibilities and operational procedures	MoA	FAS Project
3.1.6 Capacity building activities (Training, study tours)	(i) ARRC staff has developed skills to advocate and lobby interests of members (ii) Position papers prepared on various issues respTrainingsibilties and operational procedures	MoA	FAS Project
3.2 Establishment of E platform to: (a) Support and facilitate delivery and coordination of advisory services; (b) Transfer agricultural knowledge to beneficiaries; (c) Facilitate market	(i) Operational electronic platform to management of advisors, market facilitation, business development, technical & finance knowledge sharing	FAS Project	MoA
3.2.1 Procurement process for E platform establishment	(i) An E platform procurement process accomplished in line with PRAG rules	FAS Project	MoA
3.2.2 Software design and test		FAS Project	MoA
3.2.3 Launch of E platform	(i) A software design to respond to the needs and services that the platform will provide is completed	FAS Project	MoA
3.2.4 Development of a management and coordination system for delivery of advisory services	(i) A management and coordination system for delivery of advisory services is in place to respond to	MoA	FAS Project
3.2.5 Develop the requirements for the training of advisors	(i) An elaborated set of requirements for the training of advisors is in place	MoA	FAS Project
3.2.6 Establishment of a system for delivery of service reports by advisors	(i) Procedures and modalities developed for deployment of reports by service providers	MoA	FAS Project
3.2.7 Establishment of a system for knowledge information and access to research and demonstration results	(i) A knowledge for sharing information and access to knowledge established	MoA	FAS Project
3.2.8 Establishment of a system allowing access to market information for farmers and processors	(i) Mechanisms and modalities are in place for sharing market among market participants	MoA	FAS Project
3.2.9 Establish the system and modalities for traders to set up and execute agreements	(i) Mechanisms to allow traders to set up and execute agreements are in place and functioning	MoA	FAS Project
3.2.10 Establish a system that can be used to Advisors to submit their financial claims and receive payment	(i) Mechanisms and modalities to allow advisors to submit and claim their financial invoices established	MoA	FAS Project
3.3 Preparation and delivery of obligatory Service Packages: 1: "Assessment of the Situation"	(i) All necessary preparations to introduce and deliver Service Package 1 accomplished	FAS Project	MoA

3.3.1 Detailed needs assessment for advisory services	(i) A detailed need assessment to guide the implementation of advisory services accomplished	FAS Project	ARAS
3.3.2 Preparation of advisory support/guidance materials	(i) Guidance materials to support advisory service providers developed	FAS Project	ARAS
3.3.3 Piloting and refinement of advisory materials	(i) Piloting and refinement of advisory services accomplished	FAS Project	ARAS
3.3.4 Training of advisors on standardized service packages	(i) Training of advisors on standardized service packages accomplished	FAS Project	ARAS
3.3.5 Selection of beneficiaries for piloting advisory service packages	(i) Selection of beneficiaries in cooperation with MoA to pilot advisory service packages completed	FAS Project	ARAS
3.3.6 Provision of advice on one-to-one basis on "Assessment of Situation" to selected beneficiaries on for piloting purposes	(i) "Assessment of situation" on pilot bases completed (ii) Recommendation for improvement of delivery of the package developed	FAS Project	ARAS
3.3.7 Preparation of reports by advisory service providers	(i) Development of standard reports to be prepared and deposited by advisory service providers completed	ARAS	FAS Project
3.4 Preparation and delivery of Service Packages: 2: "EU obligatory agricultural Standards"	(i) All preparatory stages for delivery of Standard Package 2 completed	ARAS	Universities,
3.4.1 Detailed needs assessment for advisory services	(i) A detailed need assessment to guide the implementation of advisory services accomplished	ARAS	Universities
3.4.2 Preparation of advisory support/guidance materials	(i) Guidance materials to support advisory service providers developed	ARAS	Universities
3.3.3 Piloting and refinement of advisory materials	(i) Piloting and refinement of advisory services accomplished	ARAS	Universities
3.4.4 Training of advisors on standardized service packages	(i) Training of advisors on standardized service packages accomplished	ARAS	Universities
3.4.5 Selection of beneficiaries for piloting advisory service packages	(i) Selection of beneficiaries in cooperation with MoA to pilot advisory service packages completed	ARAS	Universities
3.4.6 Provision of advice on "EU obligatory agricultural standards" for piloting purposes	(i) "EU obligatory agricultural standards" on pilot bases completed (ii) Recommendation for improvement of delivery of the package developed	ARAS	Universities
3.4.7 Preparation of reports by advisory service providers	(i) Development of standard reports to be prepared and deposited by advisory service providers completed	ARAS	Universities
3.5 Preparation and delivery of Service Packages:3: "Business development"	(i) All necessary preparations to introduce and deliver Service Package 3 completed	ARAS	Universities
3.5.1 Detailed needs assessment for advisory services	(i) A detailed need assessment to guide the implementation of advisory services accomplished	ARAS	Universities
3.5.2 Preparation of advisory support/guidance materials	(i) Guidance materials to support advisory service providers developed	ARAS	Universities
3.5.3 Piloting and refinement of advisory materials	(i) Piloting and refinement of advisory services accomplished	ARAS	Universities
3.5.4 Training of advisors on standardized service packages	(i) Training of advisors on standardized service packages accomplished	ARAS	Universities
3.5.5 Selection of beneficiaries for piloting advisory service packages	(i) Selection of beneficiaries in cooperation with MoA to pilot advisory service packages completed	ARAS	Universities

3.5.6 Provision of advice on "Business Development" to selected beneficiaries on for piloting purposes	(i) "Business development" service package delivery completed (ii) Recommendation for improvement of delivery of the package developed	ARAS	Universities
3.5.7 Preparation of nutrient, water, forestry and other management plans as requested by clients	(i) Preparation of various management plans requested by clients accomplished	ARAS	Universities
3.5.8 Preparation of reports by advisory service providers	(i) Development of standard reports to be prepared and deposited by advisory service providers completed	ARAS	Universities
3.6 Preparation and delivery of service package 4: " Access to Finance"	(i) All necessary preparations to introduce and deliver Service Package 3 completed	ARAS	PMU, EUPSO,MoA
3.6.1 Detailed needs assessment for advisory services	(i) A detailed need assessment to guide the implementation of advisory services accomplished	FAS Project	PMU,EUPSO MoA
3.6.2 Preparation of advisory support/guidance materials	(i) Guidance materials to support advisory service providers developed	FAS Project	PMU,EUPSO MoA
3.6.3 Piloting and refinement of advisory materials	(i) Piloting and refinement of advisory services accomplished	FAS Project	MoA
3.5.4 Training of advisors on standardized service packages	(i) Training of advisors on standardized service packages accomplished	FAS Project	MoA
3.6.4 Preparation of application forms for potential financial recipients	(i) Selected recipients received technical support during the application process	ARAS	PMU, EUPSO,MoA
3.6.5 Provision of advisory services on proper implementation of the project in line with contractual obligations	(i) Beneficiaries received quality assistance during the process of project implementation	ARAS	PMU, EUPSO,MoA
3.6.6 Preparation of reports by advisory service providers	(i) Development of standard reports to be prepared and deposited by advisory service providers completed	ARAS	MoA
3.4 Financial planning	(I) Feasible financial plans to support implementation of the strategy developed and refined on rolling basis	MoA	PMU, EUPSO, RDP
3.4.1 Support for preparation of Advisory Measure (as part of RDP)	(I) A detailed plan for support in preparation of Advisory measure (as part of RDP) developed	MoA	PMU, EUPSO, RDP
3.4.2 Support for preparation of Training measure (as part of RDP)	(I) A detailed plan for support in preparation of Training measure (as part of RDP) developed	MoA	PMU, EUPSO, RDP
3.4.3 Support for preparation of additional Grant scheme /measure to support advisory services	(I) A detailed plan for support in preparation of Grant scheme aimed at supporting advisory service providers developed	FAS Project	MoA, PMU, EUPSO, Other donors
3.5 Training Institution Network	(i) A well established system to promote the technology and innovations	VTSC	MoA ,ERSC
3.5.1 Definition of training courses for advisors and farmers	(i) Fn elaborated set and requirements for the training of advisors in place	VTSC	MoA, ERSC
3.5.2 Approval of curricula for vocational training	(i) Standard criteria for approval of curricula developed	VTSC	MoA, ERSC
3.5.3 Conducting the certification process	(i) A detailed roadmap for establishing the certification	ARAS	VTSC, ERSC, MoA
3.5.4 Training ARRC on advocacy and lobbying procedures		VTSC	ARAS

3.6 Prioritized research projects	(i) Improvement of the quality and efficiency of agricultural research in line with the needs of agribusinesses and stakeholders (ii) At least 10% increase in funding for agricultural research coming from the private agribusiness community	ERSC	MoA, VTSC, other donors																				
3.6.1 Planning and conducting on-farm demonstrations	(i) A detailed plan of establishing demonstrations and technology transfer centers as venues for training beneficiaries elaborated	ERSC	MoA, VTSC, other donors																				
3.7 Communication and awareness campaign's	(I) Awareness on advisory system improved and beneficiaries have better access to the menu of services	ARSC	MoA																				
3.7.1 Preparation of communication and awareness plans	(i) A detailed awareness plan prepared	ARSC	MoA																				
3.7.2 Resourcing the campaign	(i) Financial plan to endorse the campaign developed	ARSC	MoA																				
3.7.3 Launch of the campaign	(i) All the necessary preparations for launching the campaign developed	ARSC	MoA																				
3.7.4 Monitoring of campaign results	(i) A detailed monitoring plan for campaign results developed	ARSC	MoA																				
3.8 Monitoring and evaluation system	(I) An M&E system is in place to ensure quality of services	ARSC	MoA,																				
3.8.1 Design of the monitoring plans	(i) A well design M&E plan developed	ARSC	MoA																				
3.8.2 Testing the the M&E plans	(i) M&P tested and evaluated	ARSC	MoA																				
3.8.3 Launch the M&E plans	(i) All preparatory stages for launching the M&E plan completed	ARSC	MoA																				
3.8.4 Refine the M&E plans	(i) A refined M&E plan based on the outcomes of the test stage developed	ARSC	MoA																				
3.8.5 M&E system to monitor the quality of service	(i) An elaborated set of requirements for the training of advisors rv in place	ARSC	ARASMB																				
3.8.6 M&E System to monitor the financial performance	(I) A fully elaborated M&E system to monitor the financial performance is in place	FAS Project	ARASMB																				

7. Strateji Risk Değerlendirmesi ve Tedbir Planı

Tarım ve Kırsal Kalkınma Danışmanlık Hizmetleri Stratejisi'nin uygulanmasını etkileyecek riskler saptanmıştır. Aşağıdaki tabloda bu risklerin özeti, her bir riskin izlenip, önlenmesine ilişkin öneriler ve risklerin olasılıkları değerlendirilir:

#	Saptanan Risk	Etki	İzleme &Tedbir Planı
1	*Politika Çerçevesi:* Bölgesel karşılaştırmalı avantajlar düşünüldüğünde belirli alt sektörlere verilen politika desteğindeki tutarsızlık ve dengesizlikler; İyi tarımsal uygulama veya tarımsal gıda standartlarını iyileştirmek için verilen destek eksikliği.	YÜKSEK	Sektör rekabeti ve karşılaştırmalı avantajların iyileştirilmesi için politika çerçevesinde değişiklikler yapılması; İyi Tarım Uygulamaları sisteminin başlatılması ve yatırım destek ödemeleri ve/veya sübvansiyonlara ilişkin her şey.
2	*Ekonomik Çerçeve:* Mevcut ekonomik ve ticari koşullar kötüye gitmekte, tarımsal gıda yerel ve uluslararası pazarını ve ticari genişleme olasılıklarını etkilemektedir.	ORTA	Niş Pazarı imkanlarının yaratılması; hedeflenen alt sektör veriminde iyileştirme; hasat öncesi ve sonrası kayıpların azaltılmasını kolaylaştıracak tedbirler (daha iyi çiftlik yönetim uygulamaları ve yatırımları ile).
3	*Sosyo-ekonomik Çerçeve: Kırsal hizmet ve altyapının iyileştirilmesi için devlet yardımı eksikliği*; kırsal-kentsel göçün artması ve kırsal bölgede genç nüfus kaybı.	ORTA	Kamu-özel sektör işbirliğine destek; yerel insiyatifleri toplumun belirlemesine destek; genç çiftçilere ve gençlik projelerine destek.
4	*Yasal Çerçeve:* Danışmanlık hizmetlerinin düzenlenmesine ilişkin yasal çerçeve çok kısıtlı kalmaktadır; yeni tarımsal gıda girdi ve çıktı pazarlama kanallarının ve mekanizmalarının oluşturulmasını önleyerek, çiftçi grupları, kooperatif ve diğer yasal oluşumların kurulmasında kısıtlamalar vardır; toplumsal bazlı grupların oluşturulmasını önleyen yasal zorluklar yeni kırsal ortaklıkların kurulmasını önler.	ORTA	Çoğulcu platform ve geniş yelpazede imkanların yaratılması ve danışmanlık hizmeti sağlayıcıları piyasasının çeşitliliğini sağlayacak Danışmanlık Hizmetleri yasa taslağı.
5	*Kurumsal Çerçeve:* Çeşitli daireler tarafından sağlanan, mevcut parçalı danışmanlık hizmetleri korunup, danışmanlık hizmetlerinde daha bütünleşmiş bir sistemin kurulmasını önler.	YÜKSEK	Danışmanlık hizmetlerinin bütünleşmesi için bakanlıkta kurumsal değişikliklere ilişkin fikir birliği ve eylem planı oluşumunun uygulanması; geriye kalan personelin yeni ve/veya değiştirilmiş yasal metinlere yönelik eğitimm ve destek alması.

#	Saptanan Risk	Etki	İzleme &Tedbir Planı
6	*Mali Çerçeve:* Danışmanlık hizmet koşulunu desteklemek için mevcut bütçe; yatırım ve kredi.	YÜKSEK	Yeni fonların doğrulanması ve önerileri desteklemek için maliyet-kar analizi yapılması.
7	*Teknolojik Etkenler:* Verimliliğin ve tarımsal gıda ürünlerinin kalitesinin artması için yeni teknolojilere yatırım yapma gereksimine ilişkin çiftçilerin farkındalığının olmaması; teknolojinin yenilenmesini destekleyecek sermaye yatırımı eksikliği.	ORTA	Tarımsal gıda ve çiftçilerin farkındalığının artırılması; teknolojinin yenilenmesi için kamu ve donör fonlardan yatırım desteği.
8	*İnsan kaynakları:* Kamu *d*anışmanlık hizmetleri koşulunu destekleyici kalifiye eleman olmaması; danışmanlık hizmeti ağının kapasite oluşumunu desteklemek için eğitim kursları/uygun eğitim kurumu eksikliği.	YÜKSEK	Eğitimcilerin eğitimi programının geliştirilmesine destek; eğitim gözlem kurulunun oluşturulması ve yeni mesleki eğitim ve diğer insiyatiflere ilişkin danışmanlık için destek.

KISIM 3: DESTEKLEYİCİ EKLER

NOT: Aşağıdaki ekleri içeren tüm destekleyici ekler için ayrı belgeye bakınız:

EK 1: İlgili Sektör İstatistikleri

EK 2: Kurumsal değerlendirmeler

EK 3: Paydaş değerlendirmesi ve danışmanlık işlemi

EK 4: Danışmanlık hizmetlerinin karşılaştırmalı analizi

EK 5: Kaynakça

EK 6: İzleme ve Değerlendirme Çervesi

EK 7: Terimler Sözlüğü

EK 8: Zirai üreticiler ve işleyicilere yönelik Zorunlu Ulusal Standartlar

EK 9: 'ARAS'ın Kurulması' için Taslak Yasal Metin ve Gerekçe